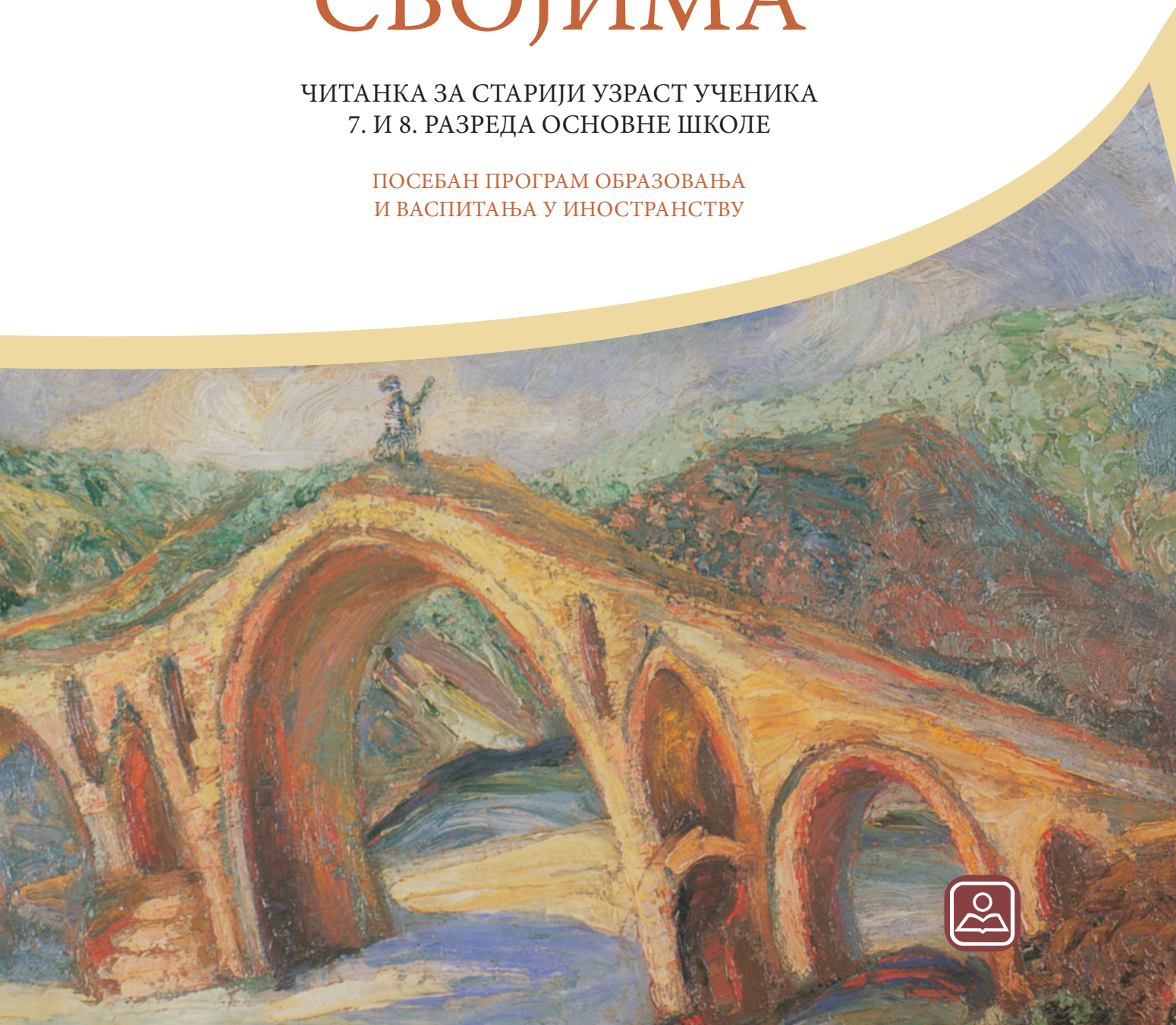

НАТАША ДОБРИЋ • ГОРДАНА ШТАСНИ

МЕЂУ СВОЈИМА

ЧИТАНКА ЗА СТАРИЈИ УЗРАСТ УЧЕНИКА
7. И 8. РАЗРЕДА ОСНОВНЕ ШКОЛЕ

ПОСЕБАН ПРОГРАМ ОБРАЗОВАЊА
И ВАСПИТАЊА У ИНОСТРАНСТВУ

НАТАША ДОБРИЋ • ГОРДАНА ШТАСНИ

МЕЂУ СВОЈИМА

ЧИТАНКА ЗА СТАРИЈИ УЗРАСТ УЧЕНИКА
7. И 8. РАЗРЕДА ОСНОВНЕ ШКОЛЕ

ПОСЕБАН ПРОГРАМ ОБРАЗОВАЊА
И ВАСПИТАЊА У ИНОСТРАНСТВУ

ЗАВОД ЗА УЦБЕНИКЕ • БЕОГРАД

Рецензенти

Проф. др Павле Илић, ред. проф. Методике наставе српског језика и књижевности

Проф. др Љиљана Пејровачки, ред. проф. Методике наставе српског језика и књижевности

на Одсеку за српски језик и лингвистику Филозофског факултета у Новом Саду

Биљана Букинац, просветни саветник, наставник у Допунској настави на српском језику у иностранству

Уредник

Јелица Негић

Одговорни уредник

Слободанка Ружичић

За издавача

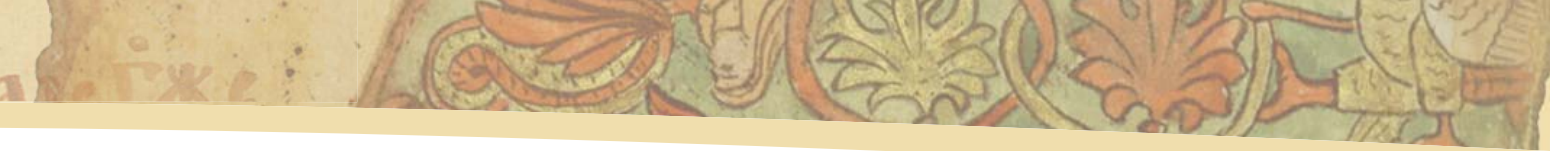
Милољуб Албијанић

главни уредник и директор Завода

Министар просвете Републике Србије, решењем број 650-02-00063/2011-06 од 28.04.2011. године, одобрио је овај електронски уџбеник за предмет српски језик за старији узраст ученика 7. и 8. разреда основне школе у образовно-васпитном раду у иностранству према Посебном програму основног образовања и васпитања у иностранству.

© ЗАВОД ЗА УЏБЕНИКЕ, Београд, 2011.

Ово дело се не сме умножавати, фотокопирати и на било који начин репродуковати, у целини нити у деловима, без писменог одобрења издавача.

Драги ученици и наставници,

Читанка за старији узраст учења српског језика у иностранству израђена је према захтевима Наставног плана и програма. Текстови у Уџбенику организовани су према узрасту ученика и груписани у тематске целине.

Читаћете одломке из дела значајних српских писаца, о светлим јуначким данима српске историје. Упознаћете се с делима српске народне књижевности, као и са животом и преданим радом великана српске речи. Људска судбина, природа и љубав, чести су мотиви у лирским песмама чији су аутори нашли своје место у овој читанци. Насмејаћете се и забавити читајући како о свом детињству и школским данима пишу Нушић и Ђопић, сигурно ћете се замислити док читате одломке из Андрићевих дела...

На крају сваке тематске целине налазе са задаци за систематизацију усвојеног знања.

Трудиле смо се да у Читанци у потпуности реализујемо програмске захтеве у вези са прописаним текстовима, како на нивоу садржајне, тако и на нивоу књижевнотеоријске анализе. Надамо се да ће наш приступ бити подстицајан за рад у настави. С обзиром на комплексност учења српског језика и књижевности ван матице, у различитим културним и говорним срединама и у различитим условима, наставници ће текстове из овог уџбеника обрађивати у складу са способностима и нивоом предзнања својих ученика.

Понуђени задаци у оквиру методичке апаратуре су разноврсни и диференцирани. У оквиру неких наставних јединица дидактичко-методичка апаратура диференцирана је у два нивоа тежине, а сложенији ниво означен је напоменом „За оне који желе више“. Истовремено, наставницима је остављена могућност да сами модификују, прилагођавају и према датим моделима креирају задатке за своје ученике. У том смислу, у оквиру методичке разраде нуде се задаци различите тежине. У зависности од степена сложености, задаци су графички означени једном или двама ознакама (🌸).

Желимо вам успешан рад,

Најшаа Добрић и Гордана Шћасни

ВОДИЧ КРОЗ ЧИТАНКУ

Текстови у Уџбенику разврстани су у тематске целине.

Кључне речи увешће те у тему о којој ће у тексту бити говора.

Питања у вези са текстом помоћи ће ти да боље схватиш текст, протумачиш његове поруке и учиш његове уметничке квалитете. Док решаваш разне типове стваралачких задатака, доћи ће до изражаја твоја маштовитост и креативност.

НЕПРОЛАЗАН СЈАЈ

Милан Ђ. Милићевић

КАРАЂОРЂЕ (Портрет)

Кључне речи: Карађорђе, стас, лице, говор, одело, карактерне особине, историјски значај, Карађорђева смрт

Објашњење мање познатих речи и израза

погурен, погурена, погурено – тела повијеног према напрет;
алећа, с. род – горњи део леђа;
препланути, препланем – поцрнети од сунца;
с ретка отварања – због ретког отварања;
одсечан, одсечна, одсечно – оштар, одлучан;
свакад – увек;
непромашан, непромашина, непромашно – који увек понађа циљ, не промађује;
самуровина, ж. род – врста скупоценог крзна;
фес, м. род – врста мушке капе;

џамадан, м. род – прслук од матерјала црвене боје;

јелек, м. род – женски или мушки прслук од сомота воје, силе украсен џајтанма;

Ђорђе Петровић, прозвани *Карађорђе*, био је човек необично редак.

Сељак Шумадица, врло висока раста, малко погурених плећа, врло снажна тела, висока чепа, живих пламених очију, препланута лица, оштро срезаног носа, малих брчића, с ретка отварања готово мраморних уста, кратка одсечна говора, танка јасна гласа, увек обријане браде, а узарна свакад поуздана, готово непромашна.

Такав је телом био Карађорђе. Оделом својим Ђорђе се није много разликовао од других имућнијих сељака, суседа својих: на глави је обично носио шубару од црне јагњетине или од самуровине, а некада и црвени фес под шубаром; на себи је имао белу шумадинску кошуљу, по кошуљи џамадан и јелек свиленим џајтаном откочен. Поврх свега је облачио, особито зими, дугачки реснати гуњ. Од појаса, за којим су свакад била два пиштоља, спуштала се све до колена бела кошуља; од колена тозлуди, подвезице, чарапе и опанци. Чизме је обувао ретко, само кад је јахао, а чакшире је облачио кад је време студено, или кад је каква свечана прилика.

То је било одело Ђорђево. Како се просто одевао, тако је просто и живео. Кад је његова кућа већ била богата, пуна сваке удобности, кад су његови укућани и гости имали господске простирке и покривке, онда је Ђорђе спавао на тврдој постели и без мека узглавља!

И како је био необичан телом и оделом, тако се исто одвајао од својих сувременика и снагом своје душевне воље и бистрином својега ока.

Карађорђе је свакад знао оно што хоће да уради, а што је тај човек држао да му је дужност учинити, то ће он извршити макар га не знам шта стало: личну удобност, робачку пажњу и милошту, имање, главу са рамена, без тренутне двоумице, дао би за оно што је смислио да уради. Какав је био према другом, такав је исти био и према себи самом. Уз то је у смишљању својих намера и вршењу својих одлука Ђорђе био брз као муња и оштар као бритка сабља!...

Такав је телом био Карађорђе...

Повежи сваки наведени појам са одговарајућим описом. Састави реченице у којима ћеш описати Карађорђа на основу датих особина.

Веселод Гуљевич, *Карађорђе Петровић*, Војни музеј, Београд

То је било одело Ђорђево...

Пажљиво прочитај опис Карађорђевог одела. Издвој називе за делове одеће који се носе:

човек	оштро срезан
раст	врло високо
плећа	малко погурена
тело	мала
чело	преплануто
очи	живе пламене
лице	висок
нос	необично редак
брчићи	врло снажно
уста	увек обријана
говор	танак јасан
глас	кратак одсечан
брада	готово мраморна

на глави	на горњем делу тела	на ногама

Књижевноуметничка дела дата су у складу са захтевима програма, понекад у целини, а понекад само одломак, што је условљено дужином и сложености самог дела.

Објашњења мање познатих речи и израза олакшаће ти разумевање текста, а усвајањем нових речи и израза обогатићеш свој речник.

Једном звездицом означени су сложени, а **двема звездицама** још сложенији задаци.

Вежбе за богаћење речника прошириће и обогатиће твој речнички фонд.

Текстови у Уџбенику организовани су према **разредима**.

Иако се обради **књижевнотеоријских појмова** приступа функционално, они су у оквиру методичке апаратуре посебно графички истакнути са пратећим дефиницијама, примерима и тумачењима.

ММОБЖОЗ

Богатимо свој речник

Од понуђених речи направи парове супротног значења:
криво, попети се, високо, устати, сићи, горе, мало, право, лево, кренути,
пасти, ниско, доле, велико, десно, стати
_____ и _____
_____ и _____

Необичан телом и оделом, снажне воље и бистрог ока...

Шта је било необично на Карађорђу? Како је одело носио и како је живео? Зашто његов начин живота и поступци одурађују од услова у којима је живео?
Којим стилским поступком се писац послужио у сликању Карађорђевих унутрашњих карактерних особина? Какав је био према себи и другима? Прочитај тај део текста пажљиво и издвој поређења којима је писац нагласио Карађорђево особине.

Описујмо

Пажљиво поново прочитај наведени текст, састави план (шта ћеш описати, детаље којима ћеш се посебно посветити), а затим опиши Карађорђа како га ти видиш и доживљаваш. Састав ћирилицом напиши у својој свесци.

ЗА ОНЕ КОЈИ ЖЕЛЕ ВИШЕ

Одговори на питања

Следећа питања се односе на Карађорђа и догађаје у Србији у годинама Првог српског устанка. Подсети се градива из предмета Познавање завичаја и отаџбине и покушај да даш тачне одговоре на следећа питања.
Зашто је Карађорђе био слика живота целе Србије од 1804. до 1813. године? Који је историјски догађај у вези са овим годинама? Шта је све Карађорђе учинио у борби против Турака?

Добро је да знаш...

С намером да што верније представе свог јунака писци до детаља описују његов изглед. Такав опис назива се **портрет**. Портрет обухвата спољашње и унутрашње особине личности. Изглед особе приказује се помоћу бројних детаља који сликају стас и лице (очи, уста, коса, чело, нос), његове покрете, говор, ход, одеване... Унутрашње карактерне особине личности приказују се на основу ситуација и деловања у различитим приликама, у односу према другим личностима и сл.
Потражи наведене елементе у Карађорђевом портрету.

Научили смо...

- Закружи заједничке мотиве у песмама Мирослава Антића.
а) орастане,
б) растанак,
в) прве љубави,
г) школски дани,
д) заљубљеност,
ђ) учење и рад.
- Каква атмосфера и која осећања преовлађују у Антићевим песмама? Подвуци одговоре које сматраш тачним:
веселе, туга, радост, шаренило, ведрина, збуђеност, разочараност, неповерење, стид, раздраганост, радозналост, свађа, неразумевање.
- Допуни започете реченице.
Дистих је строфа од _____
Терцет је строфа од _____
Катрен је строфа од _____

РЕЧНИК МАЊЕ ПОЗНАТИХ РЕЧИ И ИЗРАЗА

А Алион <i>Срок</i> , м. род – Света гора од м. род – пакао аданско колени – честита и верна жена А иверка <i>ида ли далеко од кладе?</i> – Пада ли ивер далеко од кладе (зап син не личи на свога оца) аишерја, ж. род – горњи део ношње с дугачким рукавима аишпиронаишпиронска, антидинастичка, антидинастичко – који је против династије, владарске породице ар (ахар), м. род – коњушница ашуак, м. род – у песми <i>Мали Радојица</i> : намирнице	Б бајати – као, као да бајати, бајна, бајно – диван, чаробан, као из бајке банк, м. род – клупа барјак, м. род – застава барјакшар, м. род – онај који носи барјак, заставу барјаци <i>крани идоше</i> – односи се на коњуцу која се појавила изнад наших крајева половином фебруара 1805. бајријали, батграм – у одломку <i>Уе-ла ружа</i> : бацакати се, копрати се, праћакати се
---	---

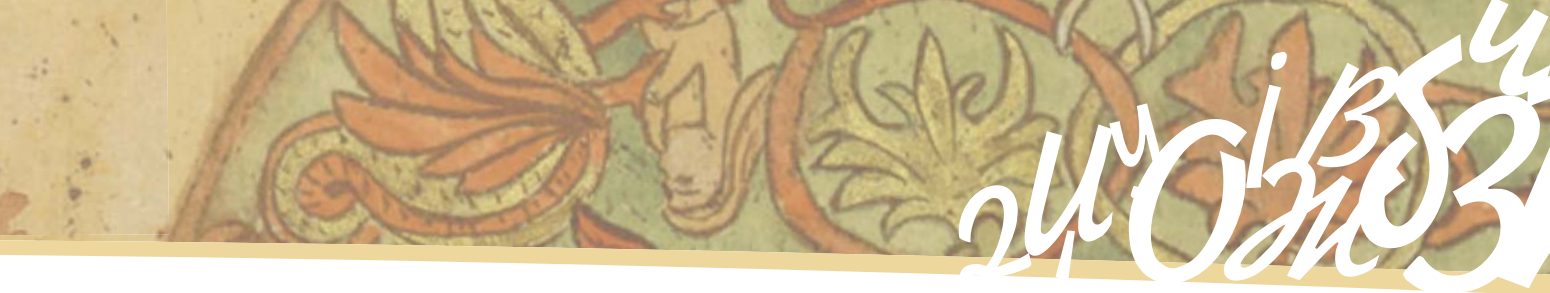
Теже наставне јединице имају питања и задатке подељене у **два нивоа тежине**. **Задаци првог нивоа** су лакши и односе се на разумевање самог садржаја дела и препознавање његових основних уметничких порука. **Задаци другог нивоа** (ЗА ОНЕ КОЈИ ЖЕЛЕ ВИШЕ) повезују садржајну и књижевнотеоријску анализу дела и много су захтевнији.

На крају сваке тематске целине налазе се **задачи за самопроверу** стечених знања.

На крају Читанке је **Речник мање познатих речи и израза** који се појављују у текстовима.

АОНАДНБЪ . У
С. НВКБСАБТАКУАЭ КАРСГЖ

Всичи ширкы шикы ктн

24^М ОіВБЗ

РАЗРЕД

КАЖИ МИ, КАЖИ

Мирослав Анђић

Кључне речи: збрка у глави,
заљубљеност, тинејџери

Објашњење мање познатих речи и израза

шашав, шашава, шашаво
– будаласт, луцкаст;
сложити се, сложи се –
овде: сместити се, ста-
ти;
јава, ж. род – стварност

ШАШАВА ПЕСМА

Мама ми каже: шашаво моје,
шта се то збива у твојој глави?

У њој дечаџи, кажем, постоје,
дечаџи смеђи, црни и плави.

Мама ми каже: шашаво моје,
зар могу тамо сви да се сложе?

Ја мами кажем: кад већ постоје,
нек ту и стоје – шта се може.

Ја руком махнем
и уздахнем.

Сви они личе, сви много личе
на нешто лепо као из приче.

На све што чекам. На све што хоћу.
Личе на немир. И на самоћу.

Мама ми каже: шашаво моје,
па они, значи, не постоје.

Постоје, кажем, као на јави
дечаџи смеђи, црни и плави.

Шта да се ради, мама вели.
Шта да се ради, мама вели.

Ја кажем: ништа, већ да се жели
да никад чекање не избледи.

Мама ме пита: а да л' то вреди?
А ја се смешкам: видећеш – вреди.

Мама ми каже...

У основи ове песме је дијалог. Ко су учесници овог дијалога?

Шта мислиш, колико година има девојчица? Да ли је збрка у девојчициној глави у складу са њеним годинама?

Коме девојчица открива своју тајну? Шта она саопштава мајци?

Које тајне ти можеш да поделиш са својим родитељима?

Мама ме пита: а да л' то вреди?...

О чему заправо разговарају мајка и кћи?

На основу њиховог разговора закључи шта је тема ове песме:

- а) неузвраћена љубав,
- б) прижељкивање љубави,
- в) одрастање.

Образложи одговор за који си се определио/определила и поткрепи га стиховима из песме. Уколико се не слажеш ни са једним од понуђених одговора, наведи свој.

Мајка примећује промене на девојчици. Она каже:

„...шашаво моје,
шта се то збива у твојој глави?“

Како јој девојчица одговара? Одговори стиховима из песме.

Закључи на основу разговора какав је њихов међусобни однос. Има ли разумевања међу њима?

У песми се јавља и сумња. Њу изражава мајка. Којим стиховима? Шта је узрок мајчине сумње?

О чему девојчица машта?

Шта мајка на крају пита девојчицу? Покушај ти да одговориш на мајчино питање.

Шашаво моје...

Да ли те је заинтересовао необичан наслов ове песме? Када се још употребљава придев шашав у овој песми? Шта ти мислиш, зашто мама ословљава ћерку са шашаво моје?

Заокружи слово испред тачног одговора.

Овим речима:

- а) тепа својој ћерки, исказује блискост са њом;
- б) грди своју ћерку због тога што сматра да је она стварно будаласта.

У следећем низу прецртај придеве који не одговарају особинама девојчице из песме:

шашав, луцкаст, блескаст, луд, будаласт, збуњен...

На који начин је ублажено основно значење речи којима се именују наведене особине?

Добро је да знаш...

Ова песма је састављена из строфа од по два стиха. Таква се строфа назива **дистих**.

Читајмо и рецитујмо...

Поделите улоге, па читајте ову песму као дијалог.

Мирослав Анђић

ЂАЧКИ КОРЗО

У први сумрак
сви се ту сјате
озбиљна лица,
држања крута:
оду до угла,
па се врате
и опет тако
још двесто пута.

Шарена поворка
гура се, шета...
Хиљаду капа
и берета...
Хиљаду шубара
и качкета...

А успут поглед
понеко баци
ил нешто бајаги
неважно каже...

Руку на срце:
шта сви ти ђаци
данима овде
упорно траже
док троше ђонове

и троше сате,
док оду онамо
и док се врате,
и опет тако
све испочетка,
данас и сутра,
идућег петка,
идућег јула,
идућег маја
– тамо и натраг
и никад краја.

Чарапе жуте,
зелене, плаве,
и дуге ноге
као штапови.

И неки жвркови
на врху главе.
И шишке на челу
као слапови.

И погуркивања.
И завиривања.
И задиркивања.
И добацивања.

Кључне речи: корзо, шетање,
прве симпатије

Објашњење мање познатих речи и израза

корзо, м. род – шеталиште;
сјайићии се, сјате се – оку-
пити се на неком месту
у великом броју;

јоворка, ж. род – низ људи
или животиња који се
крећу у неком реду;

береша, ж. род – врста капе,
беретка;

шубара, ж. род – капа од
крзна;

качкеи, м. род – врста капе
са штитником за очи;

бајаји – као, као да;

жврк, м. род – овде: место
где је коса савијена у
круг, спирално увијена,
зврк;

слаи, м. род – водопад;

Објашњење мање познатих речи и израза

йодјуркивање, с. род – гуркање (обично руком) више пута и давање знака неком;

задиркивање, с. род – упућивање шала на туђ рачун;

добацивање, с. род – овде: упућивање речи неком;

растју (некоме) крила – каже се кад неко добија посебан полет, осећа се као да ће полетети

А можда ипак,
ко ће знати,
можда ту ипак
нешто постоји?

Можда то нису
празни сати
кад се у гужви
шета и стоји,
па почне тако
све испочетка:
данас и сутра,
идућег петка,
идућег јула
или априла...

Можда ту неком
расту и крила?

Можда ту почну
сва путовања?
Можда се овде
најлепше сања?

Можда се овде
најлепше жели?

И можда су се
баш овде срели
путеви неки
дуги и тајни,
путеви бели,
путеви трајни?
И можда су се
баш овде срели
осмеси неки
– и заволили?

Можда баш зато
једино вреди
да се у гужви
овако лута:
мало онамо
и мало натраг,
и опет тако
– још безброј пута.

Шарена поворка гура се, шета...

Кад шетња корзоом почиње и како тај „посао“ схватају и доживљавају шетачи? Одговори стиховима из песме.

Каква су њихова лица, а какво им је држање?

Песник врло сликовито приказује шетаче, али у другој строфи више не помиње њихове изразе лица. На који их начин овде описује? Какав утисак на нас оставља овај опис?

О чему све размишљамо док посматрамо како се „шетају“ капе и беретке, шубаре и качкети и разнобојне чарапе?

Шта сви ти ђаци данима овде упорно траже?...

Који се стихови више пута понављају?

На шта песник жели овим стиховима да укаже?

Шта шетачи данима упорно траже? Којим стиховима песник покушава да одговори на ово питање?

Зашто му се на тренутак њихова шетња чини узалудним трошењем времена?

Наведи све глаголе којима је у песми означено кретање (шетање). Који од њих се теби чини најсликовитији? Објасни зашто.

Можда ту ипак нешто постоји...

Можда та шетња ипак није узалудна. Шта се све може на шеталишту доживети?

Покушај да објасниш стихове: „Можда ту неком расту и крила?“

Зашто се на шеталишту најлепше сања и жели?

Чији се путеви овде укрштају?

Каква се осећања овде рађају?

Богатимо свој речник

Шта мислиш, из ког језика потиче реч *корзо*? Која реч јој у српском језику одговара по значењу? Која се реч у језику земље у којој живиш користи са истим значењем? У српском језику има много речи које су ушле из неких страних језика. То су **речи страног порекла**. Међутим, постоје и **домаће речи** са истим значењем.

Ево неких примера: *експеримент* и *ојлед*, *институција* и *установа*, *база* и *основа*, *ривал* и *проживник*...

журналиста – _____ меморија – _____

арома – _____ реално – _____

шкарт – _____ сцена – _____

десерт – _____ компјутер – _____

Наводимо реч страног порекла у српском језику, а ти нађи одговарајућу домаћу реч.

Суфиксом *-ишиће* изводе се речи којима се означава место вршења неке радње.

Додавањем суфикса *-ишиће* начини речи којима се означава:

место на којем се паркирају возила _____,

место где се рађају деца _____,

место на којем се гради _____,

место на којем се можемо склонити _____,

скривено место _____.

Повежи сваки израз са одговарајућим значењем.

1. бацити поглед	а) искрено говорећи
2. руку на срце	б) погледати на тренутак
3. расту (некоме) крила	в) (неко) добија посебан полет, осећа се као да ће полетети

Мирослав Анђић

ПРОЛЕЋЕ

Сунце се, ено,
као вретено
над градом врти
и главом клима.
Све је у мени
данас шарено.
И у теби је
можда шарено.

Била је зима.
Прошла је зима.

Ту негде, близу,
ал' не знам где је,
ветар се топли
врти и смеје,
чупка нам косу
и крошње њише.

Биле су кише.
Прошле су кише.

Сад сунце, ено,
као вретено
испреда градом
нешто шарено
и – мирише.

Реци ми зашто
с тобом у ходу

одједном данас
говорим тише
и зашто мисли
некуд оду,
па само трепћем
и ништа више?
Кад испод липа
сенке се руше,
зашто сам тако
одједном смушен,
па кад те кући
из школе пратим,
све не бих хтео
да се вратим,
већ дуго стојим
и дуго ћутим
под ветром топлим
и сунцем жутиим,
а у главу ми
небо стало
и још по мало.
Чега по мало?
Свега по мало!

Ако се сетим,
ја ћу ти рећи
и – утећи.

Кључне речи: пролеће, заљубљеност, смушеност, стид

Објашњење мање познатих речи и израза

врешено, с. род – справа у облику штапића на који се намотава конач или вуна при предењу;
климајти главом – чинити покрете главом на доле;

крошња, ж. род – горњи разгранати део дрвета, круна;

њихајти, њишем – љуљати;

испредајти, испредам – вретеном или прстима правити конач, нити;

смушен, смушена, смушено – збуњен;

ућећи, утекнем – побећи

Пролеће

Зашто се ова песма зове *Пролеће*? Како је долазак пролећа описан у природи?

Пронађи те стихове и прочитај их наглас. Којим је стилским средствима песник дочарао слику пролећа у граду? Како се осећа дечак? Какво је то „шаренило“ у њему? Када ти имаш тај осећај шаренила у себи?

Којим се стиховима даље развија слика пролећа у природи? Шта се дечаку чини док се ветар „врти и смеје“? Којим глаголима песник оживљава ветар? Како се назива та стилска фигура?

Којом песничком сликом се завршава прва тематска целина у песми *Пролеће*? Које је чуло сада укључено? Прочитај стихове којима се то изражава.

Реци ми зашто...

Стиховима „Реци ми зашто...“ започиње друга тематска целина у овој песми. Шта мислиш, коме се дечак овим стихом обраћа? Образложи свој одговор.

Зашто дечак говори тише? Зашто му мисли лутају? Кад се у њему јавља осећај смушености? Шта жели док девојчицу прати кући? Зашто му се чини да му је „у главу небо стало“? Како разумеш завршне стихове у песми:

„Ако се сетим,
ја ћу ти рећи
и – утећи.“

Шта мислиш, чега жели али не може да се сети? Које се осећање у њему јавља због речи које жели да упуту девојчици? Шта ће се десити када их изговори?

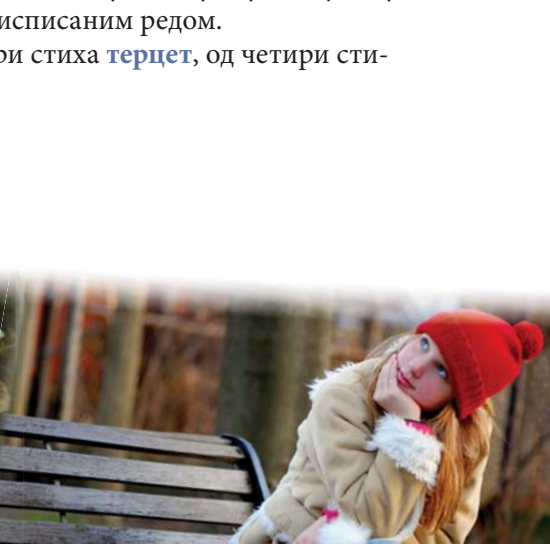
Добро је да знаш...

Шта је стих, а шта је строфа? Подсетимо се. Упиши на одговарајуће место речи *стих* и *строфа*. _____ је један ред у песми који има посебну ритмичку и звучну организацију. Група од два или више стихова између којих се јављају паузе које се у песми обележавају једним неисписаним редом назива се _____.

Песма *Пролеће* Мирослава Антића издељена је у **строфе**, али број стихова у строфама није исти. У првој их има десет, у другој два, у трећој шест...

Већина лирских песама састоји се из строфа, а између њих су паузе, које се у писаном тексту означавају белином – неисписаним редом.

Строфа од два стиха назива се **дистих**, од три стиха **терцет**, од четири стиха **катрен**.

Богатимо свој речник

У последњој строфи песме Мирослав Антић, уместо уобичајеног глагола *побећи*, употребљава глагол *уйећи*. Исто или веома слично значење имају и глаголи *кигнути*, *збрисати*, *одмайти*, *здимићи* и израз *ухвайти маљу*. Ови глаголи и наведени израз користе се у посебним говорним ситуацијама. Шта мислиш, када ће се они употребити – у неком разговору између вршњака, нпр., на великом одмору, или у разговору између ученика и наставника на часу?

Замисли ситуацију и покушај да одредиш којем саговорнику би говорник могао да се обрати следећим реченицама:

Брзо сам ручао и одмалио у дворишту.

Замисли, разбили су лоптом комшији прозор и побеђи.

Милош је збрисао кад су сипале мамине другарце.

Кад је то изговорио, киднуо је брзо у своју собу.

Хваћајмо маљу одавде!

Шта се именује следећим речима: *шужан*, *љућ*, *смушен*, *весео*, *радосан*, *бесан*, *збуњен*, *сећан*, *раздраган*, *ведар*, *невесео*? Од датих речи издвој парове или низове речи са сличним значењем.

Прочитај пажљиво следећу реченицу: *У пролеће све пролеће.*

Бројем 1 обележи реч која се односи на годишње доба, а бројем 2 обележи реч којом се именује кретање.

Речи које имају исти облик а другачије значење називају се **ХОМОНИМИ**.

Упореди следеће примере:

Птица *лећи* високо изнад кровова.

Лећи је овде веома топло.

Истакнутим речима подвуци особине које су им заједничке: облик, изговор, припадају истој врсти речи, значење.

Састави реченице у којима ћеш употребити следеће речи:

конац у значењу *нић*: _____

конац у значењу *крај*: _____

коса у значењу *глава на глави*: _____

коса у значењу *алајка*: _____

Јован Јовановић Змај

ЂУЛИЋИ

Кључне речи: срце, ђул, Ружа
Личанин, љубав

Објашњење мање познатих речи и израза

тио, тија, тијо – тих;
сетан, сетна, сетно – ту-
жан;
бајан, бајна, бајно – ди-
ван, чаробан, као из
бајке;
вај, м. род – тужан узди-
сај, вапај;
дика, ж. род – понос;
дичан, дична, дично – по-
носан

Ђулићи су збирка лирских љубавних песама које је Јован Јовановић Змај посветио својој супрузи Ружи Личанин. Ђул значи ружа, а ђулићи су ружице. Збирка заправо представља песникове лирске исповести о заједничком животу, љубавној срећи и радости родитељства.

XII

О, погледај звезде јасне,
О, погледај ноћи тије,
О, наслони милу главу
Ту где срце моје бије.

Па што си ми тако сетна,
Па што си ми тако бледа?

О, кажи ми шта ти срце –
Моје срце приповеда.

Каже ли ти миле снове,
Бајну тугу, слатке ваје,
Пева ли ти златне наде
И румене уздисаје?
Видим, видим, све већ знадеш,
Издају те сјајне очи,
Издаје те ова румен,
Ова суза то сведочи.

Ј. Ј. Змај са супругом Ружом

XVII

Кажи ми, кажи,
Како да те зовем,
Кажи ми какво име да ти дам, –
Хоћу ли рећи:
Дико, или снаго,
Хоћу ли: лане,
Или: моје благо,
Хоћу ли: душо,

Или: моје драго –
Каж ми какво име да ти дам!
Све су то мила
Имена и лепа,
Којима Србин
Своме злату тепа.
Ал' ја бих провео
Читав један век
Тражећи лепше,
Милије и слађе –
Дичније име,
Што још не чу свет,
Да њим назовем
Мој румени цвет.

Ружа Личанин

XXXI

Ала су нам срца близу! –
Слушај, драга, тишина је,
По куцању рекао бих,
Заклео б' се једно да је.
Ох, како би била празна,
Једно друго да не чује!
Двоје груди, два су срца, –
Једно друго допуњује.

О, кажи ми шта ти срце – Моје срце приповеда...

Песник позива драгу да послушне његово срце. О чему јој оно приповеда?
Шта га брине док посматра њено сетно и бледо лице?
О чему је песник маштао и сањао у дугим ноћима мислећи на њу?
Зашто је туга заљубљеног *бајна*, ваји *слајки*, а уздисаји *румени*?
Шта одају сјај њених очију и руменило на лицу?

Каж ми, кажи...

Какво име песник тражи за своју драгу?
О којим све именима размишља?
Шта та имена говоре о његовим осећањима према њој? Ко ме се обраћамо именима *мили*, *драги*, *лане моје*, *душо моја*? Којим се још именима тепа драгим особама?

Зашто се песнику ниједно име не чини довољно добро за његову драгу?
Колико времена је спреман да проведе у тражењу одговарајућег имена
за њу?

Зашто то треба да буде име које „још не чу свет“?

Ала су нам срца близу...

Читај пажљиво и трећу изабрану песму из збирке *Ђулићи*.

Шта ослушкује песник у тишини?

Какав утисак има док слуша откуцаје свог и њеног срца?

О каквој љубави сведоче њихова срца? Заокружи слова испред одговора
с којим се слажеш.

Сведоче о:

- а) неиспуњеној, б) оствареној, в) срећној, г) површној,
д) неискреној, ђ) обостраној, е) угашеној љубави.

Добро је да знаш...

Према темама о којима певају, **лирске песме** деле се на описне, љубавне, социјалне, родољубиве, мисаоне и др. Мотиви и осећање се често преплићу, па у описној песми могу да се појаве и љубавна осећања или песникова размишљања о животу и његовом смислу, улози песниковој у свету и сл.

Песме из *Ђулића* су **љубавне лирске песме**. Оне певају о љубавној срећи. Али није свака љубав срећна. Песници често проговарају и о неоствареној љубави, патњи и чежњи, растанку са вољеном особом. Присети се љубавних песама које певају о несрећној или неоствареној љубави које сте читали и наведи неке од њих.

Јован Јовановић Змај (1833–1904) је један од најзначајнијих песника српског романтизма. Потиче из угледне новосадске породице. Студирао је право у Бечу, Пешти и Прагу, и медицину у Пешти. Био је лекар, песник, преводилац. Његова интересовања била су врло широка. Змај је доживео велику несрећу у свом породичном животу – сва су му деца умрла још у првим годинама живота, а после десетогодишњег брака из-

губио је и вољену супругу Ружу. Након породичне трагедије живео је потпуно сам.

Писао је и за одрасле и за децу. Змајево дело је веома обимно. Писао је љубавне, сатиричне, родољубиве, политичке и дидактичке песме. Његове најзначајније збирке песама су *Ђулићи* и *Ђулићи увеоци*, *Источни бисер*, *Певанија*, *Друја њеванија*, *Снохवाईице*.

Бранко Радичевић

ЂАЧКИ РАСТАНАК

(Одломак)

У Ђачком расџанку песник се растаје са завичајем и ђачким животом. Опис карловачке околине, од Дунава до Стражилова, испуњава први део *Ђачкој расџанка*. Песник се опрашта од драгих места, од којих га свако подсећа на нешто блиско, прошло... У поеми је наглашено тужно расположење, и само се повремено јављају ведри, радосни тонови у деловима који су посвећени прошлим данима.

Бранко Радуловић, силуета уз поему Бранка Радичевића *Ђачки расџанак*

Ој Карловци место моје драго,
Кô детенце дошао сам амо,
Игра беше једино ми благо,
Слатко зва ја мед и смокву само.
Дете мало – голушаво тиче,
Дође тиче па се ту навиче,
Овде овде де криоце мало
Први пут је сретно огледало,
Испочетка од гране до гране,
Од дрвета једног до другог,
Док је смело сетити се стране,
Сетити се неба високога,
Док је могло крила своја лака
Небу дићи тамо под облака.
Под небо се дигô тић и сада,
Ал' весео није кô некада,
Гледа доле, реку, врело, луге,
Дрва, жбуне, горе и врлети,
Па му с' чине до толико друга,
До толико успомена свети,
С кима дане прелепо пробави,

Па и сада мора да остави.
Тешко му се тешко раставити,
Али шта ће када мора бити.
За њи срце њему младо туче,
Али нешто на далеко вуче,
Он не може више одолети,
Па се vine и у свет полети.
Ој Карловци лепо л' живе туде,
Ал' што мора бити нека буде,
Та и мене нешто даље вуче,
Ево пружам свога раја кључе.
Па када би имô како жељу,
Једну б' имô само али вељу,
Кад би тако смањио се туди
Да те могу притиснут на груди,
Та на груди и на своја уста –
Ох жељице ала си ми пуста!
Лака песмо оди у помоћ,
Јера ено већ је близу ноћ,
Де пригрли песмо, моја снаго,
Па ижљуби све мило и драго!

Кључне речи: завичај, Сремски Карловци, детињство и школски дани, растанак, успомене

Објашњење мање познатих речи и израза

јолушаво тиче, с. род – птиче коме још није израсло перје, овде: младо недорасло дете;
ојледаџи, огледам – испробати;
џић, м. род – птиче;
врело, с. род – извор;
луј, м. род – шумарак;
врлеј, ж. род – брдовит планински крај са стрмим падинама;
јробавиџи, пробавим – провести;
винуџи се, винем се – полетети у висине;
џуге – ту;
вељи, веља, веље – већи, повећи;
џуди – ту;
џустиа жеља – неостварљива жеља;
јера – јер

Карловачка гимназија

Ој Карловци место моје драго...

Песник Сремске Карловце назива местом својим драгим, али из уводних стихова овог одломка сазнајеш да он није рођен у Карловцима. Кад је песник дошао у Карловце? Наведи стихове који о томе говоре.

О Бранку Радичевићу и Сремским Карловцима...

Песник Бранко Радичевић је рођен у Славонском Броду, а у Карловцима је провео свега шест година свога школовања. Мада је у њима провео релативно кратко време, Карловци су трајно обележили његов живот и стваралаштво, и песник је био везан за њих као да су му завичај.

Овај градић у Срему има веома богату историју, која сеже у далеку прошлост. Прошли су кроз Карловце и Римљани и Турци. О томе постоје бројна сведочанства. Карловци су познати по Православној богословији и Патријаршији, а нарочито по знаменитој Карловачкој гимназији. Ову су гимназију учили многи славни научници, писци, сликари, чак је и Вук Караџић био њен ђак. Сваке године карловачки ђаци приређују свечаност у част песнику Бранку Радичевићу. Обележавајући тридесетогодишњицу песни-

кове смрти 1883. године, ученици Карловачке гимназије покренули су иницијативу да се Бранкови посмртни остаци пренесу из Беча на Стражилово.

Стражилово је врх на Фрушкој гори. Налази се непосредно изнад Сремских Карловаца, од којих је удаљено свега четири километра. На Стражилову се налази гроб песника Бранка Радичевића.

Дође тиче па се ту навиче...

У ком узрасту је песник дошао у Карловце? Бираним песничким изразима он описује то доба своје младости. Потражи те речи и изразе у стиховима.

Шта је песника у Карловцима чинило срећним?

Како је доживљавао природу која га је окруживала? С ким је друговао? Прочитај наглас те стихове.

Пажљиво прочитај следеће стихове:

„Овде овде де криоце мало
Први пут је сретно огледало“

Какво значење има испробавање, огледање крила? Каква осећања дечака обузимају док шири и развија крила?

Развијање крила и дизање под облаке у другом делу овог одломка није пропраћено истим осећањем радости. Објасни због чега.

Тешко му се тешко раставити...

За чим све песник жали? Од чега се мора растати?

Иако жали, песника нешто надалеко вуче. Шта га покреће и подстиче на промене?

Шта песник жели опраштајући се од Карловаца? Којим стиховима изражава своју жељу?

Зашто је та његова жеља пуста?

Кога песник позива у помоћ? Зашто је песмом могуће да изљуби све мило и драго?

Подсетимо се...

Уочи украсне придеве који се јављају у одломку из *Ђачкој расјанка*: *јолушаво тиче, њрелейо пробави, срце младо, лака крила, лака песма, њустиа жеља...*

Епитет је најчешће придев који се додаје именици или прилог који стоји уз глагол. За разлику од атрибута, епитет је **стилска фигура**. Епитет није било који придев или прилог, већ само онај који има посебну уметничку вредност и доприноси сликовитости и изражајности песничког израза.

У народној књижевности певачи често користе већ устаљене епитете: *рујно вино, чарне очи, јарко сунце, б'јел Виландар...* Овакви епитети називају се **стални епитети**.

Потражи епитете у одломку из *Ђачкој расјанка*. Бранко Радичевић је стварао по узору на народну књижевност. Уочаваш ли утицај народног песништва на епитете који се јављају у поезији Бранка Радичевића?

Богатимо свој речник

У поезији Бранка Радичевића често се јављају речи умањеног значења – **деминутиви**: жељица, данак, детенце, санак, листак, криоце... Они доприносе лепоти његовог песничког језика. Деминутиве користимо и у свакодневном разговору када желимо да означимо нешто умањено. Начини деминутиве од следећих речи по угледу на урађене примере:

облак – облачић, облачак

жеља – жељица

крило – криоце

жбун – _____

птица – _____

село – _____

лист – _____

грana – _____

дете – _____

Споменик Бранку Радичевићу на Стражилову

Бранко Радичевић (1824–1853) је значајан песник српског романтизма. Интимно је нераскидиво био везан за Сремске Карловце, место у којем је провео најлепше школске дане. Студирао је медицину и права у Бечу и ту дошао у додир са немачким романтизмом. На

њего као песника велики утицај имао је Вук Караџић. Он му је указао на велики значај народне поезије која ће се одразити на Бранково песничко дело. Његова најзначајнија дела су збирка песама *Песме* и поеме *Ђачки расјанак*, *Туја* и *ојомена*.

Кључне речи: Први светски рат, завичај, породица, одвојеност од најмилијих

МЕЂУ СВОЈИМА

Песника Владислава Петковића Диса је Први светски рат одвојио од породице и отерао у емиграцију. Сталним мукама због несташице новца придружиле су се и емигрантске невоље, а почињала је да га нагриза и туберкулоза. Жена и деца су му остали код куће, у потпуној беди. Из Париза, креће на свој последњи пут за Солун, преко Крфа. Укрцава се на лађу „Италија“ да би запловио Јонским морем, али немачка подморница торпедује брод. Дис је био у чамцу за спасавање, чији путници нису успели да се спасу. Брод који је тонуо, повукао га је у свој вртлог.

Песма *Међу својима* сведочи о његовој патњи због одвајања од породице.

Објашњење мање познатих речи и израза

ишињати, тиња – овде: показивати се повремено у малом степену;

ирегео, м. род – овде: крај, област;

јецајши, јецам – плакати гласно и испрекидано;

дубијши, дубим – овде: чинити све дубљим, ићи све више у дубину

У мом срцу поноћ. У њој каткад тиња
Мисо да још живиш, мој пределе млади.
Моја лепа звезда, мајка и робиња,
Боже! Шта ли данас у Србији ради?

Код вас је пролеће. Дошле су вам ласте,
Оживеле воде, ђурђевак и руже.
И мирише земља, која стално расте
У гроб и тишину, мој далеки друже.

Једно твоје вече. Идеш кући споро
Улицама страха, и душа ти јеца,
Твоје гладне очи, моја дивна зоро,
Храни љубав мајке: „Нека живе деца.“

Улазиш у собу. Сузе те већ гуше.
А два наша цвета из четири рата
У твоје су крилу, образе ти суше:
„Мама, зашто плачеш? Је л’ писао тата?“

У велике патње, невино питање
Дуби дубљу рану: плач ти тресе груди...
Напољу је видно, као пред свитање.
Кò да ће се дићи гробови и људи.

Скупила си сузе у косе детиње.
Све вас гледам сада крај гозбе сироте.
Лице ти се ведри: то душа светиње
Љуби твоје чело, мој сјајни животе.

Поноћ у срцу...

Пажљиво читај прву строфу песме. Како разумеш песничку слику „у мом срцу поноћ“? Какво осећање песник изражава овом песничком сликом? Каква мисао тиња у њему? Које су упућене песникове мисли? Којим све речима назива своју драгу супругу? Какву жељу исказује следећим стиховима: „Боже! Шта ли данас у Србији ради?“

✿ Наведи стихове у којима се песник у мислима пренео у завичај. Какве су слике завичаја? Зашто лепа земља у којој су „оживели ђурђевак и руже и мирише земља расте у гроб и тишину“?

Које осећање обузима песникову драгу док иде према кући? Која је мисао одржава у животу? Каква атмосфера влада у њиховом дому? Ко су „два цвета из четири рата“? Да ли и деци он недостаје? Шта у мајци изазива дечије невино питање?

Како песник замишља супругу и децу? Шта он види, зна и осећа без обзира на то што је далеко од њих? Како је он, и поред толике просторне раздвојености, ипак у мислима са њима?

Надежда Петровић, *Србија*,
1905, Спомен збирка
Павла Бељанског, Нови Сад

Какав утисак на тебе оставља песничка слика изражена стиховима:

„Напољу је видно, као пред свитање.
Кô да ће се дићи гробови и људи.“

Шта се пореди у наведеној песничкој слици? Какво се стање и расположење наговештава, па чак и истиче датим поређењем?

Откриј стихове у којима је садржана поента, порука песме. Зашто је, поред свих невоља и патњи, живот ипак сјајан? Шта човеку даје снаге да преживи и поднесе зло које га у животу сналази?

Добро је да знаш...

Песник је градио песничке слике речима које у стиховима имају посебно значење, другачије од оног у свакодневном говору – пренесено, метафорично значење.

Метафора је стилска фигура у којој се два предмета или појма пореде, и преношењем значења доводе у међусобну везу путем асоцијација. Да би била успела и стилски вредна, она мора да успоставља нове везе међу предметима. Упоредити два предмета, повезати их на изненађујући и упадљив начин – циљ је којем сваки песник тежи.

Свакодневно се у говору могу чути метафоре „крило прозора“, „нога стола“ и сличне, али те су метафоре већ уобичајене, оне су се усталиле у говору.

За разлику од поређења, метафора је згуснута, збијена и због тога – тајанствена. Није увек лако открити њено прикривено значење. Подсети се успеле метафоре у песми *Вече* Ђуре Јакшића, коју сте читали прошле године:

„И све немо ћути, не миче се ништа,
Та, најбољи витез паде са бојишта!“

Сунце се у овој песми пореди са најбољим витезом који губи живот на бојишту.

У песми *Међу својима* неочекиваним речима и спојевима сликовито се исказује оно што Дис мисли или осећа: песник је тужан, али своје осећање изражава сликовито: „У мом срцу поноћ“. Избор ових речи није случајан. Песник успоставља везу и сличност између осећања туге и поноћи у срцу.

А какав осећај би исказао песник да је написао овакав стих: У мом срцу бура?

Значење метафоре открива се у песми и за њим читалац поезије трага. Ова стилска фигура треба да га постави на размишљање и откривање значења.

Издвој сва метафорична имена којима Дис ословљава своју супругу. Шта га је подстакло да је баш тим именима назове? Која метафора се односи на њихову децу?

Ова песма састављена је из шест строфа од по четири стиха. Обрати пажњу на гласовна понављања на крају стихова:

„У мом срцу поноћ. У њој каткад **тиња**
Мисо да још живиш, мој пределе **млади**.
Моја лепа звезда, мајка и роб**иња**,
Боже! Шта ли данас у Србији **ради**?“

На завршецима стихова јавља се посебно гласовно подударане које се назива **рима**. Рима у песми може бити различита. У овој песми се римују први са трећим, а други са четвртим стихом (абаб). Таква рима назива се **укрштена рима**. Ако се римују први са другим, а трећи са четвртим стихом (аабб), онда је рима **парна**. Кад се римују први са четвртим, а други са трећим стихом (абба), рима је **обгрљена**.

Богатимо свој речник

Наведене глаголе поређај према степену (јачини) исказане основне радње или стања, од најслабијег до најјачег:

јецати, ридати, плакати

пламсати, тињати, горети, буктати

Ако ниси сигуран/сигурна потражи помоћ у речнику. Са сваким од ових глагола састави по једну реченицу.

Владислав Петковић Дис (1880–1917) – песник симболизма, необично трагична личност и једна од најособенијих песничких фигура Београда тог времена. У Првом светском рату нашао се у маси избеглица које су се с војском повлачиле преко Албаније. С Крфа је послат у Француску, али је лађа у којој се налазио торпедована и Дис је

свој живот окончао утопивши се у Јонском мору. Дис је песник сањар, који је певао о умирању и гашењу осећања и живота. Најважнији симболи у његовом делу су тамница, звезде и очи. Објавио је збирке песама *Ушойљене душе* и *Ми чекамо цара*. Његове најзначајније песме су *Тамница*, *Можда сјава*, *Нирвана*, *Међу својима*.

Јован Дучић

ПОДНЕ

Кључне речи: море, острво, подневни мир, хармонија

Објашњење мање познатих речи и израза

чемпрес, м. род – врста четинарског дрвета;

илам, м. род – пламен;

гранитни, гранитна, гранитно – који је начињен од гранита, веома чврстог камена који се користи у грађевинарству;

овог, м. род – овде: небо које изгледа као полулопта;

зрцаји се, зрцам се – огледати се;

целиваји, целивам – љубити;

хрид, ж. род – стена;

вресак, м. род – ниска дрвенаста биљка са ситним лишћем и медоносним љубичастим цветовима;

олеандар, м. род – украсни жбун који успева на приморју са белим, црвеним или жутиим цветовима;

обзор, м. род – што се може погледом обухватити, видокруг;

врши, м. род – вртови;

вал, м. род – талас

Над острвом пуним чемпреса и бора,
Младо, крупно сунце пржи пуно плама;
И трепти над шумом и над обалама
Слан и модар мирис пролетњег мора.

Љубичасте горе, гранитне, до свода,
Зрцале се у дну; мирно и без пене,
Површина шушти и целива стене,
Свод се светли топал, стаклен изнад вода.

Прах сунчани трепти над испраним песком,
И сребрни галеб понекад се види,
Светлуца над водом. И миришу хриди
Мирисом од риба и модријем вреском.

Све је тако тихо. И у мојој души
Продужено видим ово мирно море;
Шуме олеандра, љубичасте горе,
И блед обзор што се протеже и пуши.

Немо стоје у њој сребрнасте, родне
Обале и врти; и светли и пали
Младо крупно сунце; и не шуште вали –
Галеб још светлуца. Мир. Свуд је подне.

Разговарајмо о песми...

1. У песми *Подне* описано је:
 - а) подне на обали реке,
 - б) подне на морском острву,
 - в) подне у шуми.

2. Повежи делове стихова у смисаону целину:

Младо крупно сунце	понекад се види
Површина шушти	пржи пуно плама
Прах сунчани трепти	и целива стене
И сребрни галеб	над испраним песком

3. Уз сваку именицу упиши одговарајући епитет из песме:

_____ и _____ мирис; _____ море;
_____ и _____ сунце; _____ и _____
горе; _____ и _____ свод; _____
песак; _____ галеб; _____ обзор; _____
и _____ обале и врти.

4. Одреди који је одговор тачан, а који нетачан.

Песма <i>Подне</i> је лирска песма.	тачно	нетачно
У песми <i>Подне</i> песник говори о својим љубавним осећањима.	тачно	нетачно
У песми доминира опис природе.	тачно	нетачно
Опис природе је у складу са песниковим осећањима.	тачно	нетачно
Основно осећање у песми је туга.	тачно	нетачно
Песник се осећа као део природе коју описује.	тачно	нетачно
Песник је „галеб који кружи над острвом“.	тачно	нетачно

5. Научи напамет строфе које ти се највише допадају и спреми се да их изражајно одрецитијеш на следећем часу.

Малиша Глишић, *Борови*,
1912, Спомен збирка Павла
Бељанског, Нови Сад

Слан и модар мирис мора...

Читај пажљиво песму и покушај да одредиш тачку са које песник посматра предео који описује.

Која су све чула песникова пробуђена пред величанственим морским пределом који се отвара пред њим?

Прати игру светлости и звукова и покушај да издвојиш глаголе којима су дочарани пламсање сунца и звуци мора. Шта примећујеш?

Како врели сунчеви зраци утичу на природу коју пале и прже?

Уочи боје и мирисе који доминирају на острву и око њега.

Обрати пажњу на песничку слику „слан и модар мирис мора“. Шта ти је необично у њој?

Издвој епитете којима су описане горе и свод који их окружује.

Зашто песник има утисак да је свод од стакла, и да је галеб сребрне боје?

Какав мирис одају хриди?

И у мојој души продужено видим ово мирно море...

Како на песника утиче овај потпуни подневни мир?

Потражи и прочитај наглас стихове који о томе говоре.

Све је утихнуло у подневном миру, бледи обзор се протеже у даљини, обале и вртови стоје немо, вали не шуште. Шта се једино покреће у читавом простору?

Галеб још светлуца

Размишљај о тренутку кад се песникова душа стапа са пределом који описује и покушај да протумачиш песничку слику у којој галеб једини светлуца над подневним миром острва.

Потражи у песми...

Потражи у песми персонификације којима је песник оживео слике природе.

Ритам (периодична понављања гласовних јединица) песме одређују број слогова у стиху, место паузе и акценат. Стих је основна јединица ритма у песми. Стихови могу бити различите дужине. Врста стиха одређује се према броју слогова у њему (осмерац, десетерац, дванаестерац...).

Рима такође утиче на ритам песме. Утврди каква је рима у песми *Подне*. Стихови се организују у **строфе**. Преброј слокове у стиху, обележи их и утврди где се налази одмор (цезура) у сваком стиху.

Ова песма испевана је у стиху од _____ слогова. Краћи стихови од пет, шест или осам слогова _____ ритам песме, а дужи стихови од десет, једанаест, дванаест слогова _____ ритам. (Упиши на линијама да ли успоравају или убрзавају ритам.)

Дужина стиха, број стихова у строфи, рима – сви ови елементи утичу на ритам песме.

Колико строфа има ова песма? Колико стихова има свака строфа? Преброј слоге у стиху и утврди у којем стиху је испевана.

У песми се поклапају мисаоне и реченичне целине са ритмичким, али понекад песник и зарад потреба стиха – броја слогова или риме, прелама стих и део мисаоне целине преноси у нови ред:

*Све је иако тихо. / И у мојој души
Продужено видим / ово мирно море;*

Тако се у песми постиже посебан ритмички ефекат. Овако преломљене стихове морамо читати као једну логичку целину, пазећи на смисао онога што је речено.

Богатимо свој речник

Направи парове речи које имају исто или слично значење:

љубићи, оледаји се, шалас, хрид, иланина, ићи;

вал, иржии, зрцаји се, јора, сјена, целиваји.

_____ и _____ ; _____ и _____ ;
_____ и _____ ; _____ и _____ ;
_____ и _____ ; _____ и _____ .

Јован Дучић (1871–1943) је песник симболизма окренут свету, а посебно западњачком духу. Велики преокрет у његовом животу десио се кад је овај амбициозни Требињац напустио Мостар и кренуо на студије у Женеву. По завршеним студијама радио је као аташе, конзул и амбасадор у многим европским престоницама. Након избијања Другог светског рата одлази у Америку, где је и умро. Почео је да пише веома рано и током своје дугогодишње каријере стално се уметнички усавршавао и напредовао. Био је песник,

есејиста и путописац, велики мајстор форме. Његова поезија пева о љубави, смрти, животу, Богу. *Лирика* је његова најзначајнија збирка песама, а објавио ју је при крају свог живота. Осим ове збирке објавио је бројне циклусе песама. Међу њима се истичу циклуси *Моја ошаџбина*, *Царски сонети*, *Јадрански сонети*, *Дубровачке њеме*, *Сунчане њеме*, збирка путописа *Градови и химере* и критички огледи о савременим српским писцима *Моји сајушници*.

Научили смо...

1. Заокружи заједничке мотиве у песмама Мирослава Антића.
 - а) одрастање,
 - б) растанак,
 - в) прве љубави,
 - г) школски дани,
 - д) заљубљеност,
 - ђ) учење и рад.
2. Каква атмосфера и која осећања преовлађују у Антићевим песмама? Подвуци одговоре које сматраш тачним:

веселе, туга, радост, шаренило, ведрина, збуњеност, разочараност, неповерење, стид, раздраганост, радозналост, свађа, неразумевање.
3. Допуни започете реченице.
Дистих је строфа од _____.
Терцет је строфа од _____.
Катрен је строфа од _____.
4. Означи песме у којима је опис природе у складу са осећањима израженим у песми:
 - а) *Пролеће* М. Антића,
 - б) *Шашаво моје* М. Антића,
 - в) *Каж ми кажи* Ј. Ј. Змаја,
 - г) *Погне* Ј. Дучића,
 - д) *Ђачки расјанак* Б. Радичевића.
5. Љубав је заједничка тема у песмама М. Антића и Ј. Ј. Змаја. Антићеве песме певају о дечјој љубави, а Змајеве о љубави између одраслих.
Разврстај речи и изразе на оне који прате дечју љубав и на оне које прате љубав одраслих:
сјај очију, смушеност у љави, ѿуја бајна, ваји слајки, сийид, руменило лица, збуњеност, шашавост.
Деца: _____

Одрасли: _____
_____.

6. У празна места упиши назив песме из које су наведени мотиви и име песника који ју је испевао.

_____	_____	_____
_____	_____	_____
Сремски Карловци растанак ђачко доба одрастање песма	поноћ у срцу Први светски рат одвојеност од породице патња чежња	острво чемпреси галеб мир сунчев сјај

НА БРДОВИТОМ БАЛКАНУ

Десанка Максимовић

КРВАВА БАЈКА

Кључне речи: Други светски рат, Крагујевац, стрељање ђака

Објашњење мање познатих речи и израза

пелцован, пелцована, пелцовано – који је примио вакцину, вакцинисан;

йреіриши, ж. род – овде: мноштво нечега;

узнейти се, узнесем се – овде: дићи се, винути се;

вечно боравишије, с. род – гроб

Било је то у некој земљи сељака
на брдовитом Балкану,
умрла је мученичком смрћу
чета ђака
у једном дану.

Исте су године
сви били рођени,
исто су им текли школски дани,
на исте свечаности
заједно су вођени,
од истих болести сви пелцовани
и сви умрли у истом дану.

Било је то у некој земљи сељака
на брдовитом Балкану
умрла је јуначком смрћу
чета ђака
у истом дану.

А педесет и пет минута
пре смртог трена
седела је у ђачкој клупи
чета малена
и исте задатке тешке
решавала: колико може
путник ако иде пешке...
и тако редом.

Мисли су им биле пуне
и по свескама у школској торби

бесмислених лежало је безброј
петица и двојки.
Прегршт истих снова
и истих тајни
родољубивих и љубавних
стискали су у дну џепова.
И чинило се сваком
да ће дуго
да ће врло дуго
трчати испод свода плава
док све задатке на свету
не посвршава.

Било је то у некој земљи сељака
на брдовитом Балкану
умрла је јуначком смрћу
чета ђака
у истом дану.

Дечака редови цели
узели се за руке
и са школског задњег часа
на стрељање пошли мирно
као да смрт није ништа.

Другова редови цели
истог часа се узнели
до вечног боравишта.

Пажљиво прочитај песму. Како си је доживео/доживела? Какве је утиске песма оставила на тебе? Које ти се осећање јавило?

Размислимо о наслову песме...

Прочитај прве стихове песме. Наведи их. Како је наслов песме *Крвава бајка* повезан са првим стиховима песме? Који су то елементи бајке уграђени у ову песму? Прочитај песму још једном, али овога пута с оловком у руци, и потражи бајковите елементе у њој.

Умрла је мученичком смрћу чета ђака...

Који је догађај подстакао песникињу да напише ове стихове?

Где је смештена радња овога страшног догађаја? Шта Десанка Максимовић жели да истакне том неодређеношћу простора? Заокружи слово испред одговора који сматраш тачним.

Песникиња жели да нагласи:

- а) како се овакве трагедије могу десити на било ком месту земаљске кугле и да свуда људски живот подједнако вреди;
- б) како није важно то што се ово десило баш у Србији.

Шта опевани догађај чини посебно трагичним? Ко су жртве стрељања?

Исте су године сви били рођени...

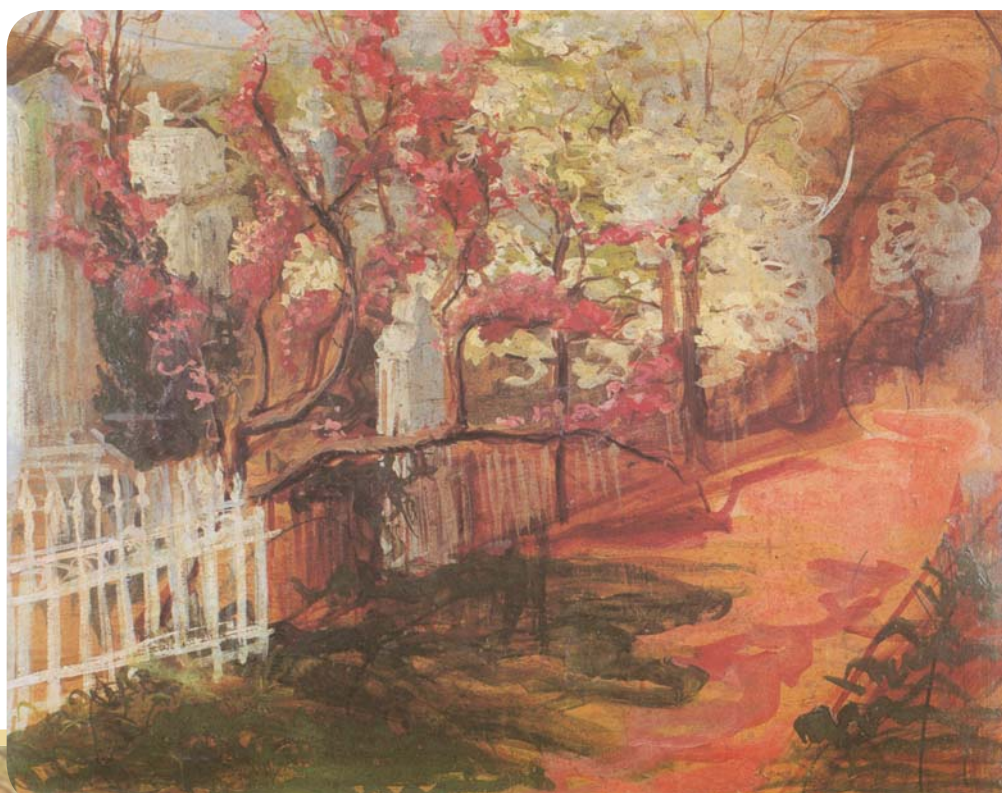
Поново прочитај другу строфу. Како ти, на основу стихова, замишљаш ове ђаке? Која се реч понавља из стиха у стих? Где се она налази? Шта се постиже таквим понављањем?

Умрла је јуначком смрћу чета ђака...

Упореди прву и трећу строфу. Наизглед су исте. Пронађи реч по којој се разликују.

Какав се значењски однос може успоставити између придева мученички и јуначки? Од којих речи су настали ови придеви и које је њихово значење? Зашто је песникиња најпре навела да је чета ђака умрла мученичком смрћу, а потом каже да су умрли јуначком смрћу? Шта их чини јунацима?

Надежда Петровић,
Стиаро гробље, 1904,
Музеј савремене
уметности, Београд

А педесет и пет минута пре смртног трена...

Каква је атмосфера у школи пре смртног часа? Пронађи те песничке слике.

Какав су утисак оставиле на тебе? Како разумеш стихове:

„И чинило се сваком
да ће дуго
да ће врло дуго
трчати испод свода плава
док све задатке на свету
не посвршава.“

Који се стихови, односно строфа, понављају? Шта се поновљеним стиховима наговештава?

Дечака редови цели...

Како су се дечаки понашали док им се ближио смртни час? Како су пошли са последњег школског часа? Зашто су они потпуно мирни, спокојни „као да смрт није ништа“?

Поново прочитај завршне стихове:

„Другова редови цели
истог часа се узнели
до вечног боравишта.“

Покушај да их протумачиш или испричај како се осећаш након прочитане и анализираних песме *Крвава бајка*.

Добро је да знаш...

У песми се може уочити понављање одређених речи и стихова. Поновљања у песмама имају улогу **рефрена**. Рефрен је најчешће понављање једне или више речи после сваког стиха или једног или више стихова на крају сваке строфе. Рефрен доприноси изражајности песме.

Подсетимо се и размишљајмо...

У песми *Крвава бајка* можеш уочити неке елементе бајке. О томе је већ било речи. Ком књижевном роду припада бајка? Бајке могу бити народне и уметничке. Којим бајкама се зна аутор?

Десанка Максимовић (1898–1993) је значајна и врло омиљена српска песникиња Рођена у Рабровици крај Ваљева, а у свом крају, у Бранковини, је и сахрањена. Најпознатија је по својој љубавној, родољубивој, описној, мисаоној и социјалној поезији. Огледала се

и као приповедач и као романсијер. Писала је и за одрасле и за децу. Њена најзначајније збирке песама су: *Песме*, *Зелени вишњез*, *Врћи дејшињсџива*, *Мириш земље*, *Тражим љомиловање*, *Немам више времена*, *Песник и завичај*, *Гозба на ливади*, *Слово о љубави* и др.

Милан Ракић

НА ГАЗИМЕСТАНУ

Силни оклопници, без мане и страха,
Хладни ко ваш оклоп и погледа мрка,
Ви јурнусте тада у облаку праха,
И настаде тресак и крвава трка.

Заљуљано царство сурвало се с вама...
Кад олуја прође врх Косова равна,
Косово постаде непрегледна јама,
Костурница страшна и поразом славна.

Косовски јунаци, заслуга је ваша
Што последњи бесте. У крвавој ствари,
Када труло царство оружја се маша,
Сваки леш је свесна жртва, јунак прави.

Данас нама кажу, деци овог века,
Да смо недостојни историје наше,
Да нас захватила западњачка река,
И да нам се душе опасности плаше.

Добра земљо моја, лажу! Ко те воли,
Данас, тај те воли, јер зна да си мати,
Јер пре нас ни поља ни кршеви голи
Не могоше ником свесну љубав дати!

И данас кад дође до последњег боја,
Неозарен старог ореола сјајем,
Ја ћу дати живот, отаџбино моја,
Знајући шта дајем и зашто га дајем!

Пажљиво прочитај песму. У њој се уочавају две тематске целине. Којој теми је песник посветио прве три строфе? О чему говоре друге три строфе песме?

Кључне речи: Газиместан, јунаштво косовских витезова, прекор савременика, песников завет

Објашњење мање познатих речи и израза

Газиместан, м. род – узвишење на Косову, на којем се по предању водила Косовска битка, на којем се и данас налази споменик цару Лазару и косовским јунацима;

оклопник, м. род – витез заштићен металним оклопом;

сурвајти се, сурвам се – срушити се, пасти;

костурница, ж. род – место где се налазе кости погинулих јунака;

јораз, м. род – неуспех у борби или рату;

машијти се, машим се – посећи руком за нечим;

криш, м. род – каменит, стеновит предео;

озарен, озарена, озарено – обасјан јасним светлом, осветљен;

ореол, м. род – светао круг насликан око главе светитеља, овде: слава, част

Тресак и крвава трка...

Коју битку песник оживљава у својим мислима? Како су приказани косовски јунаци? Како разумеш стихове:

„Заљуљано царство сурвало се с вама...“?

Присети се одломка из драме *Бој на Косову* Љубомира Симовића. Како се у том одломку говори о победи и поразу на Косову?

Којом стилском фигуром је песник представио Косовски бој?

Шта је Косово постало након битке? Одговори стиховима из песме.

Песничка слика „непрегледна јама“ истовремено је и метафора и хипербола. Објасни зашто.

Уочавај и звучни слој песме. Чему доприноси понављање гласа *p* у речима: *сѝрах, мрк, јурнуѝи, ѝрах, ѝресак, ѝрка...*? Којим речима се дочарава атмосфера битке?

Добра моја земљо, лажу...

Зашто савременици осуђују песника и његове вршњаке? Кома су се песник и његови вршњаци окренули ако их је захватила западњачка река? Шта обећава песник у своје име и у име својих вршњака? Којим речима назива своју земљу? Којим обећањем доказује да је он достојан херојске историје свог народа?

Подсетимо се...

Преброј колико строфа има ова песма. Како се назива строфа састављена од четири стиха? Одреди број слогова у стиху – врсту стиха у којој је песма испевана. Каква је рима у песми? Заокружи тачан одговор:

- а) парна, б) укрштена, в) обгрљена.

Петар Лубарда,
Косовски бој, 1953,
Музеј савремене
уметности, Београд

Богатимо свој речник

На линијама напиши које од понуђених речи имају исто или блиско значење?

силан, сѝрах, озарен, шрка, моћан, зебња, обасјан, хийња, снажан, сѝрава, блисѝав, журба

Читајмо, рецитујмо...

Изабери стихове који су на тебе оставили најснажнији утисак. Научи их напамет и припреми се да их изражајно одрецитијеш на следећем часу.

Олуја прође врх Косова равна...

Први део Ракићеве песме посвећен је величини и непролазној слави косовских јунака. Присети се градива из историје и одреди које су тврдње тачне, а које нетачне.

Косовска битка водила се између српске и турске војске. тачно нетачно

Одиграла се недалеко од Приштине, на Газиместану. тачно нетачно

Српску војску предводио је Стефан Лазаревић. тачно нетачно

Турску војску водио је султан Бајазит. тачно нетачно

Српску војску предводио је кнез Лазар Хребељановић. тачно нетачно

Турску војску водио је султан Мурат са синовима Јакубом и Бајазитом. тачно нетачно

Битка се одиграла на Видовдан 15/28. јуна 1398. тачно нетачно

Битка се одиграла на Видовдан 15/28. јуна 1389. тачно нетачно

Српски витез Милош Обилић убио је султана Мурата. тачно нетачно

Бајазит је након тога заробио и убио кнеза Лазара. тачно нетачно

Након тог погубљења турска војска се повукла са бојишта и напустила Србију. тачно нетачно

Након тог погубљења турска војска се раширила по целој Србији и запосела све српске градове. тачно нетачно

Црква Самодрежа,
посвећена Св. Јовану

Први историјски извори о бици говоре о српској победи или могућем нерешеном исходу битке.	тачно нетачно
Први извори о бици говоре о турској победи или могућем нерешеном исходу битке.	тачно нетачно
Лазареви наследници су, под притиском мађарских напада, склопили мир са Бајазитом у првој половини 1390. године.	тачно нетачно
У овој цркви се Лазарева војска последњи пут причестила пред битку.	тачно нетачно
У овој цркви српска војска се молила за спас душе погинулог кнеза Лазара.	тачно нетачно
Без Лазара и без војске, земља је остала „обезглављена“ са женом, кнегињом Милицом на престолу.	тачно нетачно
На српски престо је, непосредно након битке, ступио Лазарев малолетни син Стефан Лазаревић.	тачно нетачно
На српски престо је, након пунолетства, ступио Лазарев син Стефан Лазаревић, а догле је земљом управљала кнегиња Милица.	тачно нетачно
Срби су били приморани да плаћају данак (порез) Турцима и да се боре на њиховој страни.	тачно нетачно
Након Бајазитове смрти Србија је и даље турски вазал (подређена Турцима).	тачно нетачно
Након Бајазитове смрти Србија више није турски вазал (подређена Турцима), а деспот Стефан се везује за угарског краља Жигмунда.	тачно нетачно
Турци коначно заузимају Србију 1495. године.	тачно нетачно
Турци коначно заузимају Србију 1500. године.	тачно нетачно

Милан Ракић (1876–1938) потиче из угледне београдске породице. Он је један од представника српске модерне у поезији. Његови узорци су били песници француског симболизма; од њих се учио савршенству

форме и израза. Писао је родољубиву, љубавну, мисаону и социјалну поезију. Иако је објавио свега две књиге песама: *Песме* и *Нове ѝесме*, сматра се једним од најзначајнијих песника модернизма у српској књижевности.

СМРТ ВОЈВОДЕ ПРИЈЕЗДЕ

есте књиге иду за књигама;
од кога ли, коме ли долазе?
Од Мемеда, од цара турскога,
а долазе до Сталаћа града,
до Пријезде, војводе сталаћке:
„О Пријезда, војводо сталаћка,
пошљи мени до три добра твоја:

прво добро – сабљу навалију,
која сече дрвље и камење,
дрво, камен и студено гвожђе;
друго добро – ждрала коња твога,
који коњиц може прелетити
засобице и по два бедена:
треће добро – твоју љубу верну.“
Гледи књигу војвода Пријезда,
ону гледи, другу ситну пише:
„Цар-Мемеде, турски господару,
купи војске колико ти драго,
под Сталаћа кад је теби драго,
удри Сталаћ како ти је драго,
ја ти добра не дам ни једнога;
ја сам сабљу за себе ковао,
а ждрала сам за себе ранио,
а љубу сам за себе довео;
па ти не дам добра ни једнога.“
Диже војску турски цар Мемеде,
диже војску, оде под Сталаћа;
био Сталаћ три године дана,
нит’ му одби дрва ни камена,
нит’ га како може освојити.
ни пак како може оставити.
Једно јутро уочи недеље
попела се Пријездина љуба
на бедена малена Сталаћа,

Кључне речи: јуначка добра,
јуначка част и поштење, хра-
брост, оданост, часна смрт

Објашњење мање познатих речи и израза

књиџа, ж. род – овде: пи-
смо;

Сталаћ, м. род – градић
у близини града Кру-
шевца, на месту где се
спајају Јужна и Западна
Морава;

навалија, ж. род – одлична
сабља;

ждрал, м. род – коњ сиве
боја;

засобице – један за другим,
узастопно;

беден, м. род – висок, за-
штитни зид, бедем;

лајум, м. род – дугачки
прокоп испод земље
који се пуни барутом
ради минирања;

одбијџи, одбијем – овде:
одвојити, одвалити;

мучајџи, мучим – ћутати;

мук, м. род – тишина;

кондир, м. род – посуда за
вино и ракију;

џијџи с џокој душе – пити у
част покојнику

па с бедена у Мораву гледи,
ал' Морава мутна испод града,
па беседи Пријездина љуба:
„О Пријезда, драги господару,
ја се бојим, драги господару,
нас ће Турци лагумом дигнути.“
Ал' беседи војвода Пријезда:
„Мучи, љубо, муком се замукла!
Гди ће бити лагум под Моравом?“
Потом дошла та недеља прва,
и господа отишла у цркву,
и божју су службу остајали;
кад господа изишла из цркве,
тад беседи војвода Пријезда:
„О војводе, моја десна крила,
крила моја, с вама ћу летити,
да ручамо, да се напијемо,
да на граду врата отворимо,
да на Турке јуриш учинимо,
па што нама бог и срећа даде!“
Па Пријезда љубу дозиваше:
„Иди, љубо, у пивнице доње,
те донеси вина и ракије.“
Узе Јела два кондира златна,
па отиде у пивнице доње.
Кад госпођа пред пивницу дошла,
ал' пивница пуна јаничара:
папучама пију вино ладно
а у здравље Јелице госпође,
с покој душе Пријезде војводе.
Кад то виде Јелица госпођа,
та кондиром о камен удари,
па потрча у господске дворе:
„Зло ти вино, драги господару!
Зло ти вино, а гора ракија!
Пивница ти пуна јаничара:
Папучама пију вино ладно,
а за моје здравље намењују,
а тебека жива сарањују,

сарањују, за душу ти пију.“
Онда скочи војвода Пријезда,
те на граду отвори капију,
па на Турке јуриш учинише,
те се бише и секоше с Турци,
док погибе шездесет војвода,
њи шездесет, иљаде Турака.
Тад се врати војвода Пријезда,
па за собом затвори капију,
па потрже сабљу навалију,
ждралу коњу одсијече главу:
„Јао ждрале, моје добро драго!
Та нека те турски цар не јаше!“
Преби бритку сабљу навалију:
„Навалија, моја десна руко!
Та нека те турски цар не паше!“
Па отиде госпођи у дворе,
па госпођу привати за руку:
„О Јелице, госпођо разумна,
или волиш са мном погинути,
ил' Турчину бити љуба верна?“
Сузе рони Јелица госпођа:
„Волим с тобом часно погинути
нег' љубити на срамоту Турке;
нећу своју веру изгубити
и часнога крста погазити.“
Узеше се обоје за руке,
па одоше на бедем Сталаћа,
па беседи Јелица госпођа:
„О Пријезда, драги господару,
Морава нас вода одранила,
нек Морава вода и сарани!“
Па скочише у воду Мораву.
Цар је Мемед Сталаћ освојио,
не освоји добра ни једнога.
Љуто куне турски цар Мемед:
„Град-Сталаћу, да те бог убије!
Довео сам три иљаде војске,
а не водим него пет стотина.“

Разговарајмо о песми...

Какав је утисак на тебе оставила ова песма? Шта те је дирнуло, а шта те је задивило? Кога ти је више било жао: војводе Пријезде или госпође Јелице?

Пошљи мени до три добра твоја...

Где се одвија радња ове песме? Ко су главни ликови у овој песми? Шта у писму турски цар тражи од војводе Пријезде? Сва три добра која тражи турски цар представљају јуначко одличје. Шта ће се десити са јунаком који сва три одличја изгуби? Да ли је то довољан разлог да се и живот жртвује? Објасни зашто.

Ја ти добра не дам ни једнога...

Какав је одговор војводе Пријезде? Пронађи те стихове и прочитај их наглас.

На који је начин турски цар покушао да освоји Пријездина добра? Колико је трајала опсада града Сталаћа? Наведи стихове у којима госпођа Јелица предосећа несрећу. Чег се она боји? Како Пријезда одговара на њене речи? Какав се стилски ефекат постиже стихом: „Мучи, љубо, муком се замукла!“

Када је војвода Пријезда одлучио да отвори капије града и учини јуриш на Турке?

Зло ти вино, а гора ракија...

Кога затиче госпођа Јелица у доњим пивницама? Које Турци пију за покој душе, а у чије здравље наздрављају? Како она реагује на тај призор и њихове речи? Какав је исход борбе с Турцима? Зашто војвода Пријезда не успева да се одупре Турцима? На шта се одлучује кад је схватио да их не може победити?

О, Јелице, госпођо разумна...

Какав је избор пред госпођом Јелицом? За шта се она одлучила? Пронађи стихове којима она одговара војводи Пријезди и прочитај их наглас. Које све особине и врлине она открива таквим одговором? Какав би грех починила кад би пристала да постане Турчинова љуба и приклонила се Турцима?

Како се песма завршава? Турски цар је освојио град, а шта није освојио? Зашто турски цар Мехмед проклиње град Сталаћ?

Стварајмо...

На основу њених поступака, речи и одлука наведи карактерне особине госпође Јелице. На основу особина које си уочио/уочила покушај да у

виду кратког састава опишеш госпођу Јелицу. Потруди се да откријеш унутрашње (психолошке, моралне) разлоге којима се она руководила при доношењу одлуке.

Добро је да знаш...

У песми се јунаштво и част приказују посредством симбола. **Симбол** је стилско изражајно средство којим се помоћу конкретног предмета упућује на неки апстрактан појам или појаву. Тако су у песми *Смрти војводе Пријезде* симболи јунака – сабља, коњ, верна љуба.

Поједини се симболи, попут ових, често јављају у књижевности и они се сматрају сталним симболима. Такви су симболи крст – симбол хришћанства, соко – симбол јунаштва, гавран – симбол несреће, голуб – симбол мира и др.

И бројеви могу имати симболичке вредности. Који се такав број јавља у овој песми?

Навели смо да је гавран симбол несреће. У овој песми се наговештава или симболизује несрећа посредством једног од следећих израза:
лагум под Моравом, мутна вода, моја десна крила, ударац кондиром о камен.

Пронађи тај израз и протумачи га.

МАЛИ РАДОЈИЦА

или боже, чуда големога!
Јали грми, јал' се земља тресе?
Ја се бије море о мраморје?
Ја се бију на Попина виле?
Нити грми, нит' се земља тресе;
ни се бије море о мраморје,

ни се бију на Попина виле;
већ пуцају на Задру топови,
шенлук чини ага Бећир-ага –
уватио Малог Радојицу,
па га меће на дно у тавницу.
У тавници двадесет сужања,
а сви плачу, један попијева,
те остало друштво разговара:
„Не бојте се, браћо моја драга!
Еда бог да каквагођ јунака,
који ће нас јунак избавити.“
А кад к њима Радојица дође,
сви у једно грло заплакаше,
Радојицу љуто проклињаху:
„Радојица, допаднуо мука!
И ми смо се уздали у те
да ћеш ти нас кадгођ избавити,
ето и ти саде к нама дође!
Тко ли ће нас јунак избавити?“
Вели њима Мали Радојица:
„Не бојте се, браћо моја драга,
већ ујутру, кад данак осване,
ви дозов'те агу Бећир-агу,
па му каж'те да ј' умро Раде,
не би ли ме ага закопао.“
Кад свануло и сунце грануло,
а повика двадесет сужања:

Кључне речи: хајдуци, мучење, јунаштво, освета, девојачка лепота

Објашњење мање познатих речи и израза

- јолем*, голема, големо – велик;
мраморје, с. род – врста камена, мрамор, мермер;
Попина, ж. род – поље у Хрватској;
шенлук чинићи – веселити се;
сужањ, м. род – заробљеник;
јресћавићи се, преставим се – умрети;
јоморићи, поморим – побити;
змија јрисојкиња, ж. род – змија која живи у присоју (месту према сунцу);
њедарца, с. род – деминутив од њедра: груди, прса;
клинац (клин), м. род – ексер;
сћајаји, стоји – овде: чути се;
ђерган, м. род – огрлица;
сандал, м. род – овде: врста fine полусвилене тканине;
снимии, снимим – скинути;
јајлук, м. род – марама;

**Објашњење мање
познатих речи и израза**

џенџер, м. род – прозор;
сербес – без бриге;

доћи хака некоме, нечему
– савладати некога,
нешто;

ризница, ж. род – просто-
рија у којој се чувају
драгоцености;

ашлук, м. род – овде: на-
мирнице;

џалијер, м. род – крупан
сребрни новац

„Бог т’ убио, ага Бећир-ага!
Што доведе к нама Радојицу?
Јер га синоћ објесио ниси,
већ се код нас ноћас преставио,
хоће ли нас поморити смрадом?“
Отворише на тавници врата,
изнесоше пред тавницу Рада;
онда вели ага Бећир-ага:
„Нос’те, сужњи, те га закопајте.“
Ал’ говори Бећирагиница:
„Ев’, бога ми, ниј’ умро Раде,
ниј’ умро, већ се ућутио;
налож’те му ватру на прсима,
хоће ли се помакнути, курва.“
Ложе њему ватру на прсима,
ал’ је Раде срца јуначкога,
ни се миче, ни помиче Раде.
Опет вели Бећирагиница:
„А бога ми, ниј’ умро Раде,
ниј’ умро, већ се ућутио;
већ уват’те змију присојкињу,
те турајте Раду у њедарца,
хоће ли се од ње уплашити,
неће ли се, курва, помакнути.“
Уватише змију присојкињу,
па турају Раду у њедарца,
ал’ је Раде срца јуначкога,
ни се миче, ни се од ње плаши.
Опет вели Бећирагиница:
„А бога ми, ниј’ умро Раде,
ниј’ умро, већ се ућутио:
већ узмите двадесет клинаца,
удрите их под ноктове Раду,
хоће ли се помакнути, курва.“
И узеше двадесет клинаца,
ударају под ноктове Раду –
и ту Раде тврда срца био,
ни се миче, ни душицом дише.
Опет вели Бећирагиница:
„А бога ми, ниј’ умро Раде,

ниј’ умро, већ се ућутио;
сакупите коло ђевојака
и пред њима лијепу Хајкуну,
хоће ли се насмијати на њу.“
Сакупише коло ђевојака
и пред њима лијепу Хајкуну;
на Рада је коло наводила,
преко Рада ногама играла.
А каква је, да је бог убије!
Од свију је и већа и љепша,
љепотом је коло зачинила,
а висином коло надвисила;
стоји звека на врату ђердана,
стоји шкрипа гаћа од сандала.
Кад је згледа Мали Радојица,
лијевијем оком погледује,
деснијем се брком насмијава;
а кад вид’ла Хајкуна ђевојка,
она сними свилена јаглука,
њиме покри Рада по очима,
а да друге не виђе ђевојке;
па је своме баби говорила:
„Јадан бабо, не гријеши душе,
већ носите сужња, закопајте.“
Онда вели Бећирагиница:
„Бре немојте закопати курве,
већ га бац’те у дебело море,
те наран’те рибе приморкиње
лијепијем хајдучкијем месом.“
Узе њега ага Бећир-ага,
па га баци у дебело море.
Ал’ је Раде чудан пливач био,
далеко је Раде отпливао,
па изиђе на бријегу мора,
па повика из грла бијела:
„Јао моји б’јели ситни зуби,
повад’те ми клинце из ноката!“
И он сједе и ноге прекрсти,
и повади двадесет клинаца,
па их метну себи у њедрица.

Опет неће да мирује Раде:
кад је тавна ноћца настанула,
иде двору аге Бећир-аге,
па постаја мало код пенцера;
истом ага за вечеру сио,
па с кадуном својом бесједио:
„Моја кадо, моја вјерна љубо,
ево има девет годин’ дана,
ка ј’ отиш’о Раде у хајдуке,
да не могах сербес вечерати –
све од страха Малог Радојице;
богу хвала кад га данас нема
и кад њему хака главе до’хох!
И оно ћу двадест објесити,
док ујутру бијел дан осване.“
А то Раде и слуша и гледа,
па у собу к њему улетео,
за вечером агу уватио,
увати га за врат до рамена,
истрже му главу из рамена;
па увати Бећирагиницу,
па потеже клинце из њедара,
удара их под ноктове кади:
док јој пола клина ударио,
и душу је, кучка, испустила;
њој говори Мали Радојица:

„Нека знадеш, Бећирагинице,
да каква је мука од клинаца!“
Па увати Хајкуну ђевојку:
„О Хајкуна, срце из њедара,
дај ми наћи од тавнице кључе,
да испустим двадесет сужања.“
Нађе Хајка од тавнице кључе,
он испусти двадесет сужања.
Опет јој је Раде говорио:
„О Хајкуна, душо моја драга,
дај ми наћи од ризнице кључе,
да што мало ашлука тражим
далеко ми ј’ дому путовати,
треба ми се путем понапити.“
Отвори му сандук од тал’јера,
онда јој је Раде бесједио:
„О Хајкуна, срце моје драго,
што ће мени таке плочетине?
Коња немам – да с њима поткивам.“
Отвори му сандук од дуката,
он на друштво дукате дијели;
па увати Хајкуну ђевојку,
одведе је у земљу Србију,
доведе је у бијелу цркву,
од Хајкуне гради Анђелију,
па је узе за вјерну љубовцу.

Разговарајмо о песми...

Ко је главни јунак ове песме? Знаш ли ко су били хајдуци? Поразговарајте о њима са наставником. Које су особине красиле хајдуке? Да ли лик Малог Радојице одговара лику правога хајдука? Објасни зашто.

Шта слави Бећир-ага? Зашто се он толико радује? Ко се забринуо што је Радојица заробљен? Како их је он посаветовао? Ко не верује да је Радојица умро? Зашто је она толико сумњичава? Пронађи стихове у којима је описано његово мучење. Какве је све муке јунак издржао? Чему није могао да одоли? Пронађи део песме у којем је описана Хајкуна. Да ли је Хајкуна узвратила симпатије Малом Радојици? Шта је урадила? Како се Радојица спасао? Како се осветио Бећир-аги и Бећирагиници? Како му је Хајкуна још помогла? Како се песма завршава?

Поред наведених особина Малог Радојице, на линијама испиши његове поступке који их потврђују:

- храбар _____;
- сналажљив _____;
- издржљив _____;
- праведан _____;
- осветољубив _____;
- несебичан _____.

Добро је да знаш...

Епске народне песме имају развијену фабулу и сиже. У њима се износи низ догађаја који су повезани хронолошким редом. **Фабула** је оно што се приповеда, а **сиже** је редослед којим се фабула приповеда. Епска дела грађена хронолошким редоследом обично имају следећу структуру: **увод, заплет, врхунац, преокрет, расплет**.

Препричај песму држећи се редоследа догађања, а затим хронолошким редоследом поређај догађаје који чине сиже ове песме.

Прочитај поново првих осам стихова песме. Они чине стилску фигуру која се назива **словенска антитеза**. Она се састоји из три дела. Препиши одговарајуће стихове који означавају:

1. изношење тезе (претпоставка) _____

2. одбацивање тезе (негација) _____

3. противну тврдњу (антитеза) _____

Богатимо свој речник

Већ смо помињали да су у српски језик ушле многе речи страног порекла. Покушај да одредиш из ког језика су дошле следеће речи, које је употребио и народни песник: *шенлук, ћердан, сандал, јајлук, њенџер, сербес, ашлук*.

Ове речи називају се:

- а) германизми, б) турцизми, в) италијанизми, г) англицизми.

Одреди које су речи обухваћене појмом:

а) германизми		речи из француског језика
б) турцизми		речи из немачког језика
в) италијанизми		речи из енглеског језика
г) англицизми		речи из турског језика
д) галицизми		речи из италијанског језика

РОПСТВО ЈАНКОВИЋ СТОЈАНА

Кадно Турци Котар поробише,
поараше дворе Јанковића,
заробише Смиљанић-Илију,
заробише Јанковић-Стојана.
У Илије млада оста љуба,
млада љуба од петнаест дана;

у Стојана млађа оста љуба,
млађа љуба од недеље дана.
У Стамбол и одведоше Турци,
поклонише цару честитоме.
Тамо били за девет година
и десете за седам месеци,
тамо и је царе потурчио,
код себе им дворе саградио.
Ал' беседи Смиљанић Илија:
„Ој Стојане, да мој мили брате,
сутра јесте петак, турски светац,
цар ће отић с Турцима у шетњу,
а царица с булама у шетњу;
већ ти кради кључе од ризница,
ја ћу красти кључе од арова,
пак да пушта блага награбимо,
да узмемо два добра коњица,
да бежимо у Котаре равне,
да гледамо робље неробљено,
да љубимо лице нељубљено.“
И ту су се браћа послушала.
Кад освану петак, турски светац,
оде царе с Турцима у шетњу,
а царица с булама у шетњу;
Стојан краде кључе од ризница,
а Илија кључе од арова,

Кључне речи: которски ускоци, ропство, бекство, верна љуба, стара мајка, мотив препознавања, смрт мајке

Објашњење мање познатих речи и израза

ѡо(х)арати, по(х)арам – силом отети туђу имовину, опљачкати;

двор, м. род – кућа;

ѡоѡтурчи, потурчим – примити турску веру, ислам;

була, ж. род – турска госпођа, отмена и угледна жена;

ризница, ж. род – просторија у којој се чувају драгоцене ствари, новац, благо;

ар (ахар), м. род – коњушница;

да їледамо робље неробљено – да гледамо наше породице;

ѡослушати се, послушам се – договорити се;

рукосад, м. род – виноград засађен руком власника;

божи, божим – поздравити кога спомињањем божијег имена;

Објашњење мање познатих речи и израза

тебека – теби;

урадиши, урадим – овде: повезивати и резивати лозу;

посрћеш, посрћем – несигурно и тешко ходати од умора, болести или старости;

делија, м. род – јунак;

немам, рано, никога млађега – у обраћању од милоште, драгости: немам, душо или срце, никога млађега;

браћ стричевић, м. род – брат од рођеног стрица;

снаша, ж. род – млада, тек удата девојка;

адамско колено – честита и верна жена;

преудати се, преудам се – поново се удати;

јад, м. род – мука;

застајеш, застанем – овде: затећи кога или шта, наићи на кога или шта;

тијо – тихо;

беседити, беседим – говорити;

је ли тишћир мало њојеваши – да ли је дозвољено мало запевати;

клицаши, кличем – весело испољавати радост;

виши, вијем – уплићући и преплићући правити нешто овално, обично венац, а овде гнездо;

ћиздо, ср. род – гнездо, лежиште које праве птице за полагање јаја и чување птића;

награбише небројена блага,
па узеше два добра коњица,
побегоше у Котаре равне.
Кад су били близу Котара,
ал' говори Јанковић Стојане:
„О Илија, да мој мили брате
иди, брате, двору бијеломе,
а ја идем моме винограду,
винограду, моме рукосаду,
да прегледам мога рукосада:
ко га веже, ко ли га залама,
коме ли је допао у руке.“
Од' Илија двору бијеломе,
Стојан оде своме винограду.
Нађе мајку Јанковић Стојане,
нађе мајку у свом винограду;
косу реже остарила мајка,
косу реже, па виноград веже,
а сузама лозицу залива,
и спомиње свог Стојана сина:
„Ој Стојане, јабуко од злата!
Мајка те је већ заборавила,
снаје Јеле заборавит нећу;
Снао Јело, неношено злато!“
Божио је Јанковић Стојане:
„Божја помоћ, сиротице стара!
Зар ти немаш никога млађега
да тебека виноград уради,
већ посрћеш стара и невољна?“
Она њему боље одговара:
„Жив ми и здрав делијо незнана!
Немам, рано, никога млађега,
до Стојана јединога сина.
Њега једног заробише Турци,
а и њега и Илију мога,
Стојанова брата стричевића.
Од Илије млада оста љуба,
млада љуба од петнаест дана;
мог Стојана млађа оста љуба,
млађа љуба од недеље дана.

Моја снаша адамско колено,
чекала га за девет година
и десете за седам месеци,
данас ми се млада преудаје;
ја не мога од јада гледати,
већ побего саду винограду.“
Кад је Стојан разумео речи,
брзо оде двору бијеломе,
заста тамо кићене сватове;
лепо су га свати дочекали:
како с коња, тако за трпезу.
Кад се Стојан вина понатио,
поче Стојан тијо беседити:
„Браћо моја, кићени сватови,
је ли тестир мало попевати?“
Говоре му кићени сватови:
„Јесте тестир, делијо незнана!
Јесте тестир, а да зашто није?“
Кличе Стојан танко гласовито:
„Вила гњиздо тица ластавица,
вила га је за девет година,
а јутрос га поче да развија;
долети јој сив-зелен соколе
од столице цара честитого,
па јој не да гњиздо да развија.“
Том се свати ништа не сећају,
досети се љуба Стојанова,
отпусти се од ручна девера,
брзо оде на горње чардаке,
па дозива сеју Стојанову:
„Заовице, рођена сестрице!
Ево т' браца, господара мога!“
Кад зачула сеја Стојанова,
она стрча доле низ чардаке,
трипут совру очима прегледа
док је брацу лице угледала;
а кад брацу лице угледала,
руке шире, у лица се љубе,
једно друго сузама умива
од радости и од жеље живе.

Ал' говоре кићени сватови:
„Господару, Јанковић-Стојане;
а што ћемо ми за наше благо?
Ми смо много истрошили блага
док смо твоју љубу испросили.“
Беседи им Јанковић Стојане:
„Стан'те браћо, кићени сватови,
док се мало сестрице нагледам!
Ласно ћемо ми за ваше благо,
ласно ћемо – ако јесмо људи.“
Кад се Стојан сестрице нагледа,
лепо Стојан свате даривао:
ком мараму, ком кошуљу танку,
младожењи рођену сестрицу.
И одоше кићени сватови.
Кад увече о вечери било,
иде мајка у двор кукајући,
она кука као кукавица,
и спомиње свог Стојана сина:

„Ој Стојане, јабуко од злата!
Стоју мајка већ заборавила,
снае Јеле заборавит нећу;
Снао Јело, неношено злато!
Ко ће стару дочекати мајку?
Ко пред мене стару ишетати?
Ко ће стару запитати мајку:
„Јеси ли се уморила, мајко?“
Кад зачула љуба Стојанова,
ишетала пред дворе бијеле,
прима мајку на господске руке,
и говори својој старој мајци:
„Ти не кукај, моја стара мајко!
Тебе стару огрејало сунце:
ево теби твога Стојана сина!“
Кад угледа остарила мајка,
кад угледа свог Стојана сина,
мртва мајка на земљицу паде.
Лепо Стојан оправио мајку,
како царски ваља и требује.

Објашњење мањих познатих речи и израза

*од сѝолице цара честѝишѝо-
ѝа* – из турске престо-
нице, Стамбола града;
ручни дѝевер – пратилац
младе на венчању, обич-
но младожењин брат;
чардак, м. род – лепа дво-
спратна кућа источ-
њачког типа с избо-
ченим делом према
улици у крајевима под
јаким турским утица-
јем;
совра (софра), ж. род – сто
за којим се једе, трпеза;
исѝросиѝи, испросим –
нудити брак и добити
пристанак за удају;
ласно – лако;
Лепо Сѝојан ойравио мајку
– лепо је сахранио

Песма и историја

Главни лик у овој народној епској песми је Јанковић Стојан. Он је јунак пе-
сама које припадају ускочком циклусу српских епских народних песама.
Ускоци су били људи који, после пада Босне (1463) и Херцеговине (1482)
нису хтели да остану под турском влашћу, већ су пребегли у Хрватску
и Славонију. Најпознатији су сењски и котарски ускоци. Борили су се
храбро против Турака. Помагала им је Млетачка република. „Стојан
Јанковић је“ – како пишу историјска документа – „један од двојице или
тројице најзнаменитијих вођа которских ускока. Одликовао се у многим
борбама против Турака. У једној од тих борби – код Обровца, 1666, пао
је у турско ропство и провео у Цариграду четрнаест месеци“ (Војислав
Ђурић, *Анѝолоѝија народних јуначких ѝесама*). Историјски подаци
потврђују значај који су ускоци имали у борби за ослобођење од Тура-
ка. Међутим, у народној поезији ускоци нису приказани само као јунаци
на мегдану и хероји на бојном пољу, већ и као породични људи. Тако је
народни песник изградио јединствену слику о ускоцима, придружујући
лику ратника и особине борца за одбрану вечних моралних вредности.

Кадно Турци Котар поробише...

Кога су Турци заробили у нападу на Котар?
Какво су зло Турци нанели њиховим породицама?
Ко је остао у „двору бијеломе“? Прочитај те стихове.
Куда су Турци одвели заробљенике?

У заробљеништву...

Колико дуго су били у заробљеништву?
Шта им се тамо догодило? Да ли су они заборавили своје равне Котаре?
Зашто желе да побегну? Потражи и прочитај те стихове.
Како су успели да побегну?

У близини Котара...

Куда се упутио Јанковић Стојан када су били близу Котара?
Кога је затекао у своме винограду? Како изражава тугу и жалост Стојанова мајка? Прочитај речи којима мајка жали свога сина. Којим речима мајка жали за својом снахом? Какав је однос између Стојанове мајке и њене снахе Јеле?
Којим се речима Стојан обраћа остарелој мајци? Како њему мајка одговара?
Да ли га је мајка препознала? Прочитај мајчине речи и истакни стихове којима се уноси нови моменат у развоју радње. Како мајка доживљава снахину преудају?

Сватови у Стојановом двору...

Кога затиче Стојан у своме двору? Како су га дочекали кићени сватови? Шта је својом песмом поручио Стојан жени Јели? Прочитај те стихове. Да ли је Јела разумела Стојанову поруку? Које саопштава своје откриће? Какав је однос између Јеле и њене заовице? Које речи то потврђују?

Брат и сестрица...

Како сте доживели сусрет сестре и брата? Како су Стојан и сестрица изразили радост због поновног сусрета? Шта то говори о њиховим међусобним односима? Како су се сватови осећали када се открило ко је незнани делија? Којим се мудрим речима Стојан њима обраћа? Да ли су „ласно“ кићени сватови напустили Стојанове дворе?

Смрт Стојанове мајке...

Када се мајка вратила у двор? За ким мајка кука и жали? Како ју је снаха дочекала? Како је мајка доживела Стојанов повратак? Шта ју је убило? Да ли мајчина смрт говори о снази њене љубави?

Поруке песме...

Наведи поруке ове песме.

Да ли порука о значају љубави и међусобног поштовања међу члановима породице и другим људима важи и данас? Шта ти мислиш о породици? На који се начин могу решити различити породични проблеми? Шта је најважније за добре односе у породици?

Лепота песничког израза

Шта значе речи које мајка упућује сину Стојану и снахи Јели:

Ој Стојане, јабуко од злата!

Снао Јело, неношено злато!

Откриј значење које је скривено у следећим стиховима:

Кличе Стојан танко гласовито:
„Вила гњиздо тица ластавица,
вила га је за девет година,
а јутрос га поче да развија;
долети јој сив-зелен соколе
од столице цара честитога,
па јој не да гњиздо да развија.“

Добро је да знаш...

Српске **јуначке (епске) песме** спевали су народни певачи. Поред епских постоје и лирске народне песме. Епске народне песме деле се у циклусе према времену о којем певају или према јунацима који су у њима опевани. Ова песма је из **хајдучког и ускочког циклуса**.

Епске песме испеване су у стиху који се зове **епски десетерац**. Он се састоји од десет слогова, са паузом (цезуром) после четвртог слога (4+6). Уочи на који смо начин поделили и обележили овај стих..

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
„Бра/ћо/мо/ја, // ки/ће/ни/ сва/то/ви,/

Покушај и ти да поделиш следећи стих. Обележи га бројевима и провери да ли је пауза и у том стиху после четвртог слога.

„је ли тестиr мало попевати?“

Тема је основни проблем о којем дело говори. Покушај да одредиш тему ове песме на основу понуђених одговора: **а)** ропство Смиљанић Илије и Јанковић Стојана, **б)** повратак из ропста, **в)** преудаја Стојанове љубе **г)** смрт Стојанове мајке.

Да ли је тема песме у складу са њеним насловом? Како би се ова песма могла другачије назвати?

Основна тема увек укључује и **низ кључних мотива:**

- поробљавање Котара, харање двора и одвођење јунака у ропство, ропство у Стамболу, план за бекство и бекство;
- повратак дому; обилазак винограда, сусрет са мајком;
- љубина преудаја, сусрет са љубом и кићеним сватовима, разоткривање незнаног јунака, замена младе, смрт мајке.

Мотив је најужа тематска јединица која се не може даље разлагати, део којим се представља, описује нека појава, биће, ситуација, предмет. Мотиви су међусобно повезани и чине мотивски ланац.

ЉУБАВНИ РАСТАНАК

Кључне речи: љубав, растанак, туга, јад

ва цвијета у бостану расла:
плави зумбул и зелена када.
Плави зумбул оде на Дољане,
оста када у бостану сама.
Поручује зумбул са Дољана:
„Душо моја, у бостану кадо,
како ти је у бостану самој?“

Одговара из бостана када:
„Што је небо – да је лист 'артије,
што је гора – да су калемови,
што је море – да је црн мурећеп,
пак да пишем три године дана,
не би моји' исписала јада!“

Прочитај и протумачи...

Цела ова песма има пренесено значење. Ко се „крије“ иза цветова плавог зумбула и зелене каде?

Зашто је баш цвећу народни певач доделио ове улоге?

Које осећање је описано у песми? Наведи стихове у којима девојка изражава тугу због растанка са драгим.

Што је небо – да је лист 'артије...

Још једном пажљиво прочитај стихове:

„Што је небо – да је лист 'артије,
што је гора – да су калемови,
што је море – да је црн мурећеп,
пак да пишем три године дана,
не би моји' исписала јада!“

Да би исказала јачину свог бола девојци би био потребан лист хартије велик као _____, пера за писање величине _____, читаво _____ мастила, а своје јаде не би могла да испише ни да пише _____ године дана.

Објашњење мање познатих речи и израза

бостан (тур.), м. род – овде: цветни врт;

зелена када, ж. род – пролећни цвет нежних жутих латица, нарцис, зеленкада;

калем (тур.), м. род – тршчано перо којим се некада писало;

мурећеп (тур.), м. род – мастило

Стилска фигура употребљена у овим стиховима назива се **хипербола**. Њоме се преувеличава нека појава, осећање, особина и др. Хипербола је често изражајно средство у народној поезији. Присети се још неких хипербола из народних песама.

Потражи...

Љубавни *расџанак* је **лирска народна песма**. Она спада у групу **љубавних** лирских песама. Лирске песме је Вук Караџић називао и женским песмама, јер се у њима описују осећања, за разлику од јуначких, мушких песама, које певају о јуначким стварним али донекле измењеним догађајима – биткама, хајдуковању, зидању задужбина... У овој читанци налазе се и јуначке песме. Наведи њихове наслове.

Потражи збирку лирских народних песама на интернету или у библиотеци у завичају. Прочитај још неке од њих, забележи њихове наслове и теме о којима говоре.

Богатимо свој речник

Присети се назива цвећа и настави започети низ: *зумбул, зеленкада (нарцис), ружа...* _____

У песми се јављају неке речи турског порекла: *босџан, када, калем, мурећей*. Прочитај још једном њихово значење у објашњењима непознатих речи и израза.

И називи цветова *зумбул* и *зеленкада* су речи турског порекла. Посебну сликовитост има спој домаће и турске речи *зелена када*. Реч *када* у турском језику значи *џојођа*, а зелена *када*, односно *зеленкада* је име цвета. *Зеленкада* је именица женског рода, и у песми она симболично представља девојку. Међутим, овај цвет није зелене већ жуте боје. Он је иначе, познатији под називом *нарцис*. У грчкој митологији, Нарцис је младић који се заљубио у свој одраз огледајући се у води.

Погледај фотографије зеленкаде и зумбула. Опиши изглед овог цвећа. Који цвет теби више личи на девојку, а који на младића?

Научили смо...

1. Која песма започиње стиховима:
„Било је то у некој земљи сељака
на брдовитом Балкану“? _____
Ко је ову песму написао? _____
Коме је ова песма посвећена? _____
2. Који догађај је подстакао песникињу да напише ову песму? Напиши стихове који се у песми понављају.

Како се назива овај песнички поступак? _____ Каква је његова улога у песми? _____

3. У песми *На Газиместџану* опеван је:
а) догађај из Првог светског рата,
б) догађај из Другог светског рата,
в) Бој на Косову.
Заокружи слово испред тачног одговора.

4. Песма *На Газиместџану* је:
а) родољубива песма,
б) социјална песма,
в) историјска песма.
Заокружи слово испред тачног одговора.

5. Допуни стихове речима из песме.
Силни _____, без мане и страха,
хладни ко ваш оклоп и _____ мрка,
ви јурнусте тада у _____ праха,
и настаде _____ и крвава трка.
Заљуљано _____ сурвало се с вама...
Кад олуја прође врх _____ равна,
Косово _____ непрегледна јама,
Костурница страшна и поразом _____.

6. Напиши речи са супротним значењем:

мана _____
страх _____
мрк, мрка, мрко _____
раван, равна, равно _____
пораз _____

7. Која три добра тражи турски цар Мемед од војводе Пријезде? Усмено одговори стиховима из песме.

8. Испиши редослед догађаја (сиче) у песми *Смрт војводе Пријезде*.

9. Подвуди особине које се односе на лик Јелице из песме *Смрт војводе Пријезде*:
приврженост, равнодушност, оданост, неодлучност, љубав према мужу, осећање части, бојажљивост, мудрост?

10. Које особине красе војводу Приједу? _____

11. Из које су песме следећи мотиви:

- ропство и мучење хајдука,
- јунак се претвара да је мртав,
- девојачка лепота.

12. Наведи ликове који се јављају у песми *Мали Радојица*. Уз име наведи и главну карактерну особину тог лика.

13. Повежи наведене речи по супротности.

добро	кукавичлук
храброст	мржња
љубав	зло

Наведи ситуације у песми у којима доминира:

- а) зло _____ ;
б) храброст _____ ;
в) љубав _____ ;
г) освета _____ .

14. Хронолошким редом разврстај мотиве из песме *Ројсџиво Јанковић Сџојана*, тако што ћеш на линијама уписати одговарајући редни број мотива.

- _____ обилазак винограда
_____ љубина преудаја
_____ повратак дому
_____ сусрет са мајком
_____ поробљавање Котара
_____ смрт мајке
_____ харање двора и одвођење јунака у ропство
_____ ропство у Стамболу, план за бекство и бекство
_____ сусрет са љубом и кићеним сватовима
_____ разоткривање незнаног јунака
_____ замена младе

15. Из које су народне лирске песме наведени стихови:

„Што је небо – да је лист ’ртије,
што је гора – да су калемови,
што је море – да је црн мурећеп,
пак да пишем три године дана,
не би моји’ исписала јада!“

Ко ове речи изговара и коме их упућује? _____
Ко се „крије“ иза цветова плавог зумбула и зелене каде?

Која је стилска фигура заступљена у наведеним стиховима?

16. Попуни празна места у реченици:

У песми *Љубавни расџанак* доминира _____ расположење због растанака _____ .

ХАЈДЕ ДА СНЕВАМО

Павле Уринов

СТАРА ПОРОДИЧНА КУЋА

(Одломак)

Кључне речи: стара породична кућа, просторије, опис

Објашњење мање познатих речи и израза

сѝуѝаѝи, ступам – овде: улазити;

одаја, ж. род – соба, просторија;

шѝедњаѝ, м. род – пећ на којој се кува, шпорет;

тѝучан, тучана, тучани – направљен од ливеног гвожђа, туча;

коѝао, м. род – велика округла посуда у којој се кувају веће количине хране;

зјаѝиѝи, зјапим – бити широм отворен;

лоѝиѝѝе, с. род – део пећи на којем се ложи ватра;

ѝроѝло, с. род – велик отвор;

мусаѝ, мусава, мусаво – умазан, прљав;

целер, м. род – двогодишња повртарска биљка чији се корен употребљава као зачин или за салату;

куѝасѝ, купаста, купасто – који има облик купе;

ѝлева, ж. род – опна житног зрна која отпадне при жетви;

Унутрашњи изглед

Испод настрешнице отвореног ходника налазила су се двоја врата: једна ближа улазу, делимично у стаклу, кроз која се ступало право у собу с улице, и друга на средини, која су служила као главни улаз, а уводила непосредно у највећу одају куће – трпезарију, са кухињом у позадини.

Та велика трпезаријска одаја била је полумрачна, јер је светлост у њу једва продирала кроз један једини прозор у одаји, на средини зида насупрот улаза. У њој је под био земљани: чврсто набијена и глатка површина земље која се у том полумраку сјајила. У предњем делу стајао је велики правоугаони орахов сто, кућна трпеза, са две клупе са стране и две овеће столице у челу и зачељу. Лево и десно по средини собе, једна наспрам других, стајала су врата, једна за собу према улици а друга за ону према врту и воћњаку. У угловима испод прозора налазили су се зидани и олепљени ниски штедњаци, већи са тучаном ринглом, за кување, и мањи са великом рупом, за бакарни котао. Крај штедњака са котлом зјапио је полукружни отвор у зиду – ложиште за велику зидану пећ (која се налазила с друге стране зида, у соби са улице), али и ужарено гротло за печење меса и хлеба, кромпира и колача, као и свега другог.

Кухиња

Кроз прозор између два штедњака видело се задње двориште и ниски зид према улици, нагрисен влагом и стога мусав, у чијој су се сенци пружале две дуге леје целера, који ту, у мраку, најбоље успева. Сасвим у дну дворишта дизало се огромно стабло ораха, чије су се гране шириле готово преко читавог тог простора, а једним делом изнад суседног дворишта.

Соба с улице била је светла, бела, чиста, преко читавог дана обасјана сунцем. До улазних врата здесна стајала је купаста собна пећ, од набоја, облепљена плевом, чији је точираст врх дотицао ниску таваницу, а која је заузимала десни угао собе. Била је опасана широким банком са наслоном, на коме се могло седети и лежати. Са леве стране, уза зид, један уз други, налазила су се два кратка кревета, са високим полукружним рамовима, а изнад њих, на зиду, налазила се икона светог Николе на стаклу, рад примитивног сликара. На супротном зиду, између два прозора, висила је окачена стара тамбура. Кроз прозор се видео дрворед окресаних багрема, а испред широког травнатог јарка, обраслог камилицом, протезао се улични коловоз.

Соба према воћњаку, и поред два прозора, истина мала, била је сеновита, скоро мрачна, обасјана сунцем тек кратко изјутра, и увек у некој дубокој тишини, као да није припадала кући, или као да је била напуштена, заборављена; као неки тихи кутак тек приљубљен уз кућу. Али таква је била стога што се у њу ретко улазило, што су ту биле похрањене најдрагоценије ствари и породична знамења; ствари које се нису употребљавале, ћилими који се нису газили, свечана одела: била је то – „гостинска соба“, у коју су се примали само изузетни гости, мада је била сва некако девојачка, са белим завесима на прозорима и чипкама преко кревета.

Кроз прозор „гостинске собе“ видела се стара крушка која се дизала свега неколико метара од куће, а иза ње се ширила башта са цвећем, на коју се настављао пространи воћњак, сличан неком малом гају.

Објашњење мање познатих речи и израза

џочирасиј, точираста, точирасто – који је у облику левка, точира;

банк, м. род – клупа;

коловоз, м. род – део пута по којем иду кола;

џохранији, похраним – склонити, оставити на чување;

знамење, с. род – обележје, симбол;

џај, м. род – шумарак

Соба са улице

Разговарајмо о одломку...

Каква кућа је описана у овом одломку – стара или савремена? На основу чега то закључујеш? Наведи кухињски прибор, посуђе и делове намештаја који се у одломку помињу. Могу ли се и данас видети овакве куће? Можда си имао/имала прилику да уђеш у једну од њих. Какав утисак је оставила на тебе?

Унутрашњи изглед куће...

Одакле писац посматра и описује кућу? Колико просторија се у њој налази? Наведи их. Шта све привлачи његову пажњу? Какав је под у трпезарији и кухињи? Шта се налази на средини трпезарије? Какви су штедњаци у кухињи? Каква су се јела ту припремала? Опиши призор који се види кроз кухињски прозор.

Каква је соба до улице? Каква се пећ у њој налази? Чему је служио банк око пећи? Која је намена ове просторије? Чиме су украшени њени зидови? По чему се све разликује гостинска соба од собе с улице? Зашто писац има утисак као да она не припада кући? Шта се све у овој соби чува? Шта у њој одаје утисак девојачке собе?

Можеш ли да замислиш унутрашњост описане куће? Зашто нам се чини као да се с писцем крећемо кроз просторије које описује?

Данас куће више не изгледају као ова описана у тексту *Стара њородична кућа*. Од каквих се материјала данас граде куће? Какве се све просторије могу наћи у њима? И намештај је данас другачији.

Богатимо свој речник

Навешћемо просторије које се могу налазити у кући или поред ње. Подвуци међу њима оне које се ретко срећу у савременим кућама:

дневна соба, гонк, спаваћа соба, качара, кухиња, трпезарија, остава, подрум, таван, дечја соба, летња кухиња

Гардероба и посуђе држе се у различитим врстама ормара: ормар, креденац, шифоњер, плакар, витрина.

Разврстај их на оне који служе за одећу, и оне у којима се држи посуђе.

Одећу можемо држати у: _____.

Посуђе се држи у: _____.

Подвуци делове намештаја који служе за спавање.

кревет, отоман, канабе, диван

Данас кувамо на електричним шпоретима. Где се некада кувало? Поређај од најстаријег до најсавременијег следеће уређаје.

електрични шпорет, огњиште, шпорет на дрва, микроталасна пећница

Који су ти од следећих назива посуђа познати? Подвучи оне за које никада ниси чуо/чула. Потражи њихова значења у речнику.

шерпа, вангла, тепсија, котао, оранија, лонац, бакрач

Од речи *кућа* може се извести много нових речи додавањем префикса и суфикса.

а) Изведи од именице *кућа* нове речи додавањем суфикса:

присвојни придев _____,

именица којом се означава мала кућа _____,

именица којом се означава велика кућа _____.

б) Повежи реч са одговарајућим значењем:

окућница	створити кућу, снабдети је оним што је за живот потребно
укућанин	члан породице који живи у истој кући, заједници, згради
скућити се	осиромашити, упропастити кућу
раскућити	човек који чува кућу за плату
распикућа	земљиште око куће
покућство	особа која претерано троши, расипник
паликућа	особа која намерно пали туђе куће
кућепазитељ	собни намештај

Ручно ткани пешкир од бега са мотивом двоглавог орла, детаљ

Стварајмо...

Опиши унутрашњост једне просторије која је привукла твоју пажњу, према датом плану:

- величина и намена просторије,
- њен положај у кући или стану,
- осветљеност (природна и вештачка),
- распоред и изглед намештаја у просторији,
- карактеристични детаљи (украси, слике и сл.),
- атмосфера у просторији.

Кључне речи: сан, младост, сећања, прва и незаборавна љубав, неостварена љубав

УВЕЛА РУЖА

(Из дневника)

(Одломак)

Увела ружа је прича о неоствареној првој љубави, љубави која се памти за цео живот. Главни ликови Која и Стана, заједно су одрастали у породицама различитих сталежа. Којина, некада богаташка, и Станина, сиротињска, сељачка. Све је било против њихове љубави: његова обавеза да се школује и да поврати сјај и углед породице, немогућност да се те две породице ороде... Њихови животни путеви су тешки и трагични и неиспуњени. Она се удаје за недрагог, а он остаје цео живот сам и несрећан.

Опет сам те сневао! Као жалиш што сан оде, те и ти с њиме! Како бих волео да то не беше само сан, сан и ништа више. Али хвала и сну. Слађе је сневати него ли збиљу гледати и гушити се од наврелих осећаја, успомена, и тешка, хладна, самотна живота...

Хајдемо да сневамо:

Били смо комшије. Твоја мајка само тебе, моја мајка само мене имађаху. Баште наше беху раздвојене потоком, преко кога се прелазило на намештене, овеће, каменове. Твоја мала кућица, скоро зидана, приземна и местимице окречена, скриваше се у дну баште и од ње се виђаше само кров с новим цреповима. Наша кућа беше стара, широка, сува, гломазна и заудараше на чађ. Са улице била је ограђена високим зидом. Капија беше велика, стара, с похорђалим алкама и испод које се могаше човек провући у свако доба. Испред куће беше стари бунар а око њега наслане велике плоче од којих је отицала устајала, црна барица по којој патке цео дан батраху. Више бунара била је винова лоза, а на сред дворишта стари дуд – „шандуд”. С леве стране беше одмах поток, а иза њега ваша башта ограђена заваљеним и испрекиданим плотом... Је ли, памтим ли добро? Ви бесте са села, скори досељеници. Продали сте у селу ваш посед и дошли у варош. Отац ти и старија сестра умрли, а ти с мајком остала. Нешто од непродатих њива у селу, а нешто од наднице твоје мајке, ви две живеле сте лепо и тихо. А ти беше увек, од свију комшијских девојчица најбоље и најлепше обучена. Твоја мајка иђаше једнако у сељачком оделу, али тебе киђаше и гиздаше као најбогатију. Каква

Објашњење мање познатих речи и израза

сневајџи, сневам – сањати;

збиља, ж. род – стварност;

наврејџи, наврем – овде:

обузимати (о осећају),
надоћи;

самотџан, самотна, самотно – усамљен, сам;

бајријајџи, батргам – овде:
бацакати се, копрцати се,
праћакати се;

јлојџи, м. род – ограда од
испреплетеног прућа;

јиздајџи, гиздам – улепшавати,
украшавати;

шалварице, ж. род – деминутив од шалваре:
дугачке и врло широке панталоне,
ногавица скупљених око глежњева,
као део мушке и женске одеће у неким крајевима;

минџан, м. род – уз тело скројена горња одећа;

бошчица, ж. род – деминутив од бошча: завежљај; женска марама за главу;

јас, м. род – појас, струк;
бујан, бујна, бујно – пун, раскошан;

ојробајџи, опробам – испробати;

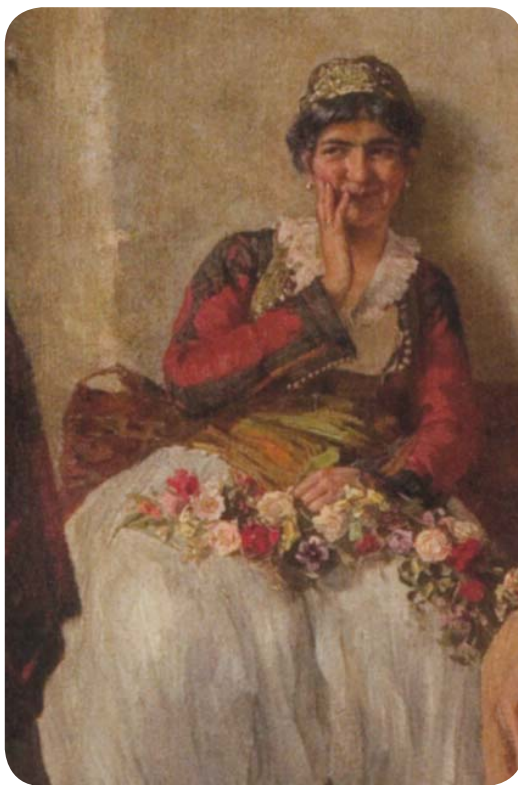
ли беше тада! У шалварицама, кратком, тесном минтану са широким рукавима, опасана бошчицом, у лаким папучицама и повезане главе иђаше ти. А ход ти беше брз, лак. Како да те не памтим кад долажаше к нама? Прелазиш преко потока а ручице си дигла увис. Плаве, велике очи оборила си доле и ногом бираш на који ћеш камен стати. Твоја уска недра и још тањи пас превијају се час на леву, час на десну страну. На твоје бледе, дутуљасте образе избило једва приметно руменило, а бујне ти коврчасте косице пале по челу и око ушију. Прелазиш ти, гледаш где ћеш да ступиш, прво опробаш камен да ли је он доста сталан, па онда, занимаш се, и уздигнувши главу, лако као срна, скочиш на нашу страну.

– Ах! Ево ме! – велиш стајући преда ме – Шта си ме звао, а?
– Мајка те зове!

И ти не гледајући на мене, брзо, превијајући се и избацујући из шалвара твоје мале ножице у белим чарапама, отрчиш матери која те пошаље да јој нешто купиш у чаршији.

И ти си увек трчала, радовала си се кад би те моја мајка послала за што као и да си се тиме и поносила. А имала си и зашто. Јер мучно беше мојој матери приступити. Као да сад и њу гледам где погурена, у свиленој антерији, повезана црном шамијом и то тако да јој се само нос и очи виде, претура по својим сандуцима и долапима. Вади из њих стара, већ плеснива одела, скупоцена али пожутела платна и свилене тканине које почеле већ да се осипљу. Увек је чистила златно и сребрно посуђе и сваки час га намештала у гостинској соби како би истакнутије стајало. Цео дан је проводила у гостинској, сниској, поцрнелој соби, која беше лепо намештена. У њој је било нагомилано све богатство које беше преостало: стари персијски ћилим, по расровима

Паја Јовановић, *Кићење невесте*,
детал, 1886, Народни музеј,
Београд

Објашњење мање познатих речи и израза

занихати се, занишем се – лагано се кретати телом лево-десно;

чаршија, ж. род – трговачки део града;

мучно – тешко;

йојурен, погурена, погурено – погрбљен, савијен;

анћерија, ж. род – горњи део ношње с дугачким рукавима;

шамија, ж. род – танка марама разних боја којом жене повезују главу;

голај, м. род – овде: орман, обично узидан;

осијати се, осипа се (осипље се) – парати се, распадати се (о тканини);

раф, м. род – полица;

сахан, м. род – метални тањир;

зарф, м. род – украшена метална чаша у коју се ставља шољица за кафу;

миндерлук, м. род – део намештаја за седење, диван, софа, канабе;

чујвац, м. род – овде: врста покривача, вуненог ћилима са чупавим петљицама;

ћечалији, печалим – радити;

засијреји, застрем – прекрити, покрити;

бисаје, ж. род – врста торбе која се пребацује преко седла или се носи о рамену;

Објашњење мање познатих речи и израза

стиган, стидна, стидно – стидљив;

обедиши, обедим – лажно оптужити кога за неко лоше дело, набедити;

душманин, м. род – непријатељ

велики „сахани“, сребрни „зарфови“ за шоље, позлаћени чираци за лојане свеће, по миндерлуцима велики јастуци, „чупавци“... Беше Јерусалима, Пећи, Раванице у златним оквирима, и то почађале, плесниве, с оштрим, провобитним цртежима... И све то нагомилано, стиснуто у малој светлости, помешано с мирисом од сувих дуња, грожђа и крушака што вишаху на таваницама, издаваше оштар, а често и загушљив задах.

Увек је она била у тој соби и дотеривала и чистила намештај. Само ја и она живели смо од моје масе. Отац ми беше умро пошто упропасти готово све имање на разне послове који му никад нису полазили за руком, а које је он опет предузимао више ради света, да се не каже: како ништа не „печали“, већ једе готовину. Мати ми скоро за оцем умрла. Зато сам бабу звао увек мајком. Дакле од целе некадашње богате и знане породице само ми бесмо остали. Она је ретко ишла другима, како не би и они нама долазили и видели нашу сиротињу коју је већ цео свет гледао. Али ко би дошао, тај је био угошћен као код најбогатијег јер је она увек набављала најбољу каву и ракију за госте. Била је поносна, повучена. У целом њеном тихом, одмереном понашању истицаше се нека скривена и осетљива достојанственост. Никада њу није могао ко да види, да она ради какве тешке послове. Сем плетива и шивења ништа друго пред осталима није узимала да ради. И сви су се чудили како ми излазимо на крај. Говорили су да она има читаве бисаге пара, које је узела од мог прадеде, свога свекра, кад је овај умирао. Чак су ме неки и запиткивали: да ли виђам код ње старинске велике златне паре? Од тога ништа нисам видео. Само често, у ноћи, тргнем се иза сна, пробуди ме светлост свеће. И ја се тада дижем и гледам, где се она скупила, на леђа бацила стару, чохану гуњу; нагнула се к свећи и нешто ради. Подвила она ноге под шалваре, коленима притисла платно, једном га руком држи затегнуто и палцем притисла шав, а другом шије брзо, силно... Њене суве руке само лете, а око ње разбацано по пет, шест пари готових кошуља. Прозори собе ћилимом застрти, да се споља из собе светлост не види. Ја је гледам, чудим се и питам:

– Нано?!

– А?! – тргне се и она и баца рад, па кад види да сам то ја, она га опет узима.

– Што не спаваш?

– А што ти? – питам је.

– Спавај ти, чедо, спавај. Нана је спавала...

Ја сам стајао и гледао те како погнуте главе идеш, и то у нанулама, на ногама чарапе искрпљене, у минтану из кога је вирио памук... Дође до мене, спази ме, и место; „Добро јутро“, ти рече:

– Умре тета? – А глас ти беше тако обичан, равнодушан. Лице тамно, бледо, суво и, поцрнело од летњег сунца, не издаваше баш никакав осећај.

– Да – рекох мрачно. – А зар ти нећеш да је испратиш?

– Не могу, бога ми, господине – поче се правдати. – Имам работу. Морам њему да однесем ручак, а после у надницу.

– А где је он?

Ти поче да муцаш. Беше ти непријатно и стидно.

– На робији – одговори тихо.

– Шта?

– Није крив, господине, тако ми Господа! Обедише га. Узедоше нам душу душмани – бог им судио! А он? Ох! Није крив!

Бранила си га тако живо, понизно и верно да нисам знао шта да мислим. Погледа око себе, а зимски дан већ у велике свануо. Кроз хладан ваздух, проткан као неким растуруним власима магле, почеше летети са свих страна, као залутале, пахуљице снега и падати на угнуте кровове, зидове и голо дрвеће чије се гране оштро и црно оцртаваху.

То беше прави снег. Из гостинске собе светлуцаху свеће више материне главе и каткад допираше тихо, једва чујно, нарицање неке старије жене, ваљда њене другарице из младости. Ти си стајала погнуте главе. Било ти је ладно, али си ти једнако дете утопљавала, пригрљавала, а оно сисаше комад црна хлеба.

– Зима, Стано – рекох тек што да кажем.

Ти се још више згрчи. Опроба да ли завежљај на глави и мотика на рамену добро стоје, и оде, прошаптавши као за себе:

– Не знам. Сад нешто рано дође.

Из дневника...

У поднаслову ове приповетке налази се додатна информација да је то запис из Којиног дневника. **Дневник** је књижевна врста у којој се на хронолошки начин бележе догађаји из одређеног периода ауторовог живота. Има лични карактер и одговарајућу форму (датира се и наводи место писања или догађања). У дневнику се обично тачно наводе подаци о догађајима. У Станковићевој приповеци реч је о замишљеном дневнику који је приписан главном јунаку Који.

Слађе је сневати...

Како започиње приповетка *Увела ружа*? За чим жали јунак приповетке?

Када се осећа боље: док сања или у збиљи, стварности? Шта му сан доноси?

Која му се осећања буде? Кога сања? У које се доба враћа?

Били смо комшије...

Иако су Која и Стана живели у комшилуку између њих и њихових кућа била је веома велика разлика. Из какве је породице потицао Која, а из какве Стана? Шта их је повезивало, шта им је било заједничко?

У каквој је кући живела Стана са својом мајком? Пронађи тај део текста и прочитај га наглас. А сада својим речима опиши Којину кућу. С ким је он живео?

Каква ли беше тада!

У каквом му је сећању остала Стана? Које детаље са њене одеће уноси у опис?

Шта још памти Која? Зашто се он живо сећа њених плавих очију, уских недара и још тањег паса?

Мајка...

Ко се још јавља у његовом сећању? Како је изгледала његова мајка? Зашто ју је он називао мајком? Како је проводила време у старој кући? Где је највише боравила? Пронађи опис њихове гостинске собе. Шта представљају преостале даргоцене ствари које су смештене у соби? Зашто је она прикривала њихово сиромаштво? Пронађи реченице које говоре о њеним карактерним особинама и понашању. Зашто њу нико никада није могао да види како ради тешке послове? Зашто је њој сиротиња посебно тешка? Како је обезбеђивала средства да преживе?

Шта ти мислиш, да ли је срамота бити сиромашан? Образложи свој одговор.

Поновни сусрет...

Којим су се поводом поново срели Која и Стана? Како је она тада изгледала? За кога се удала? Шта мислиш, да ли је срећна са другим?

Подсетимо се...

У ком лицу је испричана ова прича? Оваквим видом приповедања постиже се:

- а) изражавање личног става,
- б) удаљеност писца од догађаја и ликова,
- в) уверљивост у приповедању,
- г) блискост са описаним личностима и догађајима.

Заокружи одговоре које сматраш тачним, а затим их образложи.

Шта је све предмет описа у овој приповеци? Због чега можемо веома живо и уверљиво да замислимо јунакову кућу, гостинску собу, девојчицу, његову мајку?

❁ Размишљајмо...

Зашто се приповетка зове *Увела ружа*? Кога ружа представља? Зашто је она увела?

❁❁ Стварајмо...

У изабраном одломку даје се почетак и крај приповетке. Испричај ову причу, али тако да крај буде другачији.

У приповеци *Увела ружа* налази се веома сликовит и детаљан опис улице и окружења јунакове породичне куће. Опис спољашњег простора назива се **екстеријер**. Ево и одабраног описа из приповетке:

„Наша кућа беше стара, широка, сува, гломазна и заудараше на чађ. Са улице била је ограђена високим зидом. Капија беше велика, стара, с похорђалим алкама и испод које се могаше човек провући у свако доба. Испред куће беше стари бунар а око њега наслагане велике плоче од којих је отицала устајала, црна барица по којој патке цео дан батргаху. Више бунара била је винова лоза, а на сред дворишта стари дуд – 'шандуд'. С леве стране беше одмах поток, а иза њега ваша башта ограђена заваљеним и испрекиданим плотом...“

Пажљиво прочитај наведени одломак, састави план (шта ћеш описати, детаље којима ћеш се посебно посветити), а затим опиши екстеријер по личном избору. Може то бити твоје игралиште, двориште или двориште из твог завичаја...

Борисав Станковић (1876–1927) је значајан српски приповедач, романсијер и драмски писац. Рођен је у Врању у занатлијској породици. Његова дела уносе у српску књижевност с краја 19. и почетка 20. века нове и модерне токове. У својим припо-

веткама, драмама и романима дао је слику родног Врања на прекретници између турског времена и модерног доба. Познате су његове збирке приповедака *Из старог јеванђеља*, *Стари дани* и *Божји људи*, роман *Нечиста крв* и драма *Кошћана*.

Јован Стерија Појовић

ПОКОНДИРЕНА ТИКВА

(Одломак)

ДЕЈСТВО ПРВО

Наком мужевљеве смрти Феми остаје знатан иметак, али она не жели више да буде мајсторица и „покојног опанчара жена“, већ „ноблес“ дама. „Финоћи и отмености“ учи и своју ћерку Евицу...

Позорје прво Фема и Евица

ФЕМА: Једанпут засвагда, ја нећу да си ми таква као што си досад била. Какве су ти руке, какав ти је образ испуцан и изгрђен, канда си од најгоре паорске фамилије. Опет ти кажем, девојко, ја хоћу nobles у мојој кући.

ЕВИЦА: Али забога, мајко, није ли ме покојни отац учио да није срамота радити?

ФЕМА: Шта твој отац, он је био, да ти кажем, простак, није разумевао ни шта је шпанцир ни шта је журнал. Зато је бог створио пединтере да они раде, а ми да држимо у једној руци звонце, а у другој лепезу.

ЕВИЦА: Ја сам и код ује радила.

ФЕМА: Твој уја... јес' чула, како те није срамота тако што говорити! Какав уја? Немаш ти никаквог од рода чизмара.

ЕВИЦА: Зар он није ваш брат?

ФЕМА: Девојко, ти ваљда ниси сасвим изгубила мозак. Ни толико не можеш да расудиш да он мој брат бити не може. Ко је још видео да ја овако у бело обучена пођем с њиме издртим и јадним; црне му се руке, никаква резона не зна... видиш, и сама се од њега гадиш.

ЕВИЦА: Није тако, мајко.

ФЕМА: Каква мајка, ваљда ми није седамдесет лета. Зар ти ниси чула да кћери кажу својој матери мамица?

ЕВИЦА: Али кад сам се тако научила.

ФЕМА: То те је научио тај твој уја и други њему подобни; но ја теби кажем, девојко, учи се по моди говорити ако мислиш да останеш моја кћи.

ЕВИЦА: Мени је уја...

Кључне речи: уображеност, простаклук, умишљено господство, супротност

Објашњење мање познатих речи и израза

покондири́ти се, поконди́рим се – уобразити се;

дејстви́во, с. род – овде: део драме, чин;

позорје, с. род – део чина, појава;

засва́гда – заувек;

канда си – као да си;

паорски, паорска, паорско – сељачки;

ноблес – (франц. noblesse) виши, отмени свет;

шипанцир, м. род – погрешно изговорена нем. реч (Spaziergang) шетња;

журнал, м. род – (франц.) новине, часопис;

пединџер, м. род – погрешно изговорена нем. реч (Bediener) слуга;

расуди́ти, расудим – разумети, схватити;

издрџи, издрга, издрто – подеран, поцепан;

резон, м. род – (франц. raison) овде: ред;

лејџо, с. род – овде: година;

подобан, подобна, подобно – овде: сличан;

ФЕМА: Опет она уја! Јесам ли ти казала једанпут да он нама не може бити род? Шта ћеш код њега, да му переш судове? Погледај какве су ти руке, кукавицо, канда си најгора паорентина... Нек најми слушкиње ако је рад имати послуге, а не да му ти диринциш.

ЕВИЦА: Он ме нигда није терао радити, али ја сама имам вољу.

ФЕМА: Ето ти, исти отац! Тако је и он имао то лудило у глави да ради, па да ради. Нити мари какве се хаљине носе нити како се господа унтерондлују. Иди, кукавицо, на огледало, погледај се каква си, стојиш као ступа, без мидера и неутегнута.

ЕВИЦА: Ја не могу мидер да трпим, кад се заптијем у њему.

ФЕМА: Така дрнда и не може, него које су добро воспитане (*зайеже се*). Ја могу, видиш, а теби је тешко.

ЕВИЦА: Кад се стегнем, морам да стојим као укочена, не могу да се сагнем, нити што да прихватим.

ФЕМА: И не треба, зато ти стоје два пединтера за леђи, нек они раде.

ЕВИЦА: А зашто ми је бог дао руке?

ФЕМА: Видиш да си мућурла: да се белиш, да се китиш, да чешаљ намешташ како ти је воља, зато је бог nobлесима руке дао, а не да вуку плуг (дува у прсте). Не знам, не знам, не знам како ћу те воспитати: француски не знаш, не знаш правити компламенте, а колика си; сад те морам од азбуке репарирати.

ЕВИЦА: О, мајко, сад је доцкан.

ФЕМА: Ја знам, ал' ко би смео поменути док ти је отац био жив? Он друго није знао него да тече, да седи код куће, као баба, не марећи ни шта је то пукет ни шта је кокет. Ево, новаца је оставио доста; али шта то помаже кад је оставио после себе краву. Бог зна шта би од мене било да нисам од природе на господство створена. Но још није доцкан, моја лепа Евицкен, само се ти на мене угледај, па се можеш још колико-толико поправити.

ЕВИЦА: (Ах, боже, шта ће још од мене бити?)

Фема и Евица, сцена из позоришне представе *Покондирена ѿиква*, Народно позориште Кикинда, 1994/95.

Објашњење мање познатих речи и израза

паорентина, ж. род – (погрдно) сељанчура;

најмиши, најмим – овде: узети некога за слугу;

диринциши, диринцим – радити тешке послове, ринтати;

унтерондловаиши се, унтерондлујем се – погрдно изговорена нем. реч (unterhalten) забављати се;

сиуиша, ж. род – посуда у којој се дрвеним или металним тучком дробе и уситњавају зачини, аван;

мидер, м. род – (нем. Mieder) стезник;

зайишиши се, заптијем се – зауставити проток ваздуха, дисање;

дрнда, ж. род – незграпна жена;

мућурла, ж. род – (тур.) будала;

комиламент, м. род – погрдно изговорена франц. реч (compliment) комплимент, похвалне речи, израз учтивости;

од азбуке репариратиши – из корена преправити;

доцкан – касно;

јукеи, м. род – (franc. bouquet) букет;

кокеи, (франц. coquette) – женска особа која жели да се допадне другима, посебно мушкарцима;

од наишуре – по природи; *чейиши се*, чепим се – ширити, размицати ноге;

Позорје грујо
Василије, пређашње

Објашњење мање
познатих речи и израза

ејшкетш, м. род – погрешно изговорена франц. реч (*étiquette*) етикета, утврђени ред и начин отменог понашања;

сокак, м. род – улица;

рифџик – погрешно изговорена нем. реч (*richtig*), тачно;

јоместш, пометем – побркати, погрешити;

кумџе јисли хер, вирфџе јрубјана хинауз – дођите часком овамо, избаците грубијана напоље;

шаки – одмах;

у ови' аљина – у овим хаљинама;

јандур, м. род – полицајац;

јџраја, ж. род – род, врста;

кестш машир – иди, одлази;

ојојанијш, опоганим – испрљати

ВАСИЛИЈЕ: Добро јутро желим, мајсторице.

ФЕМА: Каква је ово свиња? (*Чейећш се*). Драги мој, где си тај епикет научио да у собу ноблеса уђеш без куцања, без компламента? Знаш ли ти да могу тако на пединтере повикати да те чак на сокак истерају?

ВАСИЛИЈЕ: Ја не знам шта ви говорите, мајсторице.

ФЕМА: Рифтик, рифтик, он неку мајсторицу тражи.

ВАСИЛИЈЕ: Шта је то? Евице, шта је твојој матери?

ФЕМА: Драги мој, оно није Евица, ово је фрајла мамзел. Код ноблеса се не говори ти, него милостива госпођа.

ВАСИЛИЈЕ: Забога, где сам ја?

ФЕМА: Ти си кућу помео, драги мој. Ти си може бити тражио просте људе, па си дошао код ноблеса.

ВАСИЛИЈЕ: Та ја нисам луд; колико сам пута долазио док је још и покојни мајстор живео.

ФЕМА: Рифтик, опомињем се, кад је хтео за пединтера стати.

ВАСИЛИЈЕ: Какав пединтер, кад сте ми обећали Евицу?

ФЕМА: Шта, мамзел теби обећала? То је грубијанство. Јокан, Јокан, кумте писли хер, вирфте грубијана хинауз.

ВАСИЛИЈЕ: Та немојте се шалити, мајсторице, него сам ја дошао да питам какве ћемо хаљине за Евицу.

ФЕМА (*јодбочи се*): Молим те, кажи ми, с ким мислиш ти да говориш?

ВАСИЛИЈЕ: Зар ви нисте Фема, покојног мајстор-Пере опанчара жена?

ФЕМА: Ја опанчарова жена, у ови 'аљина опанчарица? Ах, саме даске морају од жалости плакати!

ВАСИЛИЈЕ: Али забога, колико сте ме пута назвали вашим зетом?

ФЕМА: Ти мој зет, с овим издртим лактовима? Сад ће ме сместа грознаца ухватити.

ВАСИЛИЈЕ: Али забога, мајсторице...

ФЕМА: Та триста те врага однело, нисам ти ја никаква мајсторица... Таки ми се вуци испред очију, немој ми смрадити собу с твојим 'аљинама.

ВАСИЛИЈЕ: Слатка мајсторице...

ФЕМА (*ухвајшш ја за руку*): Марш из моје куће, тражи мајсторице код твог оца, а не код ноблеса. Ух! (*Наједаншшшш ја јусшшш.*) Ух! Усмради-

ла сам руку! (Дува у руку, ња је њосле брише марамом.) Сад је морам три дана прати, док је опет у ноблес доведем.

ВАСИЛИЈЕ: Мајсторице, то није лепо од вас.

ФЕМА (њолейѡи на њеѡа, ња се оѡеѡи ѡрѡне): Вуци се, кад ти кажем, из моје куће, или ћу таки пандуре дозвати.

ВАСИЛИЈЕ: Нисам се надао да ћете ме с пандури терати.

ФЕМА: С пандури, дакако, с пандури се терају они који чест ноблеса дирају. (Евици) Шта си стала, те га не тураш из собе.

ЕВИЦА: Али, слатка мајко, ово је наш Васа.

ФЕМА: Наш Васа, паорска траго! Хоћеш да се љубиш с њиме? (Василију) Напоље се вуци!

ВАСИЛИЈЕ: Забога, мајсторице, имате ли душе?

ФЕМА (њође, ња се ѡрѡне): Ух, што не смем да му се приближим, да га сама истерам. Али чекај, безобразник! (Узме лейезу, ња ѡа њочне с њом ѡураѡи.) Напоље из моје куће!

ВАСИЛИЈЕ: Слатка мајсторице, само још једну реч.

ФЕМА: Кест машир, марш! (Исѡури ѡа.) Безобразник један, опоганио ми лепезу. Сад је морам поклонити Анчици.

ЕВИЦА: Ах!

ФЕМА: А шта ти ту уздишеш? Паорентино, повела си се за којеким, па и не гледаш шта је нобл. На мене гледај, ако мислиш да штогод буде од тебе, а не на којекакво ћубре.

Сцена из представе *Покондирена ѡиква*, Српско народно позориште, Нови Сад, 1958.

Кад тиква жели да постане кондир

Да својој чувеној комедији надене назив *Покондирена тиква* писац је био инспирисан народном изреком „Кад се тиква покондири“. Већ знаш да је кондир фина посуда за воду, вино, ракију и сл. Тиква је некадашња посуда за воду, али ова реч може да има и значење „празне“, „шупље“ и „уображене“ главе. Покондирити се, дакле, значи приказивати се вреднијим, бољим него што јеси.

Ко је у овом одломку из Стеријине комедије покондирена тиква? Који се ликови осим ње појављују у ова два позорја (сцене)?

Хоћу nobлес у мојој кући...

Како Фема „учи“ и „васпитава“ своју кћер? Учи ли је раду и правим животним вредностима? Шта се све Феми не допада на Евици? Зашто не жели да је Евица назива мајком?

Како Евица, према Фемином мишљењу, треба да се понаша и говори? Зашто не треба да ради?

Шта Евица мисли о томе?

Девојка помиње и друге ликове који се појављују у овој комедији, али их у овим одломцима нема. Ко је њу учио да ради и стиче? Шта Фема мисли о свом брату? Прочитај гласно Фемине речи у којима она говори о њему.

Како Евица, према Фемином мишљењу, треба да се облачи? Зашто се девојци то не допада? Какву одећу би она радије носила?

Потражи део у првом позорју који говори о томе какво мишљење Фема има о себи – о свом изгледу, начину изражавања, понашању. Зашто она сматра да је „nobлес дама“?

Сцена из позоришне представе
Покондирена тиква,
Српско народно позориште,
Нови Сад, 1973.

Учи се по моди говорити ако мислиш да останеш моја кћи...

Које су те Фемине речи засмејале док си читао/читала ове одломке? Наведи које стране језике Фема „зна“? Како у свом говору користи стране речи? Зашто их она употребљава? Поред ових речи, из Феминих уста излазе и многи веома груби изрази. Које су они упућени? Шта ове речи говоре о њеном правој природи? Колико ови изрази приличе „великој дами“ каквом она жели да се представи?

Фемин лик живо можемо замислити захва-

љајући опису њеног изгледа, понашања, начина кретања, хаљинама које носи. О њеним карактерним особинама још више сазнајемо на основу њеног говора. Којим се речима и изразима она служи? Како их изговара? Зна ли она, заиста, шта те речи значе? Колико приличи једној мајсторици опанчарици да буде „ноблес“? Наведи речи које одају њен прави карактер.

Сцена из позоришне представе *Покондирена њиква*, Српско народно позориште, Нови Сад, 1971.

Драги мој, где си тај епикет научио...

Шта Фема намерава са Евицом? Да ли се Фемине жеље и намере поклапају са Евичиним? Ко се појављује у другом позорју? Којим речима се он обраћа Феми? Зашто се она жести и прави да га не познаје?

Евица је Василију раније обећана, али Фема је променила мишљење. Зашто сад не жели да се Евица уда за њега? Како Василије покушава да одобровољи Фему? Зашто његови напори остају узалудни?

Умишљено и трезвено...

У овој комедији супротстављена су два става према животу и раду – трезвени и умишљени, помодарски. И ликови су јасно подељени. Који ликови у комедији заступају мишљење да није срамота радити? Ко се руководи здравим разумом? Ко је против традиционалних вредности и рада? Шта мислиш, ко ће на крају превладати? Образложи зашто тако мислиш.

Глумимо...

Поделите улоге и покушајте да драматизујете одломак из *Покондирене њикве*.

Добро је да знаш...

Покондирена њиква припада драмском књижевном роду. **Драмско дело** је посебно по томе што је писано за сценско извођење на позорници.

Драма је реч грчког порекла и значи радњу, збивање. Она обухвата три књижевне врсте: **комедију**, **трагедију** и **драму у ужем смислу**.

Радња драме се развија на позорници кроз **дијалоге** и **монологе драмских јунака**, дочаравајући стварни живот као да се одвија ту, пред нашим очима. Осим што пратимо развој радње, путем дијалога и монолога упознајемо и ликове – њихове карактере. Део драмског текста су и **дидаскалије** (ремарке), које се обично налазе у заградама, а њима писац упућује на поступке глумаца (мимику, гестове), изглед сцене, изглед ликова...

Комедија је врло стара књижевна врста. Настала је у античкој Грчкој на прелазу из 6. у 5. век старе ере. Комедија припада драмском књижевном роду. Током времена развило се више врста комедије – **комедија карактера**, у којој се исмевају негативне особине главног јунака комедије; **комедија нарави**, у којој се извргавају подсмеху негативне особине друштвене групе или слоја; **комедија интриге**, која се гради на замршеном заплету, сплеткама и неспоразумима из којих се рађају комичне ситуације.

Којој врсти комедије би, на основу ових карактеристика, припадала комедија *Покондирена ѿиква*?

Богатимо свој речник

Стерија у говор својих ликова уноси и речи и изразе који су карактеристични за војвођанско говорно подручје (*канда си* – као да си; *ѿаорски*, паорска, паорско – сељачки; *ѿаки* – одмах; *у ови' аљина* – у овим хаљинама). Речи које се употребљавају у народним говорима (дијалектима) називају се **дијалектизми**.

Јован Стерија Поповић (1806–1856) је један од најистакнутијих српских драмских писаца. Рођен је у Вршцу, од оца Грка и мајке Српкиње. Његов рад је веома богат и разноврстан. Огледао се и као романописац, песник, критичар, али је најзначајнији по својим комедијама,

у којима извргава подсмеху људске мане – себичлук, кукавичлук, помодарство, уображеност, лажно родољубље и др. Најпознатије његове комедије су *Кир Јања*, *Покондирена ѿиква*, *Лажа* и *ѿаралажа* и *Родољубци*.

Научили смо...

1. Усмено одговори на следећа питања.

На који се одломак односе кључне речи: стара породична кућа, просторије, опис? Ко је аутор овога текста? Којим се све детаљима писац посветио у опису собе с улице? Каква је била соба према воћњаку? Шта се видело кроз прозор гостинске собе? У ком времену приповедач говори? О чему то сведочи?

2. Из ког дела је одломак који започиње овим реченицама?

„Опет сам те сневао! Као жалиш што сан оде, те и ти с њиме! Како бих волео да то не беше само сан, сан и ништа више. Али хвала и сну. Слађе је сневати него ли збиљу гледати и гушити се од наврелих осећаја, успоме-на, и тешка, хладна, самотна живота...”

Ко су главни ликови у одломку из *Увеле руже*? Каква је атмосфера и расположење у наведеном одломку? Којим се реченицама наговештава љубав између Које, јунака приче и његове лепе комшинице Стане? Како се завршила њихова љубав? Који делови текста о томе говоре?

3. У поднаслову ове приповетке налази се додатна информација да је то запис из
а) дневника, б) мемоара, в) путописа, г) биографије.

Заокружи слово испред тачног одговора.

4. Комедија *Покондирена џишка* јесте комедија карактера. Чије су особине исмејане у овој драми? Зашто је она смешна?

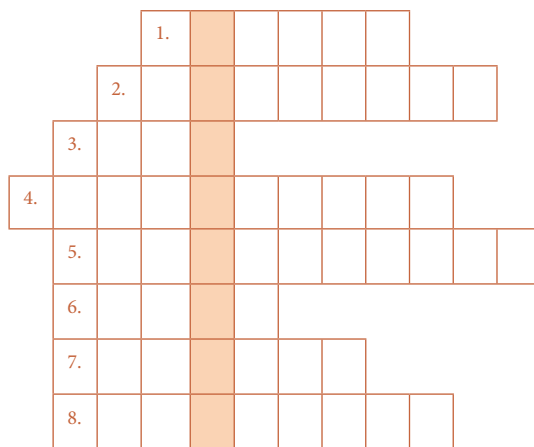
Повежи особину са ликом.

Фема	извештачена
	природна
	поштена
Евица	вредна
	готованка
	смешна

5. Наводимо још неке особине, а ти подвучи оне које се односе на Евицу:

с поштовањем се односи према другима, ружна и прљава, лења, племенита, неваспитана, вредна, заљубљива, послушна, превртљива – час мисли и говори једно, а час нешто друго.

6. Реши укрштеницу:

1. фина посуда за воду или вино,
2. установа која се бави приказивањем драмских дела,
3. главна јунакиња комедије *Покондирена ѿиква*,
4. писац комедија,
5. део драмског текста који се налази у заградама, пишчева упутства,
6. Фемина ћерка у комедији *Покондирена ѿиква*,
7. разговор,
8. једна од три драмске врсте.

Кад решиш укрштеницу, у означеним пољима добићеш још једну реч.

Та реч је: _____

НЕПРОЛАЗАН СЈАЈ

Народна легенда

САВИНИ ЛОНЦИ

На Ибру има место Грнчић. Ту у кориту Ибра, налазе се рупе, прозване Савини лонци. Свети Сава био је жељан рибе, па је замахнуо штапом и одмах постадоше рупе, у које је падала риба. Свети Сава је само залазио од једног лонца до другог и руком хватао рибе. Тако се тамо хвата риба и данас, по благослову Светог Саве.

Олгица Стефановић,
орнамент, 1998.

Кључне речи: Ибар, Грнчић,
Свети Сава, легенда

Објашњење мање познатих речи и израза

Ибар, м. род – река у Србији;

грнчић, м. род – лончић;

залазији, залазим – ићи;

благослов, м. род – одобрење да се некакав посао ради

Разговарајмо о легенди...

Где се Савини лонци налазе?

Прочитај објашњење речи *грнчић* и закључи зашто се то место на Ибру зове Грнчић?

Опиши како изгледају Савини лонци? У каквој су вези име места и његов изглед?

Препричај легенду о Савиним лонцима.

О Светом Сави постоје и многе народне приче. Упореди приче које сте читали о Светом Сави – *Свети Сава и ђаво*, *Свети Сава и нерадна жена*, са овом легендом о њему. У чему су сличне, а по чему се разликују?

Потражимо...

Пронађи на карти Србије реку Ибар. Који градови леже на овој реци? Које планине се налазе у близини реке Ибар?

Добро је да знаш...

Легенда је прича о неком значајном догађају, животу светитеља, животу и делу неке знамените личности, али може бити и прича о томе како је неко место настало или добило назив. Претпоставља се да је истинито све што је у њој изречено и она нас подстиче да у њу верујемо.

У српској књижевности су најпознатије легенде о Светом Сави.

Богатимо свој речник

Додавањем префикса мењамо значење глагола. Начини нове глаголе и прочитај њихова значења.

за-	залазити	ићи од једног до другог места
из-	_____	напуштати неки простор
до-	_____	ићи према некоме/нечему, враћати се однекуд
пре-	ЛАЗИТИ	_____ ићи преко неког простора с једне на другу страну
при-	_____	приближавати се некоме/нечему
об-	_____	ићи око некога, нечега
од-	_____	удаљавати се од некога/нечега
у-	_____	ступати у неки простор

Добијеним глаголима допуни реченице. Пази на значење!

Сава је **залазио** од једног лонца до другог.

_____ је око куће у нади да ће се срести.

_____ брзо овамо.

Немој ми _____, не желим да причам с тобом.

_____ одмах у кућу, хладно је!

Пазите док _____ пут.

Не _____ ми, љутим се на тебе!

Она _____ из собе.

Милош Црњански

РОДИТЕЉ СВЕТОГ САВЕ

(Одломак из књиге *Свети Сава*)

За време Немањића, средњовековна Србија, и по просвећености својој, може да се пореди са другим, срећнијим државама европским. А први просветитељ међу њима је Свети Сава.

Као у некој митолошкој причи, на почетку те династије сја, кроз векове, и сад још, његов отац, велики жупан Немања. У народу је предање било да пре њега не беше ни државе, ни праве просвете. Тај велики жупан и сад још светли из таме као дивна, наша, балканска, манастирска фреска. Родитељ светог Саве, он је прво грозни ратник који скупља земље и племена, сједињује их и обуздава. Он је велики државник, после тога, који не губи своју словенску душу, ни онда, кад је изведен пред Комнена са конопом око врата. Његова држава, силином којом само Словен уме да сањари и сања, лебди му пред очима и кад је водан, као варварин и роб, цариградским улицама. Виши главом од својих савременика, он је виши од њих и духом. Најпосле, крвави мач владара замењује православљем и монашком ризом, спутивши, издишући, седу своју главу на голи камен, у тишину надземаљског.

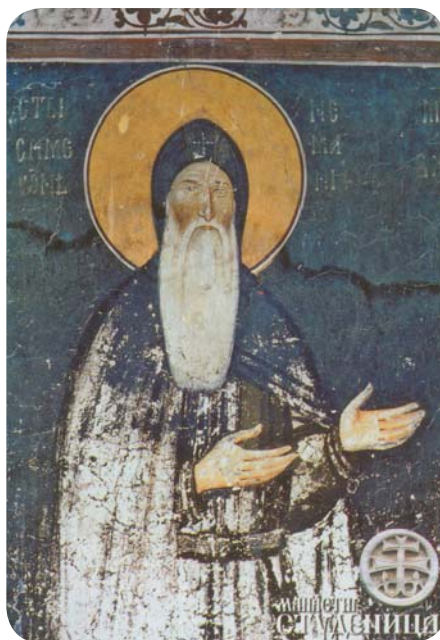
Кроз векове и сад још увек сја његов отац Стефан Немања...

У ком периоду су владали Немањићи? Зашто је Србија тога доба могла да се пореди са „другим срећнијим државама“? Који је први српски просветитељ?

Зашто је Сава просветитељ? Шта значи „просвећивати народ“? Како је Сава просвећивао свој народ? Које су Савине заслуге за српски народ?

Испричај неку легенду о Светом Сави.

Свети Симеон, фреска

Кључне речи: Стефан Немања, Свети Сава, ратник, државник, задужбине

Објашњење мање познатих речи и израза

митолошка прича, ж. род – прича фантастичног и магијско-религијског карактера о постанку света, о боговима, небеским телима, природним појавама и сл.;

сјати, сјам – сијати;

велики жујан, м. род – владарска титула Стефана Немање;

йредање, с. род – народно веровање;

фреска, ж. род – слика са ликом свеца и мотивима из библијских прича на зидовима цркава и манастира;

йлеме, с. род – овде: народ; **обуздавати**, обуздавам – држати у границама допуштеног, савладавати, кротити;

силина, ж. род – снага;

лебдећи, лебдим – овде: стајати, бити пред очима;

варварин, м. род – странац, туђинац за старе Грке и Римљане;

монашка риза, ж. род – монашка, калуђерска хаљина, мантија

Велики жупан Стефан Немања

Ко је Савин отац? Коју је титулу он носио? Какво је предање постојало у народу? Како Милош Црњански представља Стефана Немању као ратника?

ЗА ОНЕ КОЈИ ЖЕЛЕ ВИШЕ

Немања је био велики ратник и веома побожан човек. Подигао је многе цркве. Међу њима је најлепша и најпознатија Студеница. Цркве је даривао богатим даровима, помагао је сиротињи и болеснима.

На који начин Милош Црњански говори о Стефану Немањи као о државнику? Реченицом „кад је изведен пред Комнена са конопом око врата“, указује се на историјске податке из Немањиног живота и владавине.

Велики жупан Стефан Немања устао је против цара Манојла I Комнена 1172. године. Кад је схватио да нема изгледа против многобројније и моћније византијске војске, отишао је у логор цара Манојла и предао се. Заробљен је и у тријумфалној поворци приликом уласка цара Михајла I Комнена у Цариград, Стефан Немања корачао је с ужетом око врата и мачем у левој руци.

Који сан никада није напуштао Стефана Немању и када је као „варварин и роб“ с ужетом око врата спровођен цариградским улицама?

Виши главом од својих савременика, он је виши од њих и духом...

Како је изгледао Стефан Немања? Какво симболичко значење има његова висина? Шта симболизују крвави мач и монашка риза? Када је Стефан Немања заменио мач ризом?

Стварајмо...

Покушај да одгонетнеш смисао једне од кључних реченица у овом одломку: „На почетку те династије сја, кроз векове, и сад још, његов отац, велики жупан Немања.“ Потражи у енциклопедији или на интернету податке о једној знаменитој личности српске средњовековне историје и на основу прикупљених података направи белешке према којима ћеш о тој личности причати на следећем часу.

Занимљивости

Име *Немања*, иако библијско, никада пре није било употребљено међу хришћанским Србима, свакако не међу оним угледнијим – принчевима, жупанима и војводама. Ово име је симбол читаве Немањине напорне владавине као ујединитеља нације и градитеља националне државе.

Кад је његов библијски имењак Немија, по дозволи персијског цара Артаксеркса, обнављао разорене зидове Јерусалима, наредио је мајсторима „да једном руком раде, а у другој да држе мач“, ради одбране од непријатеља који су их узнемиравали (*Нем.* 4,17–18). Тако је и Немања морао да гради и да брани, у исто време, све до краја своје владавине.

По сведочењу хроничара, Немања је рођен 1113, а умро 1199. године. Дакле, његов живот је испунио скоро цео један век. Скоро половину свог живота провео је борећи се за јединство свог народа и за његову државу.

Из књиге *Животи Светиої Саве*
владике Николаја Велимировића

Милош Црњански (1893–1977) – песник, новинар, романописац, путописац, мемоариста, пореклом из грађанске породице из Чонграда у Мађарској, где му је отац био у чиновничкој служби. Студирао је права у Бечу и ту га је затекао Први светски рат. Насилно је мобилисан у аустроугарску војску и борио се на галицијском ратишту. Ово ратно искуство значајно ће утицати на његово књижевно стваралаштво. У књижевни живот укључио се после рата. Тада је објавио највећи део своје лирике и уређивао је први послератни књижевни часопис *Дан*. Три деценије провео је у иностранству, најпре као дипло-

матски представник, а касније као емигрант. У земљу се враћа 1965. и тада почиње његов други књижевни успон. Врхунац у развоју његовог дела представља роман *Сеобе*.

Најзначајнија дела су му *Лирика Ишак* (1919), песма *Суматра* и *Објашњења Суматре* (1920), поеме *Сјражилово* (1921), *Србија* (1926) и *Ламени над Београдом* (1962), романи *Дневник о Чарнојевићу* (1921), *Сеобе I* (1929), *Сеобе II* (1962), *Роман о Лондону* (1971), путопис *Љубав у Тоскани* (1930), збирка приповедака *Књија о мушком* (1920) и дело на граници између романа, путописне и мемоарске прозе *Код Хијерборејаца* (1966).

КАРАЂОРЂЕ

(Портрет)

Кључне речи: Карађорђе, стас, лице, говор, одело, карактерне особине, историјски значај, Карађорђева смрт

Објашњење мање познатих речи и израза

погурен, погурена, погурено – тела повијеног према напред;

илећа, с. род – горњи део леђа;

йрејлануџи, препланем – поцрнети од сунца;

с рејка отварања – због ретког отварања;

одсечан, одсечна, одсечно – оштар, одлучан;

свакад – увек;

нејромашан, непромашна, непромашно – који увек погађа циљ, не промашује;

самуровина, ж. род – врста скупоценог крзна;

фес, м. род – врста мушке капе;

џамадан, м. род – прслук од материјала црвене боје;

јелек, м. род – женски или мушки прслук од сомота, чоје, свиле украшен гајтанима;

ојџочииџи, опточим – окружити нечим као ивицу, оивичити, обрубити;

реснаџ, ресната, реснато – који има ресе, конце који висе;

Ђорђе Пејровић, прозвани *Карађорђе*, био је човек необично редак.

Сељак Шумадинац, врло висока раста, малко погурених плећа, врло снажна тела, висока чела, живих пламених очију, препланута лица, оштро срезаног носа, малих брчића, с ретка отварања готово мраморних уста, кратка одсечна говора, танка јасна гласа, увек обријане браде, а ударца свакад поуздана, готово непромашна.

Такав је телом био Карађорђе.

Оделом својим Ђорђе се није много разликовао од других имућнијих сељака, суседа својих: на глави је обично носио шубару од црне јагњетине или од самуровине, а некада и црвени фес под шубаром; на себи је имао белу шумадинску кошуљу, по кошуљи џамадан и јелек свиленим гајтаном опточен. Поврх свега је облачио, особито зими, дугачки реснати гуњ. Од појаса, за којим су свакад била два пиштоља, спуштала се све до колена бела кошуља; од колена тозлуци, подвезице, чарапе и опанци. Чизме је обувао ретко, само кад је јахао, а чакшире је облачио кад је време студено, или кад је каква свечана прилика.

То је било одело Ђорђево.

Како се просто одевао, тако је просто и живео. Кад је његова кућа већ била богата, пуна сваке угодности, кад су његови укућани и гости имали господске простирке и покривке, онда је Ђорђе спавао на тврдој постељи и без мека узглавља!

И како је био необичан телом и оделом, тако се исто одвајао од својих савременика и снагом своје душевне воље и бистрином својега ока.

Карађорђе је свакад знао оно што хоће да уради, а што је тај човек држао да му је дужност учинити, то ће он извршити макар га не знам шта стало: личну угодност, рођачку пажњу и милошту, имање, главу са рамена, без тренутне двоумице, дао би за оно што је смислио да уради. Какав је био према другом, такав је исти био и према себи самом. Уз то је у смишљању својих намера и вршењу својих одлука Ђорђе био брз као муња и оштар као бритка сабља!...

Од године 1804. до 1813. живот је Ђорђевић био слика живота целе Србије. Ђорђевић је разбудио и покренуо на историјски рад српско племе; он је замало непуних десет година давао отпор сили јаничарској и султанској; оteo је тврди град Београд и друге тврђаве у Србији, очистио земљу од Турака, уредио војску, набавио топове, поставио судове, отворио школе: кратко рећи, *васкрсао српску државу!*...

Године 1813. Карађорђевић је оставио Србију и прешао у Аустрију, одакле је отишао у Русију.

Године 1817. он остави Бесарабију где је био настањен и, прерушен, дође у Србију. Ту се јави некадашњем свом војводи Вујици Вулићевићу, који је тада био старешина у нахији смедеревској. Вујица га склони у Радовањском лугу, на трлу неког Драгића Војкића, близу Банчине, баш онога места где је Ђорђевић неколике своје младићке године провео.

Али у том вајном склоништу, ноћу између 12. и 13. јула 1817, на спавању, Карађорђевић би убијен по наредбу кнеза Милоша, глава му одсечена и однесена у Београд, а тело му је најпре закопано онде где је погинуо, па је доцније извађено, пренесено у Тополу и сахрањено у цркви, његовој задужбини, где и данас почива.

1904. у Београду

Урош Кнежевић, *Карађорђе Петровић*,
копија по Боровиковском,
Народни музеј, Београд

Објашњење мање познатих речи и израза

јуњ, м. род – део мушке народне ношње, огртач с рукавима који сеже обично до колена;

џозлуци, м. род – беле вунене чарапе;

џодвезица, ж. род – трака којом се подвезују чарапе;

џросџирка, ж. род – оно што се простире, шири испод нечега, обично нека тканина, ћилим, простирач;

џокривка, ж. род – покривач;

узјлавље, с. род – подметац који се ставља под главу, јастук;

милишја, ж. род – осећање, расположење које потиче од љубави, нежности, наклоности, милина;

двоумица, ж. род – двоумљење, сумња, колебање, неодлучност;

џврди џрад, м. род – чврст град, утврђење;

васкрснџи, васкрснем – оживети;

Бесарабија, ж. род – историјски богата покрајина у источној Европи између Дњестра и реке Прут, данас подељена између Молдавије, Румуније и Украјине;

нахија, ж. род – управно подручје у османлијској територијалној подели, округ, срез;

џрло, с. род – стаја за стоку;

вајан, вајна, вајно – 1. јадан, жалостан, 2. тобожњи, лажан

Такав је телом био Карађорђе...

Повежи сваки наведени појам са одговарајућим описом. Састави реченице у којима ћеш описати Карађорђа на основу датих особина.

Всеволод Гуљевич,
Карађорђе Петровић,
Војни музеј, Београд

човек	оштро срезан
раст	врло високо
плећа	малко погурена
тело	мала
чело	преплануто
очи	живе пламене
лице	висок
нос	необично редак
брчићи	врло снажно
уста	увек обријана
говор	танак јасан
глас	кратак одсечан
брада	готово мраморна

То је било одело Ђорђево...

Пажљиво прочитај опис Карађорђевог одела. Издвој називе за делове одеће који се носе:

на глави	на горњем делу тела	на ногама

Карађорђева
хаљина и ојанци

Карађорђево оружје, Историјски музеј Србије, Београд

Постављај питања за истакнуте речи у одговорима.

_____ је живео? Живео је **просто**.

_____ је била његова кућа? Била је **богата и пуна свакакве угодности**.

_____ постељи је спавао? Спавао је **на тврдој постељи без мека узглавља**.

_____ се одвајао од својих савременика? Одвајао се **снагом своје душевне воље и бистрином својега ока**.

_____ је свакад знао? Знао је увек **шта хоће да уради**.

_____ би дао и личну угодност, и имање, па и главу с рамена? Све би дао **за оно што је смислио да уради**.

ЗА ОНЕ КОЈИ ЖЕЛЕ ВИШЕ

Одговори на питања

Следећа питања се односе на Карађорђа и догађаје у Србији у годинама Првог српског устанка. Подсети се градива из предмета Познавање завичаја и отаџбине и покушај да даш тачне одговоре на следећа питања. Зашто је Карађорђе био слика живота целе Србије од 1804. до 1813. године? Који је историјски догађај у вези са овим годинама? Шта је све Карађорђе учинио у борби против Турака?

Зашто је 1813. године напустио Србију? Када се опет вратио у Србију? Шта се тада с њим догодило? Ко је био кнез Милош Обреновић? Зашто је он убио Карађорђа?

Где данас почива тело великог војда Карађорђа?

Необичан телом и оделом, снажне воље и бистрог ока...

Шта је било необично на Карађорђу? Какво је одело носио и како је живео? Зашто његов начин живота и поступци одударују од услова у којима је живео?

Којим стилским поступком се писац послужио у сликању Карађорђевих унутрашњих карактерних особина? Какав је био према себи и другима? Прочитај тај део текста пажљиво и издвој поређења којима је писац нагласио Карађорђево особине.

Добро је да знаш...

С намером да што верније представе свог јунака писци до детаља описују његов изглед. Такав опис назива се **портрет**. Портрет обухвата спољашње и унутрашње особине личности. Изглед особе приказује се помоћу бројних детаља који сликају стас и лице (очи, уста, коса, чело, нос), његове покрете, говор, ход, одевање... Унутрашње карактерне особине личности приказују се на основу ситуација и деловања у различитим приликама, у односу према другим личностима и сл.

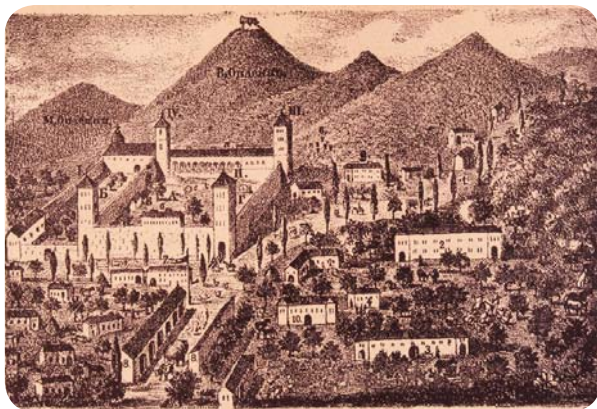
Потражи наведене елементе у Карађорђевој портрету.

КАРАЂОРЂЕ И ДОСИТЕЈ

Доситеј је био у винограду на Опленцу у Тополи и набрао неке траве да једе као салату (што онда нико у нас није јео), а поросила кишица и поклизало се. Идући озго низбрдицом, он удари поред градске куле и, као стар човек, чешће се оклизне и готов да падне.

– Чувај се да не љаднеш, *дедо!* – викне му с прозора Карађорђе.

– Ниско сам, Господару, и ако паднем, нећу се много убити, а нећу ни лупнути гласно: само се Богу молим да не паднеш ти са своје висине; и убићеш се, и чуће се на све стране света!

Карађорђев њраг, гравира,
Задужбина краља Петра I Карађорђевића, Топола

Разговарајмо о анегдоти...

Ко су главни јунаци ове анегдоте? Обе личности су историјски познате. Испричај шта знаш о њима.

Где су се срели Карађорђе и Доситеј? Карађорђе и Доситеј се умногоме разликују.

Одреди на кога се односе речи сврстане у првој, а на кога речи из друге колоне.

млад
ратник
устаник
човек из народа
вођа

стар
просветитељ
оснивач школе
светски путник
филозоф

Кључне речи: Карађорђе,
Доситеј, пад

Објашњење мање познатих речи и израза

Досићеј Обрадовић – књижевник и српски просветитељ с краја 18. и почетка 19. века, био је први министар просвете у Карађорђевој Србији;

Ојленац, м. род – брдо поред Тополе на којем се налази црква која је и маузолеј династије Карађорђевић;

Тојола, ж. род – место у Србији где је подигнут Први српски устанак;

љоросији, поросим – пасти попут росе, поквасити;

љоклизати се, поклизати се – постати клизав;

озго – одгоре;

низбрдица, ж. род – земљиште које се спушта, нагиб, стрмина;

љошов, готова, готово – спреман, склон, расположен за нешто;

убији се, убијем се – овде: ударити се

Пад са висине...

Опиши ситуацију у којој се води разговор између Карађорђа и Доситеја.

Шта је Карађорђе довикнуо Доситеју с прозора куле? Како разумеш Доситејев одговор? Шта се крије у његовим речима?

Када упозорава Карађорђа речима: „само се Богу молим да не паднеш ти са своје висине“, Доситеј мисли на:

- а) физички пад са врха куле;
- б) пад у моралном смислу.

Заокружи слово испред тачног одговора.

Да ли се Доситеј овим одговором шалио с Карађорђем или је желео да истакне његов значај у датом историјском тренутку?

❁ Добро је да знаш...

Анегдота је кратка занимљива прича о некој познатој личности, а наглашени су и битни моменти за дати друштвени тренутак. У њој је садржана духовита поента.

Одреди који значајан друштвени тренутак је наглашен у овој анегдоти. Наведи речи у којима је садржана духовита поента.

Богатимо свој речник

Од понуђених речи направи парове супротног значења:

криво, попети се, високо, устати, сићи, горе, мало, право, лево, кренути, пасти, ниско, доле, велико, десно, стати

_____ и _____

_____ и _____

_____ и _____

_____ и _____

_____ и _____

_____ и _____

_____ и _____

_____ и _____

_____ и _____

Карађорђев конак са спомеником, Задужбина краља Петра I Карађорђевића, Топола

ЖИВОТ И ПРИКЉУЧЕНИЈА

(Одломци)

Место рожденија мојега било је варош Чаково у Банату Тамишварском. Отац мој звао се Ђурађ Обрадовић, родом Србин, по занату ћурчија и трговац; мати моја, Круна именом, била је родом из села Семартона недалеко од Чакова, кћи Ранка Пункића. Толико сам мален остао по оцу сирота, да једва га памтим, но растећи, кога сам год чуо о њему говорити, није га нико без уздисања спомињао, колико Србљи толико и Власи, добрим братом Ђуком називљући га, жалећи што је млад умро, и желећи да његова деца њему подобна буду. Колико сам млад био, но памтим како год данас, какву је силу на мене имало такво мојега родитеља свију људи спомињање. Ја сам га потом всегда у уму мојем представљао не само како оца мога, но савише као једног човека правдољубива, поштена и прељубезна, кога спомињу, љубе и жале сви који су га год познавали. И то добро памтим да моје младо детињско срце крепко би желило да и сам њему подобан будем и тако љубов и миловање других људи да заслужим.

Арсеније Теодоровић,
Досиџеј Обрадовић, 1819,
Галерија Матице српске, Нови Сад

Мати моја, оставши удова с четворо малене деце, не могући сама теготу куће носити, а пти том и млада будећи, две године по смрти оца мога пошла је за другог мужа; но у овом фтором браку весма је сирота и несрећна била. Спомињем се да би је често находио горко плачући, и кад би је питао зашто плаче, „За оцем твојим“, одговорила би ми. И тко годину и по плачевно прежививши у

Кључне речи: порекло, породица, отац, мајка, прва школа, буквар, просветитељске идеје, Велика школа

Објашњење мање познатих речи и изрази

ћурчија, с. род – доживљај, догађај;
рожденије, с. род – рођење;
ћурчија, м. род – крзнар;
осијати по оцу сиротиња – постати сироче без оца;
Власи – овде: Румуни;
називајући, називљем – звати;
ћодобан, подобна, подобно – сличан;
сијомњање, с. род – сећање;
всејда – увек;
савише – штавише;
ћрељубезан, прељубезна, прељубезно – веома љубазан, мио;
крејко – овде: веома јако;
удова, ж. род – удовица;
ћејотиња, ж. род – терет;
фћори, фтора, фторе – други;
весма – стално, непрестано;
сијомњајући се, спомињем се – сећати се;
находијући, находим – наћи;
ћлачевно – плачно;

фтором браку и родивши последњи плод утробе своје, по мало дана преставила се заједно с породом својим у дому родитељском у Семартону. Било ми је тада девет или десет година.

Објашњење мање познатих речи и израза

йреставиџи се, преста-
вим се – умрети;

јошиџе – још;

издџаџи, издџрата, издџ-
рато – поцепан, по-
дџран;

состџојаније, с. род – овде:
стање, изглед;

мџшџер, м. род – овде:
учитељ;

миловаџи, милујем – овде:
заволети;

часловаџ, м. род – збирка
молитви, молитвеник;

обџшџаџи, обџштам –
обећати;

обџшџаније, с. род – обе-
ћање

Почео сам био ходити у школу јоште за живота матере моје, и памтим добро да сам имао велику радост идући с букваром у руци у школу. Само ми је жао било што ми је буквар издџрат био, будући да је из њега учио мој брат Илија, пак га је у таково состојаније метнуо као да су курјаци из њега учили. Мџштер старац Дџбра (тако се је звао мој први учитељ), задовољан мојим мирним у школи седењем, мојим честим предавањем лекција, мојим тихим и бојажљивим поступком по мало дана осим свих мојих врсника почео ме миловати...

Видећи ме да ми је мило гледати деце нове букваре и часловце, обџштао ми, како свршим мој буквар поклонити нов часловаџ, и испунио је обџштаније.

Да ли си могао/могла у потпуности да разумеш одломке из Доситејевог дела? Шта ти је представљао највеће тџшкоће? Колико су ти помогла објашњења непознатих речи и израза у Читанци?

Дџбро је да знаш...

У време када је Доситеј Обрадовић живео (од 1739. или 1740. до 1811) народни језик није био у довољној мери заступљен у књижевном стваралаштву. Он је покушао да у своја дела унесе речи и изразе из језика којим је говорио народ. Доситеј је веровао да само дела писана „општим, простим дијалектом сви могу читати и ум свој просветити“. Зато се код Доситеја јављају и књижевне речи тог доба (*рождџенија*, *обџшџаније*, *состџојаније*, *йрикључџеније*) и народне речи.

Дџбри брат Ђука...

Где је рођен Доситеј Обрадовић? Како се звао његов отаџ? Којим се по-словима бавио? Колико је Доситеј имао година када је остао без оџа? Да ли му је остао у сећању? Каково су мишљење о Доситејевом оџу имали и Срби и Власи? Како су га називали? Шта су желели његовој деци? Како је на Доситеја утицало мишљење људи о његовом оџу? Како га је он замишљао и представљао? Шта је његово детиње срџе желело?

Маги моја...

Доситејева мајка рано је остала удовица. Како је подносила живот самохране мајке која сама подиже децу? На шта се одлучила након две године удовичког живота? Какав је био њен други брак? У каквом ју је стању Доситеј често затицао? За ким је мајка плакала? И она је млада умрла. Колико је Доситеју било тада година?

Велика радост с букваром у руци ...

Када је Доситеј започео своје школовање? С каквим је осећањем ишао у школу? Шта га је једино мучило? Пронађи реченицу у којој је описан Доситејев први буквар. Прочитај је наглас. У кавом сећању је Доситеју остао први учитељ? Зашто је учитељ био веома задовољан својим учеником? Наведи особине које је Доситеј као ђак имао. Шта му је учитељ као награду за вредно учење и добро владање обећао? Да ли је обећање и испунио. Пронађи тај део текста и прочитај га наглас.

Добро је да знаш...

Доситеј Обрадовић један је од наших најзначајнијих књижевника 18. века. У то доба, у Европи је владао дух просветитељства. Главна идеја је била да се народ описмени, образује и тако просвети свој дух. Доситеј се укупним својим делом веома трудио да ова просветитељска идеја заживи и у његовом народу. Пуно је путовао, много је писао и преводио,

покушавајући да пренесе и приближи Србима европску књижевност и филозофску мисао. Он је и успео у својим просветитељским намерама и донео је европски дух у тадашњу Србију. Пред крај свог живота, 1811. године, основао је Велику школу у Београду, шаљући свом народу поруку да и после њега настави да се образује и учи.

У делу *Живот и прикљученија* Доситеј је описао своје детињство, младост, школовање, једном речју – свој живот. Књижевно дело у којем се описује нечији живот назива се **биографија**, а ако писац описује свој живот – **аутобиографија**. Живот Доситејев био је веома узбудљив, много је путовао, пуно је језика говорио, познавао је значајне људе онога доба (књижевнике, филозофе, научнике) и тако је путујући и разговарајући стицао огромна знања. Пошто се определио за учитељски позив, он је своја знања несебично преносио другима, и као учитељ, и као писац и преводилац.

Богатимо свој речник

У српском језику има речи које савремени говорник осећа као застареле. Те се речи називају **архаизми**. Оне обично имају одговарајућу истозначну реч у савременом језику:

ѿрикљученије – доживљај, догађај; *рожденије* – рођење; *ћурчија* – крзнар; *ѿодобан*, *подобна*, *подобно* – сличан; *мешѿер* – учитељ; *обешијаније* – обећање...

У језику неке речи застаревају, а неке се стварају. Такве речи називају се нове речи или **неологизми**. Ове речи могу долазити из других језика: *ѿиѿнес*, *ѿилаѿес*, *бодиформинѿ*, *дескѿој*.... Оне су нове све док не постану општеприхваћене у једној говорној заједници. Некада се неологизми стварају када се појави нови предмет, а са њим и ново име: *ѿромобран*, *блаѿобран*, *соковник*... Међутим, наведене речи данас се редовно користе па су изгубиле обележје новог и више се не сматрају неологизмима.

СРПСКИ РЈЕЧНИК

Вук је саставио и издао *Српски рјечник* 1818. године у Бечу. Био је то први речник српског језика. У *Рјечнику* је било преко 26.000 речи, акцендованих и преведених на немачки и латински језик, веома често пропраћених етнографским, географским, историјским и другим објашњењима. У овом обимном и тешком послу Вуку је несебично помагао Словенац Јернеј Копитар, цензор српских књига у Бечу. Своје слободно време током 1816. и 1817. године Копитар је посветио сарадњи на *Српском рјечнику*: долазио је код Вука сваке вечери и, до дубоко у ноћ, Вук је читао забележене речи, објашњавао их, а Копитар их је преводио на немачки и латински.

Чим је *Рјечник* изашао, Вук је постао свестан његове непотпуности и несавршености. Друго издање, на којем му је помагао Ђуро Даничић, појавило се у Бечу 1852. и садржавало је преко 47.000 речи. Но, ни то издање Вук није сматрао коначним. И даље је непрестано скупљао нову грађу, коју су средили и издали, 1898. у Београду, Пера П. Ђорђевић и Љубомир Стојановић.

Вуков *Рјечник* је дело од огромног значаја за српску културу. Он је ризница народног живота, обичаја, веровања, историје и народног стваралаштва.

О Вуковом Рјечнику...

Када и где је објављен први речник српскога језика? Ко је био Вуков сарадник на овоме великом послу?

Колико речи садржи овај речник? Поред тога што су наведене речи акцентоване, оне су и преведене на друге језике. Наведи називе тих језика. У чему се огледа допринос Јернеја Копитара у раду на *Рјечнику*?

Димитрије Аврамовић,
Вук Караџић, 1840, Народни музеј
у Београду

Кључне речи: први речник српског језика, 1818. година, Беч, Вук Караџић, Јернеј Копитар, ризница народних обичаја, веровања, историје, стваралаштва

Објашњење мање познатих речи и израза

дефинитиван, дефинитивна, дефинитивно – коначан, завршен, потпун;
цензор, м. род – прегледач, проценитељ књига, часописа, филмова, штампе;
дајти се, да се – успевати, полазити за руком;
најдјенути име – назвати, именовати;
јоштов, готова, готово – овде: спреман;
усјев, м. род – род, летина;
крујник, м. род – врста житарице чије се зрно употребљава за сточну исхрану

Насловна страна
Српског рјечника,
из 1818. године

Због чега је Вук одлучио да објави друго издање свога *Рјечника*? Ко му је помагао у његовој изради? Када и где се појавило ово издање? Колико речи садржи ово издање?

Ко је и када приредио и издао нову грађу коју је Вук наставио да сакупља? Где је објављено то издање?

У чему се огледа значај овог речника?

Из Вуковог *Српског рјечника*...

Уз речи које је уносио у *Српски рјечник*, Вук је записивао и народна веровања, обичаје, легенде, тумачења... Тако је оставио белешку и о пореклу и значењу свога имена. Име Вук ти је сигурно познато. Које особине има животиња по чијем је називу изведено ово име? Прочитај одредницу о вуку из *Српског рјечника*.

Вук, м. 1) der Wolf, lupus.
2) Mannsname, nomen viri. Кад се каквој жени не даду дјеца, онда надјене дјетету име Вук,

јер мисле да им дјецу вјештице једу, а на вука да неће смјети ударити (зато су и мени овако име надјели).

Да ли ово име постоји само у српском језику? Присети се имена великог композитора Моцарта. Зашто је Вук Караџић добио ово име? Од чега је име требало да га заштити?

Да ли си чуо за мушка имена: Голуб, Паун, Славуј, Јеленко? Шта мислиш како су настала женска имена Љиљана, Ружица, Јасминка, Љубица, Босиљка? Шта примећујеш када их упоредиш са мушким именима? Знаш ли још нека женска имена која су настала на сличан начин?

Како данас родитељи бирају имена својој деци? Испричај како си ти добио/ добила име? Ако не знаш, питај своје родитеље.

Погледај сада обраду речи **вук** у *Речнику српскога језика*, који је Матица српска објавила у Новом Саду, 2007. године.

вук м (мн. вукови, у ном. и дат. -инстр. -лок. и вуци) **1. а.** зоол. *врста сисара месождера, крвожедна звер Canis lupus из породице њаса (Canidae)*. **б.** вучје крзно; бунда од вучје крзна.

2. фиг. а. храбар, одважан и искусан, прекаљен борац, јунак, јуначина: горски вукови. **б.** вредна, снажна, енерџична особа. **в.** окружан човек, насилник, тиранин, звер-човек.

По чему се ове две обраде разликују? На шта је Вук Караџић желео да укаже кад је тумачио ову реч, а шта све о њој сазнајемо читајући објашњење из Матичиног *Речника српскога језика*?

Мала помоћ

- скраћеница **зоол.** означава да ова реч припада науци о животињама, зоологији.
- скраћеницом **фиг.** се обележавају пренесена значења, за разлику од основног испред којег стоји број 1.

Добро је да знаш...

Фразеолошки речници су речници у којима се наводе **фразе** – изрази који се свакодневно користе у говору. То су синтагме или читаве реченице у којима речи имају другачије значење од оног основног, уобичајеног, које имају ван ових устаљених израза: *зобрањено воће* (оно што је по важећим друштвеним нормама неприхваћено), *мачји кашаљ* (нешто безвредно), *крстиши се левом руком* (јасно се нечему чудити)... Фразе се не могу преводити дословно са једног језика на други. Оне су типичне за један језик. Када учиш неки језик, мораш да учиш не само речи већ и фразе тог језика. Њихов дослован превод био би бесмислен.

Погледај сад како је Вук уз објашњење речи *доба*, поред њеног превода на латински и немачки језик, унео и устаљене изразе у којима се та реч јавља.

Доба, (Genit. von доб?), die Zeit, године; жена на том доба (тј. tempus: глуво доба; послено готова се породити) доба; вечерње доба; у ово доба

Шта ти мислиш, које од понуђена три значења одговара изразу *глуво доба*:

- а) доба (период) дана када од буке може да се оглуви;
- б) доба дана (део ноћи) када влада потпуна тишина јер сви спавају;
- в) време поподневног одмора када треба бити тих јер се сви одмарају.

Образложи свој одговор. Провери јеси ли био у праву. Провери у неком од речника да ли се именица *доба* јавља у још неким устаљеним изразима. Ако има још таквих израза, наведи их заједно са њиховим објашњењима. Препоручујемо ти *Школски речник српскохрватског језика* Вере Васић и Мирјане Јоцић.

Већ знаш да поједине речи могу имати два, па и више различитих значења.

Ова појава се назива **вишезначност** (полисемија). Која све значења може имати реч *коса* у српском језику? Ако ниси сигуран, провери у речнику. Прочитај како је Вук објаснио реч *жишо*.

Жито, n. 1) Getreide, frumentum. крупник...); а у Сријему, у Бачкој и у Банату (особито по варошима) само шеницу зову житом. 3) испод жита (отишао, ради) heimlich, auf einem Schleichwege, clam.

2) Weizen, triticum. У Србији, у Босни и у Ерцеговини, жито се зове сваки усјев, од кога се обично брашно меље и љеб мијеси (шеница, јечам, кукуруз, овас, раж, елда, проја,

Како је Вук реч *жиио* превео на немачки и латински језик? На шта је указао говорећи о значењима ове речи? У ком значењу се користи реч жито у твом крају? Навешћемо две речи које су од ње изведене: житарица, житница. Знаш ли њихова значења? Постоје места у Србији која се зову Житорађа и Житиште. Шта мислиш, како су добила имена?

Обрати пажњу на објашњење под бројем три уз ову одредницу у *Рјечнику*. Шта запажаш?

У *Српском рјечнику* ћеш пронаћи и читаве народне приче, легенде, описе обичаја и обреда, анегдоте и сл. Прочитај текст уз реч *кукавица*.

Кукавица, f. der Gudgud, cuculus: подмеће као кукавица јаје. Србљи приповједају да је кукавица била жена и имала брата, па јој брат умро и она за њим тако много тужила и кукала, док се није претворила у тицу (једни кажу да се брату досадило њено кукање

и јаукање, па је он проклео те се претворила у тицу, а једни опет кажу, да се Бог на њу расрдио што је тако много тужила за братом, кога је он био узео, па је претворио у тицу); зато готово свака Српкиња којој је брат умро, и данас оплаче кад чује кукавицу ће кука.

Да ли се кукавица повезује са пријатним или непријатним осећањима? Шта мислиш, зашто је то тако? Упореди српски, латински и немачки назив ове птице. Шта примећујеш? Како се ова птица назива у твом матерњем језику? Знаш ли за кога Срби кажу да је кукавица?

Пажљиво читај и пронађи...

У примерима наведеним из *Рјечника* прочитај објашњења. На линијама испиши речи које имају:

– етнографска објашњења (која су у вези са народним обичајима и веровањима):

– географска објашњења:

Испричај...

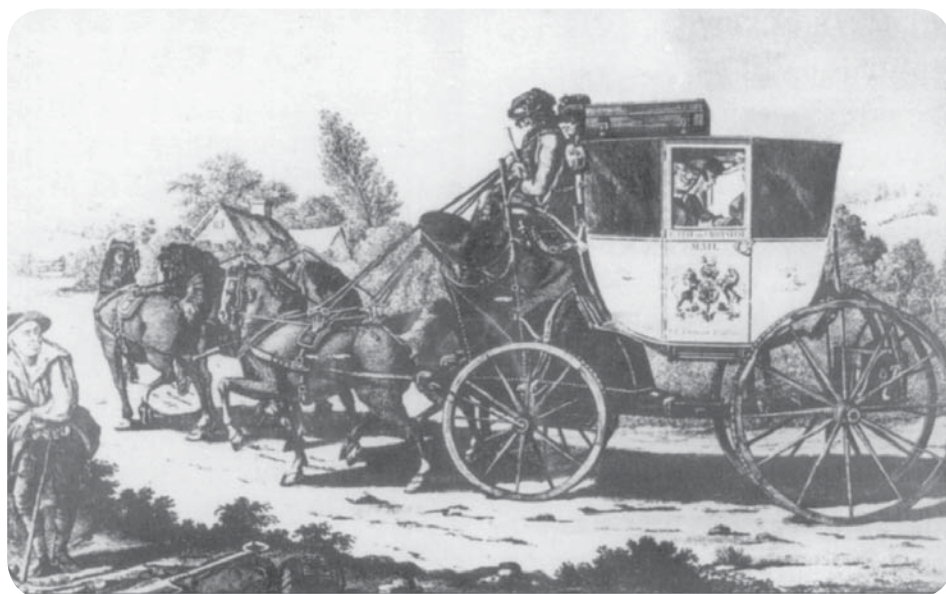
Наведи којим речницима се ти служиш учећи српски језик. Да ли су то двојезични или једнојезични речници? У чему је разлика између ове две врсте речника?

Богатимо свој речник

Вук је припадао *романтизму*, уметничком правцу с краја 18. и прве половине 19. века. Називи уметничких, филозофских, научних, религијских праваца обично садрже суфикс *-изам*.

Допуни одговарајућим називима започете реченице:

Књижевноуметнички правац заснован на импресији (утиску) назива се _____, а књижевноуметнички правац заснован на реалном (стварном) приказу ликова и догађаја назива се _____.

Поштанске кочије каквим је Вук, вечити путник, често путовао.

Научили смо...

1. Свети Сава је у народним причама и легендама обично представљен:
 - а) као светац тачно нетачно
 - б) као невидљиви дух тачно нетачно
 - в) као човек који је мудар и
може другима да помогне својим саветом тачно нетачноОдреди који је одговор тачан, а који нетачан.
2. О чему говоре легенде? Попуни празна места у реченици:
Претпоставља се да је _____ све што је у њој изречено.
У српској књижевности су најпознатије легенде о _____.
3. Објасни зашто кроз векове, све до данас, сија лик Савиног оца Стефана Немање.
4. Наведи текстове из Читанке у којима се јавља вођа Првог српског устанка Карађорђе Петровић.

5. Издвој детаље из описа Карађорђевог којима се откривају његове карактерне особине.
6. Допуни реченицу речима које недостају:
С намером да што верније представе свог јунака, писци до детаља описују његов _____. Такав опис назива се _____.
Портрет обухвата _____ и _____ особине личности.
7. У текст унеси изостављене речи:
У делу *Живот и њриклученија* _____ је описао своје детињство, младост, школовање, једном речју – _____.
Књижевно дело у којем се описује нечији живот назива се _____, а ако писац описује свој живот, _____.

8. Означи које одговоре сматраш тачним, а које нетачним.

Аутор *Српскога рјечника* је Доситеј Обрадовић. тачно нетачно

Српски рјечник је објављен 1918. године. тачно нетачно

Српски рјечник је штампан у Бечу. тачно нетачно

У *Рјечнику* је било преко 26.000 речи
преведених на немачки и латински језик. тачно нетачно

Вуков сарадник на *Рјечнику* био је Јернеј Копитар. тачно нетачно

Друго издање Вуковог *Рјечника*
објављено је 1852. године. тачно нетачно

Одъбрава на чужди
мисли и чувства

РАЗРЕД

БУРНА ВРЕМЕНА

Вук Стефановић Караџић

О НАРОДНИМ ПЕВАЧИМА

Кључне речи: песме, гусле, певачи, певачице

Вук Караџић је за велики број песама које је уврстио у своје збирке оставио запис и о томе од кога их је чуо и забележио.

Пјесме јуначке по народу највише разносе слијепци, и путници и хајдуци. Слијепци ради прошње иду једнако по своме народу од куће до куће, и пред сваком кућом испјевају по једну песму, па онда исту да им се удијели, а гдје их ко понуди, ондје пјевају и више; а о празницима иду к манастирима и к црквама на саборе, па пјевају по читав дан. Тако путник кад дође у какву кућу на конак, обично је да увече уз гусле пјева, а осим тога, путем по хановима и по крчмама свуд имају гусле, па путници увече пјевају и слушају; хајдуци зими на јатаку дању леже у потаји, а по сву ноћ пјевају уз гусле, и то највише пјесме од хајдука.

ФИЛИП ВИШЊИЋ, СЛЕПИ ПЕВАЧ

(1767–1834)

„Ја зацело мислим да је све ове нове песме, од Кара-Ђорђијина времена, Филип сам певао. Како ми је казивао он је ослепио у младости од богиња и потом је ишао не само по целом босанском пашалуку, него и у Скадар, те просио певајући уз гусле. Ја сам га онда наговарао да иде опет у Србију, желећи да би онамо још коју песму певао, но никако га на то нисам могао наговорити, јер му је било врло добро у Срему.“

Од Филипа Вишњића Вук је записао бројне песме, међу којима су *Почейшак буне њроштив дахија*, *Бој на Мишару*.

Објашњење мање познатих речи и израза

конак, м. род – место за преноћиште;

хан, м. род – гостионица, крчма која је служила и као коначиште за путнике;

зацело – сигурно, свакако, доиста;

ударати у гусле – свирати гусле,

емоционалност, ж. род – својство онога ко је емоционалан, осетљив

Филип Вишњић,
рад Јосипа Даниловића, 1901.

Паја Јовановић, *Гуслар*, 1944, САНУ, уметничка збирка

ТЕШАН ПОДРУГОВИЋ (?–1820)

Вук га је веома ценио међу певачима. Као његову главну врлину истакао је да је песме „разумјевао и осјећао“ и да их је знао „лијепо и по реду“ казивати. Највећу похвалу одао му је тврдњом „да би он и најгору песму“, кад је чује, „послије неколико дана казао онако лијепо по реду, као што су и остале његове пјесме“. „Он је врло лијепо знао ударати у гусле, али пјевати није знао (или није хтио) никако, него је пјесме казивао као из књиге; и за скупљање пјесама такви су људи најбољи, јер они особито пазе на ред и на мисли, а пјевачи (особито који су само пјевачи) многи пјевају и не мислећи шта, и знаду редом само пјевати, а казивати не знаду (с таквима сам ја кашто имао муку).“

Од Тешана Подруговића је Вук забележио двадесетак песама, (међу њима су: *Женидба Душанова*, *Марко Краљевић* и *Муса Кесеџија*, *Марко Краљевић* и *Љуџица Бојдан*, *Цар Лазар* и *царица Милица*) и једну од најнеобичнијих и најбољих српских народних приповедака *Међедовић*.

СТАРАЦ МИЛИЈА (? – после 1822)

Вук је чуо да Милија зна песме *Женидба Максима Црнојевића* и *Бановић Страхуња*, и уз помоћ кнеза Милоша успео да га доведе у Крагујевац 1822. године. „Али кад се с Милијом састанем, онда ми се тек радост окрене на нову тегобу и муку: не само што он (...) није знао пјесме казивати редом до само пјевати, него без ракије, није хтео ни запјевати...“ Од њега је Вук забележио само четири песме иако је „Милија знао још много онаких пјесама, али ми се није дало да још коју препишем.“

Јован Деретић, у својој *Историји српске књижевности*, каже: „Певач са смислом за широке епске композиције и за драматичне сукобе и ситуације, Милија је више него други Вукови певачи умео загледати у душу својих јунака“.

ВУКОВЕ СЛЕПЕ ПЕВАЧИЦЕ

Јован Деретић наводи да се у песмама слепих певачица може уочити појачана емоционалност, саосећање према страдањима и страдалницима, лирска мекоћа, смисао за догађаје из породичног живота и за породичне односе. Док су певачи највећма из брдских крајева Црне Горе и Херцеговине, певачице су из равничарских предела северне Србије и Срема.

Међу њима је најбоља Слепа Живана (умрла 1828), која пева о породичној љубави, пријатељству и мушкој лепоти. Међу песмама које су од ње забележене најпознатије су: *Војвода Кајица*, *Наход Момир* и *Иво Сенковић и аја од Рибника*. Живана је подучавала и друге жене певачком занату. Њена ученица била је Слепа Јеца, од које је Вук добио једну од најлепших песама за своју збирку – *Смрти војводе Пријезде*.

ВУКОВИ ПЕВАЧИ И ПЕВАЧИЦЕ

На који су начин слепи људи ширили народне песме? Где су их најчешће певали?

Како су путници на конаку по кућама и хановима проводили вечери?

И хајдуци су имали важну улогу у ширењу народних песама. На који су начин они то остварили?

Ко су Вукови најпознатији, па и најбољи певачи?

Од Филипа Вишњића Вук је записао највећи број песама о борбама у Првом српском устанку. Како је Вук назвао то доба?

Које је песме са том тематиком Вук записао од њега? Које Вукове речи говоре о Вишњићу као великом певачу?

Због чега је Вук од певача посебно ценио Тешана Подруговића? По чему се он посебно разликовао од осталих певача? Прочитај тај део наведеног текста. Које познате песме је Вук записао од Тешана Подруговића?

Ко је певао Вуку песме *Женидба Максима Црнојевића* и *Бановић Сврахиња*? Које је потешкоће имао Вук у раду са Старцем Милијом? Пронађи и прочитај реченице које су о њему записане у *Историји српске књижевности*.

Вук је веома лепе и данас познате песме забележио и од слепих жена. Које су његове најпознатије слепе певачице? О чему су оне најчешће певале? На који је начин Слепа Живана утицала на даље преношење народне поезије? Шта је о песмама слепих певачица рекао познати историчар српске књижевности Јован Деретић?

Урош Предић, *Српчак око ђуслара*, 1882,
Народни музеј, Београд

Добро је да знаш...

Скупљајући и бележећи народне умотворине, Вук је осетио потребу да их систематизује. Тако се већ у првој збирци песама из 1814. јавила подела народних песама на мушке – јуначке и женске – „љубовне и њежне“. У збиркама које су се касније појавиле, јавља се подела песама према приликама у којима су се певале или према обичајима и обредима чији су

саставни део биле. Тако је лирске песме разделио на двадесет кругова: љубавне, сватовске, жетелачке, породично-обредне, митолошке...

Данас народну књижевност делимо на **поезију** и **прозу**. У поезију се убрајају **лирске**, **епске** и **лирско-епске** песме, а проза се дели на **дуже** и **краће** приповедне форме.

Подела народне књижевности

НАРОДНА ПОЕЗИЈА		
Лирске (женске) песме	Епске (мушке) песме	Епско-лирске песме
<ul style="list-style-type: none"> • митолошке • религиозно-верске • обредне и обичајне • посленичке • љубавне • породичне • шаљиве 	<ul style="list-style-type: none"> • неисторијске песме • историјске песме <ul style="list-style-type: none"> – песме старијих времена – песме средњих времена – песме новијих времена 	<ul style="list-style-type: none"> • баладе • романсе

НАРОДНА ПРОЗА	
Дуже прозне форме	Кратке фолклорне форме (у прози и стиху)
<ul style="list-style-type: none"> • приповетке • басне • приче о животињама • бајке • новеле • шаљиве приче • анегдоте • легенде 	<ul style="list-style-type: none"> • пословице • загонетке • питалице • брзалице • бројалице • изреке • поређења • клетве • благослови

Вук Стефановић Караџић

ЖИВОТ И ОБИЧАЈИ НАРОДА СРПСКОГ

(Одломак)

ЖЕНИДБА У СРБИЈИ

У Србији и данас доста пута испросе и доведу дјевојку, а нити је момак видио њу ни она момка, него се родитељи гледају и договарају. Кад отац жени сина, он не гледа толико на дјевојку колико на људе од каквих је; нити дјевојка смије казати оцу или брату да неће поћи за оног за кога је он даје. Тамо се још не траже новци уз дјевојку, нити се за њу дају, нпр. брату чизме или ђечерму, матери какву хаљину, тако сестри и свима осталима понешто, а особито новаца у кућу. У Србији су прије неколико година тако много искали за дјевојке да се сиромах човјек није могао оженити, зато је Црни Ђорђије био издао заповијест да није слободно искати (ни узети) за дјевојку више од једног дуката.

Кључне речи: српски обичаји, женидба

Објашњење мање познатих речи и израза

испросиџи, испросим – просећи девојку добити пристанак за њену удају;

ђечерма, ж. род – део старинске народне ношње, прслук без рукава од чоје или свиле, обично извезен, који се не закопчава, јелек;

искаџи, иштем – тражити;
Црни Ђорђије, м. род – Карађорђе Петровић, вођа Првог српског устанка

Паја Јовановић,
Кићење невесте,
1886, Народни
музеј, Београд

Разговарајмо...

Вук Караџић каже: „У Србији и данас доста пута испросе и доведу девојку, а нити је момак видио њу ни она момка, него се родитељи гледају и договарају.“ На које доба се односи временска одредница *данас* у Вуковој реченици? Какав је био девојчин положај у време које Вук описује? Чему се она није смела успротивити? Ни момку није било лако. Ко је бирао девојку за њега? Шта се од момка још очекивало?

Како се данас момци и девојке жене и удају? Постоје бројни, различити обичаји у вези са свадбеним слављем.

Свадби обично претходи просидба и веридба. Момак проси девојку од њених родитеља, а после извесног времена се објављује веридба. Момак и девојка тада постају вереник и _____. Он јој тада даје _____ прстен.

На свадбеном весељу они више нису вереници, него постају _____ и младожења, односно младенци.

Девојка се _____, а момак _____. Венчање се ни данас не може обавити без сведока _____, а некада се није могло замислити без _____, који је организовао госте и водио рачуна о томе да се свадбени протокол (правила) поштује. Веома важну улогу на свадбеној церемонији (свечаности) имао је _____. Он је увек уз младу, на свадби јој је пратилац, а у животу као рођени брат.

Део обичаја је и опремање младе, младожење, кума и старог свата.

Невестина опрема

Најпознатија врста невестинског украса за главу је невестински венац – смиљевац. Овај украс у виду капе носиле су невесте у Шумадији, Београдској Посавини, Тимоку, Поморављу, ужичком крају али и другим крајевима широм Србије.

Ови венци се праве од разноврсног цвећа (смиља, босиљка, мајчине душице...) и новца. Цвеће је пришивано на капу и украшавано перјем петла или ћурана, а богате невесте и перјем пауна. Веровало се да окца на пауновом перју одвраћају зле погледе и штите невесту од урока.

Један од обичаја на венчању је бацање цветног букета. Некада су се ти букети правили од мирисних трава за које се веровало да терају зле духове. Данас су то раскошни цветни букети, који се називају бидермајери. Бидермајер баца млада по изласку из цркве и верује се да ће се девојка која га ухвати следећа удати.

Када невеста стигне у нови дом, чека је бацање сита са разним плодовима.

Млада узима од свекрве сито у ком се налази јабука. Јабуку баца себи иза леђа, а сито на кров куће. Ако се сито задржи на крову, верује се да ће се и млада задржати у кући.

У неким крајевима се и данас задржао обичај да се сватови посипају житом, јечмом, пиринчем... Ове симболичне радње треба да обезбеде бројно потомство и изобиље у будућем брачном животу.

Удајом девојка стиче нову родбину. Сложи слова правим редоследом и са-
знаћеш како се називају:

мужевљева мајка _____ ксаервв
мужевљев отац _____ срекав
мужевљев брат _____ еервд
мужевљева сестра _____ авзоа

И момак женидбом стиче нову родбину:

женина мајка _____ шатта
женин отац _____ аттс
женин брат _____ ушакр
женина сестра _____ асавтиск

Испричај...

Ако си био/била на некој свадби у завичају, испричај оно што ти је остало у
сећању од свадбених народних обичаја.

Богатимо свој речник

Попуни празна места понуђеним речима или упиши неку другу одговарајућу
реч:

венчање, свадбени, венчани, сватовски, сват, венац, свадба, венчаница

златна _____, сребрна _____; _____ обичаји, _____
веселе;
сватовски _____; стари _____; кићени _____;
у цркви; _____ венац; бела _____;
прстен; _____ кум

ПОЧЕТАК БУНЕ ПРОТИВ ДАХИЈА

(Одломци)

Песма *Почетак буне њрошњив дахија* опева славно устаничко време, односно догађаје који су непосредно претходили избијању Првог српског устанка 1804. године. Песма припада циклусу песама о ослобођењу Србије и сматра се да ју је испевао слепи гуслар Филип Вишњић.

оже мили, чуда великога!
Кад се ћаше по земљи Србији,
по Србији земљи да преврне
и да друга постане судија,
ту кнезови нису ради кавзи,

нит' су ради Турци изјелице,
ал' је рада сиротиња раја,
која глоба давати не може,
ни трпити турскога зулума;
и ради су божји угодници,
јер је крвца из земље проврела,
земан дош'о, ваља војевати,
за крст часни крвцу прољевати,
сваки своје да покаје старе.
Небом свеци сташе војевати
и прилике различне метати
виш' Србије по небу ведроме.
'Ваку прву прилику вргоше:
од Трипуна до Светога Ђурђа
сваку ноћцу мјесец се ваташе,
да се Србљи на оружје дигу,
ал' се Србљи дигнут' не смједоше.
Другу свеци вргоше прилику:

Кључне речи: Први српски устанак, ослобођење Србије, сеча кнезова, Карађорђе, Филип Вишњић

Објашњење мање познатих речи и израза

кад се ћаше – кад се хтело;
њо Србији земљи да ѡвеврне
– да се преокрене, промени власт у Србији;
да друга ѡсѡиане судија – да дође друга власт;
кавиа, ж. род – свађа;
раја, ж. род – народ;
љоба, ж. род – овде: порез;
зулум, м. род – насиље;
божји угодници, м. род – свеци;
јер је крвца из земље ѡврела – према народном веровању, крв провре кад невина жртва тражи да буде освећена;
сваки своје да ѡкаје старе – свако да освети своје претке;
земан – време;
војевати, војујем – борити се, ратовати;
вринути, вргнем – овде: дати, ставити;
мјесец се ваташе – било је делимични помречење Месеца;
барјаци кржави идоше – појавила се комета изнад наших крајева половином фебруара 1805;

Објашњење мање познатих речи и израза

Часне верије, ж. род – црквени празник (29. јануара);

Турци Биограци, м. род – београдски Турци;

дахија, м. род – насилник који се одметнуо од султанове власти и закона;

шаинџија, м. род – особа која се брине о снабдевању града храном;

скерлејни бињиш, м. род – црвени огртачи са крзном;

ронийи сузе, роним сузе – плакати;

кардаш, м. род – друг;

јолдаш, м. род – близак пријатељ;

Небојша кула, ж. род – кула на северној страни Доњег београдског града која је бранила прилаз Београду са Дунава;

у шейсију зв'језде њоваише – посматрају одраз звезда на воденој површини ради прорицања судбине;

њошљешак, м. род – крај;

ваиз, м. род – муслимански проповедник;

књије инџијеле, ж. род – свете књиге;

њошећи, потекнем – овде: пожурити;

'вако – овако

влашки, влашка, влашко – овде: хришћански;

од Ђурђева до Дмитрова дана све барјаци крвави идоше виш' Србије по небу ведроме, да се Србљи на оружје дижу, ал' се Србљи дигнут' не смједоше. Трећу свеци вргоше прилику: гром загрми на Светога Саву усред зиме кад му време није, сину муња на Часне вериге, потресе се земља од истока, да се Србљи на оружје дижу, ал' се Србљи дигнут' не смједоше.

То гледају Турци Биограци, и из града сви седам дахија: Аганлија и Кучук Алија, и два брата, два Фочића млада, Мемед-ага и с њиме Мус-ага, Мула Јусуф, велики дахија, Дервиш-ага градски таинџија, старац Фочо од стотине љета, све седам се састало дахија Биограду на Стамбол-капији, огрнули скерлетне бињише, сузе роне, а прилике гледе: „Ала, кардаш, чуднијех прилика! Оно, јолдаш, по нас добро није.“ Па од јада сви седам дахија начинише од стакла тепсију, заграбише воде из Дунава, на Небојшу кулу изнесоше наврх куле вргоше тепсију, у тепсију зв'језде поваташе, да гледају небеске прилике, што ће с њима бити до пошљетка. Око ње се састаше дахије, над тепсијом лице огледаше; кад дахије лице огледаше, све дахије очима виђеше, ни на једном главе не бијаше.

„К нама брже хоће и 'ваизи! Понесите књиге инџијеле, те гледајте што нам књиге кажу, што ће с нама бити до пошљетка.“ Потекло хоће и 'ваизи, донесоше књиге инџијеле; књиге гледе, грозне сузе роне, дахијама овако говоре: „Турци, браћо, све седам дахија, 'вако вама инџијели кажу: кад су 'наке бивале прилике виш' Србије по небу ведроме, ев' одонда пет стотин' година, тад је српско погинуло царство, ми смо онда царство задобили, и два влашка цара погубили: Константина насред Цариграда, украј Шарца, украј воде ладне, и Лазара на пољу Косову; Милош уби за Лазу Мурата, ал' га добро Милош не дотуче, већ све Мурат у животу бјеше док ми српско царство освојисмо; онда себи везире дозива: „Турци, браћо, лале и везири, ја умријех, вама добих царство! Него ово мене послушајте, да вам царство дуговјечно буде; ви немојте раји горки бити, веће раји врло добри буд'те; нек је харач петнаест динари; нек је харач тридесет динари не износ'те глоба и пореза, не износ'те на рају биједи; не дирајте у њихове цркве, ни у закон, нити у поштење; не ћерајте освете на раји што је мене Милош распорио, то је срећа војничка дон'јела: не може се царство задобити на душеку све дуван пушећи;

Паја Јовановић, *Карађорђе међу устаницима*, 1909,
скица за композицију, легат Паје Јовановића

ви немојте рају разгонити
по шумама да од вас зазире,
него паз'те рају кô синове;
тако ће вам дуго бити царство.
Ако л' мене то не послушате,
већ почнете зулум чинит раји,
ви ћет' онда изгубити царство.“
Цар умрије а ми остадосмо,
и ми нашег цара не слушамо...
Сад су 'наке постале прилике

сад ће неко изгубити царство;
не бојте се краља ни једнога,
краљ на цара ударити неће,
нити може краљевство на царство,
јер је тако од Бога постало;
чувајте се раје сиротиње:
кад устане кука и мотика,
биће Турком по Медији мука...

Фочић Мехмед-ага не слуша савете из светих књига, нити се осврће на савете који им је султан Мурат на самрти дао. Он сакупља војску и започиње сечу виђених српских кнезова. Међу првима које он намерава да погуби је кнез Илија Бирчанин.

Док погубим Бирчанин Илију,
обор кнеза испод Међедника;
ево има три године дана,
откако се врло посилио:
куд гођ иде он кр'ата јаше,

а другога у поводу води;
он буздован о ункашу носи,
а бркове под калпаком држи,
он Турчину не да у кнежину:
кад Турчина у кнежини нађе,

Објашњење мање познатих речи и израза

дошјући, дотучем – задати некоме последњи, смртоносан ударац;

лала, м. род – дворјанин, учени човек у султановој служби;

харач, м. род – порез;

ћерайи освеји – светити се;

расјориши, распорим – оштрим сечивом расећи утробу, кожу, трбух;
зазираши, зазирем – плашити се;

'*наки*, 'нака, 'нако – онакав;

Медија, м. род – Медина, свети град муслимана, данас у Саудијској Арабији;

обор кнез, м. род – виши кнез;

кр'аи, м. род – коњ зеленоко, сиви коњ;

ункаш, м. род – предњи део седла;

калпак, м. род – врста капе;

ћојуз, м. род – буздован;

диван, м. род – разговор;

јашајан, м. род – врста ножа;

нахија, ж. род – област, округ;

караула, ж. род – кула на државној граници у којој се чува стража;

ћеферич, м. род – летњиковац;

ћаланка, ж. род – градић;

саћерайи, саћерам – сатерати;

међа, ж. род – граница;

ћебека – тебе

топузом му ребра испребија,
а кад Турчин стане умирати,
а он виче на своје хајдуке:
„Море, слуге, тамо пашче бац’те,
ђе му гавран кости наћи неће!“
А кад нама порезу донесе,
под оружјем на диван изиђе,
десну руку на јагаган метне,

а лијевом порезу додаје:
„Мемед-ага, ето ти порезе,
сиротиња те је поздравила:
више теби давати не може.“
Ја порезу започнем бројити,
а он на ме очима стријеља:
„Мемед-ага, зар ћеш је бројити?
Та ја сам је једном избројио.“

Карађорђе позива све српске вође у борбу против Турака.

Кад је Ђорђе Србље узбунио
и с Турцима веће завадио,
онда Ђорђе прође кроз нахије,
па попали турске карауле
и обори турске тефериче
и удари на турске паланке.
Све паланке он турске попали,
женско, мушко, све под мач
удари,
тешко Србље с Турцима завади.
Турци мисле да је раја шала,
ал’ је раја градовима глава;
уста раја кô из земље трава,

у градове саћераше Турке.

Кад је Ђорђе Србијом завладо
и Србију крстом прекрстио
и својојем крилом закрилио
од Видина пак до воде Дрине,
од Косова те до Биограда,
‘вако Ђорђе Дрини говорио:
„Дрино водо, племенита међо
измеђ’ Босне и измеђ’ Србије!
Наскоро ће и то вријеме доћи
када ћу је и тебека прећи,
и честиту Босну позлатити!“

Песма и историја

Који историјски догађаји су опевани у овој народној песми?
Знаш ли да наведеш најважније учеснике у овим догађајима? Које су стране
супротстављене? Ко представља турску, а ко српску страну?
Ко се сматра творцем ове песме?

Боже мили, чуда великога!

Чему се чуди народни певач?
Ко жели, а ко не жели промене? Зашто раја жели промену власти у Србији?
Прочитај пажљиво објашњење стиха „јер је крвца из земље проврела“.

Чија је крв проврела из земље? Како ће народ осветити невине жртве које су страдале од турског зулума?

Небом свеци сташе војевати...

Какве чудне небеске прилике се дешавају изнад Србије? Којим сликовитим изразима народни певач именује помрачење Месеца и појаву комете? Којим асоцијацијама је био подстакнут?

На шта свеци заправо подстичу рају? Какву им поруку шаљу? Зашто Срби ипак не дижу побуну?

Ко још осим Срба посматра ове чудне небеске прилике? Како их они тумаче? Зашто Турци сузе роне гледајући прилике на небу?

У тепсију зв'језде поваташе...

Турци страхују и њихов страх је оправдан. Они траже још једну потврду за крвопролиће које предосећају. Како су дознали „што ће њима бити до пошљетка“? Пронађи стихове у којима им се још једном потврђује неминовна погибија.

Дахије и даље не верују у небеско пророчанство. Где још проверавају своју судбину? Шта им свете књиге казују? Какав завет им је султан Мурат оставио иако је српско царство освојио? Шта им је султан саветовао да би им царство било дуговечно? Пронађи те стихове и прочитај их наглас. Јесу ли Турци свога цара послушали? Шта су чинили?

Како се Турци осећају сад док поново слушају овај султанов завет?

Сад ће неко изгубити царство...

Шта свете књиге недвосмислено поручују? Кога треба Турци да се чувају? Кога сликовито представљају „кука и мотика“? Шта ће се Турцима десити кад устане „кука и мотика“? Одговори стиховима из песме.

Обор кнез испод Међедника...

Кога Фочић Мехмед ага планира првог да погуби? Зашто баш њега? Којим детаљима народни певач наглашава понос и пркос Илије Бирчанина? Какав утисак његов изглед и понашање остављају на Турке?

Шта он чини Турцима који зађу у његову кнежину?

Како он доноси порез Турцима? Шта значи његова десна рука на јатагану док левом даје порез?

Шта говори док даје порез? Зашто Мемед ага не сме да изброји колико новца има?

Кад је Ђорђе Србље узбунио...

Ко је читаву Србију подигао на устанак? Како се он светио Турцима?
Како разумеш ове стихове:

„Турци мисле да је раја шала,
ал' је раја градовима глава;
уста раја кô из земље трава“

Које стилско средство је употребио народни певач да прикаже бројност народа који је устао на побуну?

Којим стиховима се исказује заштитнички однос вожда према свом народу.

Прочитај наглас те стихове.

Којим се стиховима најављује и ослобођење Босне од турске власти?

Занимљивост

Занимљиво је то како слепи певач врло сликовито описује небеске прилике над Србијом иако не може да их види. Оно што му је недостатком вида ускраћено, маштом надокнађује.

Астрономи су заиста забележили помрачење Месеца 1800, 1801. и 1804. године („мјесец се хваташе“) и пролазак комете („крвави барјаци“) 1806. године. Народни певач је све ове небеске прилике сместио у 1804. годину. Покушај да објасниш зашто.

МЕМОАРИ

(Одломак)

КАО МНОГОГОДИШЊИ ХРАСТ

Као што многогодишњи храст, кога нису громови ни ветрови срушили, почне сам од себе венути, и грану по грану губити, и све ближе свом крају клонити, тако, драга децо моја, и ја, ког су непријатељске пушке и сабље срећно промашиле, кога су смртне болести обилазиле – осећам сада да моје тело, по вечном закону природе, све већма слаби и све се ближе гробу прикучује.

Ја нерадо о смрти говорим, али без икаквог страха очекујем последње вече мог живота; моје мисли не лете више у оне године у којима имам јоште да живим, него у оне у којима сам живео. Цела моја прошлост била је бурна и врло променљива, али без икаквог страха осврћем се ја на њу, и са задовољством и унутрашњом наградом пролазим у мислима све прошле године мог живота, и радујем се да ни на једно дело не наилазим за које би ми совест штогод пребацити могла.

Бурна времена новије српске прошлости била су тесно скопчана са мојим животом; и као што су она променљива била, тако је и мој живот био променљив. Ја сам служио и господарио, поповао и војводовао; путовао по народном послу далеке путове и код куће мирно седео и у мојој башти воће калемии; војевао сам опасне ратове и уживао благодет општег мира; с царевима говорио сам слободно, а каткад збунио ме је говор простог кмета; гонио сам непријатеље и бежао од њих; живео у сваком благу и изобилију и опет долазио до сиротиње; имао сам лепе куће и гледао их из шуме спаљене и сру-

Прота Матеја Ненадовић

Кључне речи: старост, размишљање о животу и смрти, бурна устаничка времена

Објашњење мање познатих речи и израза

- већма* – више;
- прикучивајти се*, прикучујем се – приближавати се;
- јошће* – још;
- совесѝ*, м. род – савест;
- скојчан*, скопчана, скопчано – повезан;
- попујем* – овде: бити поп, обављати свештеничке дужности;
- калемии*, калемим – уметати гранчицу с пупољком питоме биљке под кору сродне дивље врсте;
- благодетѝ*, ж. род – овде: срећа, добробит;
- кмеѝ*, м. род – сељак;
- изобилије*, с. род – материјално богатство, удобан живот, изобиље;
- хай*, м. род – коњ;
- шаљиие*, ж. род – врста запрежних кола које обично вуче један коњ;
- судба*, ж. род – судбина;
- полицајац*, м. род – полицајац;
- успрајати на ноје* – понизно некога поздравити;
- нигда* – никада;

Објашњење мање познатих речи и израза

тужити се, тужим се – жалити се;

гордити се, гордим се – показивати се надмено, охоло;

очајавати, очајавам – бити у стању безнађа, очаја

шене; пред мојим шатором вршталци су у сребро окићени арапски хатови и возио сам се у својим неокованим таљигама; војводе ишчекивале су заповести из мојих уста и опет судба ме доводила да пред онима што су били моји пандури на ноге устајем. – То је, децо, вечна променљивост судбине коју сам рано познао и на коју се нигда тужио нисам; из те променљивости научите: да се не треба у срећи гордити ни у несрећи очајавати.

Као многогодишњи храст...

Како о себи говори аутор ових мемоара? Којим речима он слика своју животну доб? Пронађи сликовите изразе у којима говори о животним проблемима и недаћама које сваког човека сустижу.

Какву је посебну срећу у животу имао прота? Потражи тај део реченице и прочитај га наглас.

Шта осећа сада? Чему се приближава? Какав је његов однос према смрти? Пронађи речи које се односе на смрт? Куда лете протине мисли? Зашто оне нису посвећене годинама у којима има још да живи, већ онима у којима је живео?

Каква је била његова прошлост? Какав је протин однос према сопственој прошлости? Због чега он са задовољством и радошћу може да се осврне на протекле године свог живота? Препознај кључну мисао у реченици у којој се о овоме говори. Какву поуку прота шаље свима нама?

Бурна времена српске прошлости и протин живот...

Прота Матеја Ненадовић живео је од 1777. до 1854. године. Био је син Алексе Ненадовића, а отац Љубомира Ненадовића. Прота је био и савременик Вука Стефановића Караџића. На које важне догађаје из српске историје мисли када говори о бурним временима новије српске прошлости?

Којом речју описује заједничку особину тих бурних времена и свог живота? Прочитај у себи други пасус из овог одломка а затим реци чиме је све био испуњен Протин живот?

Говорећи о свом животу, Прота Матеја Ненадовић користи **контраст** (супротност) не би ли дочарао праву природу живота. Суштина контраста је поређење по супротности. Када се два појма супротних особина ставе један поред другог, да би се појачао њихов утисак, добијамо контраст (нпр.: мед и жуч у *Горском вијенцу*; врлине и мане као што су вредноћа и лењост у *Покондиреној њивки*...).

Навешћемо неке слике из Протиних *Мемоара* које се налазе у контрасту, а ти настави са попуњавањем табеле. Нека ти текст из Читанке помогне у томе.

Ја сам служио...	господарио...
поповао... (у мирно доба служио као свештеник)	војводовоао... (у ратно доба предводио војску као војвода)
гонио сам непријатеље...	
живео сам у сваком благу и изобилију и...	
пред мојим шатором врштали су у сребро окићени арапски хатови...	
путовао по народном послу далеке путове...	

Добро је да знаш...

Мемоари су прозно дело у којима писац говори и о свом животу, али износи и податке о значајним догађајима и личностима тога доба. Догађаји се у мемоарима најчешће описују када су већ далека прошлост. Говорећи о овим догађајима писац се обично користи историјском грађом, разним мапама и другим документима како би постигао што већу објективност и непристрасност. Прота Матеја Ненадовић је најпознатији писац мемоара у српској књижевности.

Ево још једног одломка из Протиних *Мемоара* у којима је описан важан догађај из српске историје. Прочитај одломак и реци о ком догађају је реч.

Турци посекоше кнезове...

Чујемо ми у Бранковини тај несрећни глас. Одмах мој стриц Јаков, зет Живко Дабић и ближњих неколико кметова отрче у Ваљево, и заједно са старим Турцима Ваљевцима – јербо су сви ваљевски Турци мога оца и Бирчанина уважавали и пазили – дођу Фочића молити да пусти кнезове. Фочић каже: „Нису ме лепо дочекали и конаке спремили, но најпосле донесите сто кеса глобе, па да их пустим.“ Мој стриц, како то чује од Фочића, које од трговаца Срба (које и ваљевски Турци даду у помоћ) са својим што смо имали накупи и састави 19.500 гроша. Онда је био цесарски дукат 7 гроша и по. Одмах оде по пријатељима и оно друго тражити и састављати. Ваљевски Турци били су обрели увече све дати; али кад дознаду да ће Фочић и новце узети и кнезове посећи, онда Турци моме стрицу то неће да кажу, али сваки почне се извињавати да нема код

Објашњење мање познатих речи и израза

уважавајући, уважавам – поштовати;

конак, м. род – преноћиште;

глоба, ж. род – овде: новчани откуп;

грош, м. род – ковани новац различите вредности у разним земљама;

цесарски, цесарска, цесарско – царски;

обрећи, обрешем – обећати;

чељад, ж. род – збирно: особе, људи;

пообрабљеник, м. род – трака украшена новчићима која се носила високо под брадом;

подавати, подам – дати;

искајати, иштем – тражити;

поживити живот – платити да би остао у животу;

синџир, м. род – ланац;

лисице, ж. род – оков ставља на руке;

екмеџиница, ж. род – пекара;

сокак, м. род – улица

себе новаца, но да ће до неки дан набавити и дати. Из наше куће сва чељад и деца поскидали су свој накит, поодрезивале жене са подбрадника и паре ситне, и послали за откуп кнезова, да би се тим бајаги Фочић уверио да већ других новаца немамо, и не би ли се сажалио да пусти кнезове. Виче Биранин и Грбовић из тавнице: „Јакове, брате, тражи и састављај и подај колико год ишту, само живот откупљују!“ – А мој отац једнако виче: „Не дај, Јакове, не дај, паре, не остављај ми деце под дугом да робују. Он ће и новце узети и нас исећи. Из овог синџира и из ових лисица не мисли он нас живе пустити. Но кажем ти: не дај ни паре, не остајте под дугом, да ми деца просе.“ – Међутим, и ја се усудим и одем у Ваљево. Сакријем се у једну екмеџиницу, пошљем пандура Глишу Павића, нашега комшију, да запита оца смем ли ја до њега доћи. Како мој отац чује да сам ја дошао, рекне: „Што ће он овде? Ако бога знаш, Глишо, трчи и поведи га – и кажи му којим сокаком – да га не опазе Турци. Нека бега куд га бог учи, овде ми ништа ни он ни ти ни ко други помоћи не може, нити ће мене жива Турчин пустити.“ – Глиша дође мени, проведе ме, и побегнем из Ваљева. Тек што сам топовски метак у шумар био измакнуо, а чујем где мој стриц с брда виче: „Ај, Матија, ај, Матија, чекај!“ Ја причекам, он ми каза да Турци посекоше кнезове. То је овако било.

Препричај својим речима одломак који си прочитао/прочитала.

На који начин је Прота Матеја Ненадовић учествовао у овом догађају? У којем тексту из твоје читанке је обрађена иста тема? Ко су главни ликови у наведеном догађају? Колика је временска дистанца од описаног догађаја? У ком узрасту је Прота био у то време? Упореди први и други одломак из *Мемоара* и наведи по чему се разликују. Која је тема првог, а која другог одломка?

У првом одомку доминира субјективни тон. Какав је приповедачки тон у другом одломку?

Феликс Каниц, *Раја илаћа*
порез мудиру, 1858.

ЖИТИЈЕ АЈДУК-ВЕЉКА ПЕТРОВИЋА

(Одломак)

Пишући ове редове, Вук је оставио сведочанство о једној бурној епохи као очевидац и учесник у тим историјским догађајима. У делу *Животи српских војвода и осталих знаменитих Срба* дао је биографије устаничких вођа. Писао је о њиховим животима који су тесно скопчани са животима Срба и у њима навео многе детаље које историја не памти, а који јој велику светлост дају. Једно од најтоплијих и најупечатљивијих је *Житије ајдук Вељка Петровића*. Пред тобом је одломак из тог животописа. У њему су описане борбе с Турцима у време Првог српског устанка (1804–1813). Устанак је предводио Карађорђе Петровић, а хајдук Вељко Петровић био је један од најпознатијих устаничких јунака. Није трпео неправду и потчињеност, па се из бунта према Турцима још као младић одметнуо у хајдуке и био у чети Станоја Главаша. Био је врло храбар, али није био много дисциплинован, није био послушан чак ни вођи устанка Карађорђу. Из жеље да побуни Црну Ријеку или Мали Тимок против Турака, он је 1807. тражио допуштење од српског Совјета и постао буљубаша. Иако се доказао као војник и велики јунак у борби против Турака, завидни кнезови и буљубаше су га оклеветали и Карађорђе га је послао да брани Неготин од Турака, где се и окончао његов живот.

Сад већ како су се Турци прикучили, и није се више могло излазити на поље да се с њима бије, он је и дан и ноћ ходао по шанчевима и људе слободио и уређивао да чувају добро. Тако једно јутро (првих дана мјесеца августа) изиђе у један мали шанац, и на табљама стане наређивати и казивати како ће се нешто заградити и поправити што су турски топови били развалили; а турски га тобџија загледа,

Хајдук Вељко Петровић

Кључне речи: хајдук Вељко Петровић, Први српски устанак, опсада Неготина, Вељкова погибија

Објашњење мање познатих речи и израза

- житије*, с. род – књижевно дело у којем се описује живот знамените личности или светитеља;
- прикучи се*, прикучим се – приближити се;
- шанац*, м. род – дубока рупа са насипом за одбрану у рату;
- шабља*, ж. род – постоље или кола на које се поставља топ;
- испријека* – преко, са друге стране;
- кросред* – по средини;
- изнајрије* – најпре;
- индаш*, м. род – помоћ;
- покучаст*, покучаста, покучасто – кукаст, крив као кука;
- уредник*, м. род – овде: онај који уме да организује људе и уређује послове;
- срдим се*, срдим се – љутити се;
- ђекоји*, ђекоја, ђекоје – неки;
- кокошар*, м. род – тако је хајдук Вељко погрдно називао војводе;
- свједоџба*, ж. род – потврда;
- лаком*, лакома, лакомо – који жели да се дочепа нечег (често туђег), грамзив, похлепан;
- шидро* – несебично

па потегне из топа, те га удари испријека па кросред плећа и тако га прекине и разнесе да ништа више није могао рећи до: „Држ–“, и с том половином ријечи падне мртав на земљу. Како он тако падне, момци његови, који су онђе били око њега, одмах узму некакве траве, што је за коње била донешена и онђе се десила, те га покрију да га људи не виде; и тако је до мрака ту лежао мртав а увече га брат његов Милутин с момцима узме те га изнесе из шанца и сахране код цркве. Залуду су тако смрт његову крили: војска сва још онај дан позна да Вељка нема међу њима; и изнајприје једни стану говорити да се ранио па лежи, а други да је прошао кроз Турке и отишао по индат; а мало послије сви дознаду да је погинуо. Док је он са својим момцима сваки час по шанчевима пролазио, нико није смио показати да се поплашио и слутити на зло, него је сваки морао бити слободан и весео ако му се и неће; а како њега нестане, војска одмах повиче да се више не може држати у Неготину, него да се мора бјежати макар како. И тако Срби пети дан послије његове смрти оставе Неготин и побјегну у Пореч. Потом одмах сав онај крај, а мало послије и сва Србија, позна да Вељка нема.

Вељко је био танка и висока струка, смеђе косе и врло малих бркова, дугуљстих сувих образа, широких уста и подугачка, мало покучаста носа; и није му много више било од 30 година кад је погинуо. По срцу и по телесном јунаштву био је први не само у Србији, него се може слободно рећи и у цијелој Европи свога свуд ратнога времена. У вријеме Ахила и Милоша Обилића он би заиста њихов друг био, а у његово вријеме богзна би ли се они с њим могли испоредити. Но то његово превелико јунаштво Кара-Ђорђије и Младен ове пошљедње године нијесу употребили као што би ваљало. Неготин, као и сваки други град, могао би много мањи јунак, али добар уредник, чувати боље од њега; а он би у пољу пред одабраним коњицима вриједио више него хиљаде другијех... Као што многи велики људи познају своју вриједност, тако је и Вељко своју познавао и често се срдџио што ђекоје мале војводице, које су своја војводства мањом храброшћу или новцем и с лажама добили, имају име и чест као и он; и често би говорио: „Да Бог да да се Срби не умире с Турцима док сам гођ ја жив, јер како Турци ударе одмах мене стану мало одликовати од ових кокошара; а да се умири с Турцима, онда би ми и жене судиле; а кад ја умрем, да им Бог да мир, па никад више рата да немају“. Истина да се Црни Ђорђије готово више бојао њега него он Црног Ђорђија, али је слушао заповијести доста добро, особито како се био преселио у Неготин. Био је прави хајдук и тим се именом дичио и поносио до своје смрти. Као прави јунак,

и ће је ваљало, није умιο лагати. Тако је био искрен и простодушан да му човек никакве тајне није могао казати. Истина да је био слабо побожан и душеван, али му се опет могао човек, као правом јунаку, у по ноћи без икакве свједоџбе небројано благо повјерити... Колико је на новце и на остали сваки плијен био лаком на војсци, толико за те ствари није марио кад их је имао, него их је штедро поклањао другима, па и то не само својим војницима него и другоме свакоме: „Кад у мене, вели, има, коме гођ треба нека дође да му дам, али кад у мене нестане, ја ћу отети у кога гођ знам да има.“

Турски га тобџија прекине и разнесе...

Испричај како је погинуо хајдук Вељко Петровић. Које су његове последње речи? Да ли те је изненадила његова погибија? Објасни зашто. Зашто његови момци крију да је Вељко погинуо? Како и када војска схвата да Вељка нема? На који је начин Вељко одржавао војнички морал и борбену спремност својих војника? Зашто су се војници пред Вељком приказивали као слободни и весели иако се нису тако осећали? После колико дана су се повукли из Неготина и препустили га Турцима?

❁ По срцу и по телесном јунаштву био је први...

Читајући одломак о хајдуку Вељку Петровићу имао/имала си прилике да у мислима слободно градиш своју слику о њему, да замишљаш како је он изгледао. На крају, од Вука сазнајеш какав је Вељко Петровић заиста био. Упреди своју слику о њему са оном коју даје Вук. Има ли међу њима сличности, а у чему је разлика? Са којим га великим јунацима пореди Вук? Зашто Карађорђе и остале војводе нису, према Вуковом мишљењу, добро процениле Вељкове способности? Где би се његове војничке вештине најбоље испољиле? Наведи карактерне особине Вељка Петровића које Вук истиче описујући га. Какав је био Вељков однос према новцу и благу?

Вук о Вељку каже: „Био је прави хајдук и тим се именом дичио и поносио до своје смрти.“

Ове Вељкове речи много говоре о његовом карактеру и начину живота: „Кад у мене, вели, има, коме гођ треба нека дође да му дам, али кад у мене нестане, ја ћу отети у кога гођ знам да има.“

У каквој су вези ова два исказа и шта на основу њих закључујеш о Вељку Петровићу?

❁❁ Стварајмо...

Хајдук Вељко Петровић живео је у значајном историјском тренутку за Србију. Како је био учесник у важним историјским догађајима, његову друштвену и историјску улогу Вук Караџић уградио је и у приказ његовог лика.

На основу Вуковог описа Вељка Петровића, издвој оне детаље који се односе на:

- Вељков физички изглед
- Вељкове карактерне особине
- Вељкове моралне ставове

За домаћи задатак

Састави план и према њему напиши састав у ком ћеш приказати портрет једног јунака по свом избору. Можеш изабрати значајну личност из српске историје или јунака из једног од књижевних дела која сте читали (Карађорђа, Стефана Немању, Светог Саву, или Малог Радојицу, војводу Пријезду, госпођу Јелицу...). Најпре направи план састава тако што ћеш прикупити важне информације и забележити их у виду теза по угледу на дати пример.

Карађорђе:

- значајна личност из српске историје;
- вођа Првог српског устанка;
- покренуо Србе на борбу против Турака;
- очистио земљу од Турака, уредио војску, набавио топове, поставио судове, отворио школе...;
- убијен по наредби кнеза Милоша;
- почива у својој задужбини у цркви у Тополи.

Физички изглед:

- снажан висок човек;
- тамног тена;
- оштрих црта лица;
- живих очију;
- с малим брчићима и увек обријан;
- носио белу кошуљу и јелек са свиленим гајтанима, дугачки гуњ, тозлуке и опанке, за појасом два пиштоља.

Карактерне особине:

- јаке душевне воље;
- оштар као сабља и брз као муња;
- увек је знао шта хоће;
- није марио за личну угодност.

ПИСМА ИЗ ИТАЛИЈЕ

(Одломак)

XIII

У Риму, априла 1851.

У Риму послужило је владикау и добро време и добро здравље. Од како смо овде, нити је било облачнога дана, нити се владици враћао кашаљ. Поред свега многога ходања и вожења, нигда се није потужио да је уморан или да није могао спавати. У Неапољу много је ноћи, због кашља, провео седећи у столицу. Гледање знаменитости по Риму врло га занима. Цркву Светога Петра сам је премерио корацима и казао ми да запишем. Има дужине 184, а ширине 140 корака. Кад смо изван Рима једном у пољу били, и толико корака премерили и означили, нисмо могли веровати: тако много простора заузме – читава њива! У цркви Светога Петра, као особита светиња, чува се ланац којим је свети Петар у Јерусалиму у тамници био везан. То је онај ланац што је у нашем народу познат под именом часне вериге. У календару, у месецу јануару, њима је посвећен један дан. Сећам се да код нас многи разбирају кад су Часне вериге, да се не би огрешили и у тај дан штогод радили. Тај ланац чува се као светиња, и стоји у ковчегу свагда под кључем. Калуђер, кад га показује отменим путницима, са великом пажљивошћу отвара скрињу, вади ланац из памука, и, са особитом побожношћу и смиреношћу, приноси га поклоницима, те га они – клечећи, са скрштеним рукама – целивају. Кад је калуђер принео владици ове вериге, владика их одмах узе у своје руке, растезе их да види колике су; и, чудећи се како су дугачке, рече: „Ала су га добро везали!“ Затим их врати одмах калуђеру, који од чуда једва је могао запитати: „Зар их неће Ваша светлост целивати!?“ Владика му, полазећи одговори: „Црногорци не љубе ланце!“

Петар II Петровић Његош

Кључне речи: Његош, Рим, црква Светог Петра, часне вериге

Објашњење мање познатих речи и израза

владика, м. род – највиши чин у православној цркви, епископ;

појужити се, потужим се – пожалити се;

Неапољ, м. род – Напуљ;
знаменишост, ж. род – знаменити, значајни предмети, споменици културе;

њива, ж. род – обрађена земља;

свештиња, ж. род – овде: предмет који је црква прогласила светим;

разбирајући, разбирам – мислити;

скриња, ж. род – овде: ковчежић, кутија;

поклоник, м. род – онај који се клања светињи, верник;

целивајући, целивам – љубити

Неколико речи о писцу

Љубомир Ненадовић био је син проте Матеје Ненадовића, унук кнеза Алексе који је погубљен у сечи кнезова.

У овом одломку Ненадовић је приказао један догађај из живота владике Петра Петровића Његоша. Где се владика налазио? Шта га је посебно привлачило у Риму? Какав је утисак на њега оставила црква Светог Петра? Шта га је посебно изненадило. На којој се површни налази црква Светог Петра у Риму?

Свете часне вериге...

Која се светиња посебно чува у овој цркви? Под којим је именом тај ланац познат у нашем народу?

Где се чува ова светиња? Опиши поступак који спроводе калуђери при изношењу светиње из скриње? У ком положају верници, поклоници, целивају вериге?

Како је владика реаговао на ланце? Прочитај тај део текста. Зашто је калуђер био изненађен? Покушај да објасниш зашто владика није желео да целива ланце? Шта ланци симболизују? Шта Срби православци целивају када уђу у цркву? Шта је владика желео да каже речима: „Црногорци не љубе ланце!“ Која је његова карактерна особина тада дошла до изражаја? Која је порука садржана у овом одломку?

Добро је да знаш...

Љубомир Ненадовић познат је у српској књижевности по својим путописима. **Путопис** је књижевно-научна врста у којој аутор износи географске, етнолошке па и историјске податке о пределима које описује. У путопису се приповеда о занимљивим људима и догађајима, наглашава се лепота предела који у путнику буди разна осећања.

Путопис се углавном пише у првом лицу и тако до изражаја долази ауторово субјективно виђење света.

Стварајмо...

Састави план и опиши са што више детаља и различитих података једно своје путовање.

ГОРСКИ ВИЈЕНАЦ

(Одломци)

Догађаји описани у *Горском вијенцу* одиграли су се крајем 17. века. Црногорци који су прешли у турску веру – потурице – издали су свој народ и своју веру. Владика најпре покушава да их мирним путем врати у хришћанство, али како истрага одмиче, постаје све јасније да то неће бити могуће без борбе и проливања крви. Владика ово веома тешко пада.

ВЛАДИКА ДАНИЛО

Слушај, Вуче и остала браћо!
Ништа ми се немојте чудити
што ме црне растезају мисли,
што ми прса кипе са ужасом.
Ко на брдо ак' и мало стоји
више види но онај под брдом –
ја повише нешто од вас видим,
то је срећа дала ал' несрећа!
Не бојим се од вражија кота,
нека га је ка на гори листа,
но бојим се од зла домаћега.
Бијесна се братства истурчила;
тек домаће нападнемо Турке,
свој својега никад пуштат неће,
разлучи се земља на племена,
крвава се исклати племена,
враг ђаволу доћи у сватове
те свијећу српску угасити!
Зло се трпи од страха горега!
Ко се топи, хвата се за пјену,
над главом се надодају руке!

Ноћ је мјесечна; сједе око огњевах и
коло на Вељем гувну поје.

Петар II Петровић Његош

Кључне речи: Црна Гора, Турци, владика Данило, истрага потурица, дилема, братоубилачки рат

Објашњење мање познатих речи и израза

црне ме растџезају мисли
– муче ме црне, тешке мисли;

џрса, с. род – груди;

који, м. род – животињски пород, овде: сурови безосећајни људи;

истурчији се, истурчим се – прећи у турску (муслиманску) веру;

разлучији се, разлучи се – поделити се;

џојији се, топим се – давити се;

око ојњевах – око огњева, ватри, Његош користи старе падежне облике (око огњевах, од царах, од главарах...);

Веље јувно – место окупљања главара и виђе-нијих Црногораца;

жуч, ж. род – горки сок жућкастозелене боје који лучи јетра;

искаји, иштем – тражити;
зајрчији, зајрчим – загорчати;

џјесна, ж. род – песма;

исјојати, испојем – испевати;

џјанији се, пјаним се – опијати се;

џокољење, с. род – млади нараштај;

Објашњење мање познатих речи и израза

довијек – заувек, вечно;
рашића – ради чега;
зубља, ж. род – комад дрвета који упаљен служи за осветљење;
навијајти, навијам – савијати;
пређе – пре;
жњетива, ж. род – жетва;
жертива, ж. род – жртва;
олићар, ж. род – место где су се у светилишту приносиле жртве, жртвеник;
лелек, м. род – плач, јук;
проламајти, проламам – ширити се;
чест, ж. род – част;
ад, м. род – пакао;
савијана, ж. род – ђаво, враг

КОЛО

Чашу меда јошт нико не попи,
што је чашом жучи не загрчи;
чаша жучи иште чашу меда,
смијешане најлакше се пију...

Полијегаше.

ВУК МИЋУНОВИЋ

Без муке се пјесна не испоја,
без муке се сабља не сакова!
Јунаштво је цар зла свакојега –
а и пиће најслађе душевно,
којијем се пјане покољења.
Благо томе ко довијек живи,
имао се рашта и родити!
Вјечна зубља вјечне помрчине
нит' догори нити свјетлост губи.

Горски вијенац

Горски вијенац је објављен у Бечу 1847. године. Писан је на народном језику. У њему се опевају догађаји из српске националне историје и дело има епски карактер. Ово је еп, али је написан у форми драме. Дијалози који се воде између главних ликова у овом **драмском епу** писани су у стиху, а Његошева објашњења у прози.

У *Горски вијенац* Његош је уградио многе народне изреке и пословице. Понекад је врло тешко разлучити јесу ли стихови преузети из народног стваралаштва или су Његошове песничке мудрости из *Горског вијенца* ушле у народ. Многи стихови из овог Његошевог дела наводе се у разним животним ситуацијама: *Јаки зуби и тврђ орах сломе; Тврђ је орах, воћка чудновата, не сломи га, а зубе поломи; Благо томе ко довијек живи, имао се рашића и родити; Без муке се пјесна не испоја, без муке се сабља не сакова; Ко на брдо ак' и мало сивоји више види но онај њод брдом...* Сигурно си већ чуо/чула многе од ових Његошевих мудрих изрека.

Црне ме растезају мисли...

Какве мисли муче владика Данила? Чиме је изазван ужас који кипи у његовим грудима? Он каже: *Ко на брдо ак' и мало сивоји више види но онај њод брдом*. Ко стоји „на брду“, а ко „под брдом“? Зашто он мора видети мало повише него остали Црногорци?

ВЛАДИКА ДАНИЛО

(међу свима као да је сам)

...

Ух, што мислим, куд сам запливао?
Младо жито навијај класове,
пређе рока дошла ти је жњетва!
Дивне жртве видим на гомиле
пред олтаром цркве и племена,
чујем лелек ће горе пролама.
Треба служит чести и имену!
нека буде борба непрестана,
нека буде што бити не може,
нек ад прождре, покоси сатана!
на гробљу ће изнићи цвијеће
за далеко неко покољење!

Којим именима владика назива Турке, а којим потурице? Којих се више плаши? Покушај да објасниш због чега. Какве слике се нижу у његовим мислима док замишља братоубилачку борбу? Оне су врло упечатљиве. Прочитај наглас те стихове.

Коло и Вук Мићуновић – глас народа и његових јунака...

На шта владикау подсећа коло у стиховима: „Чашу меда јошт нико не попи...“? Шта заправо представља чаша меда, а шта чаша жучи? Како их је најлакше попипити?

Којим речима се Вук Мићуновић обраћа владици Данилу? Има ли он дилеме о томе како треба поступати са потурицама? Шта је за њега и „цар зла свакојега“ и „најслађе душевно пиће“? Разумеш ли ове његове речи? Како је јунаштво истовремено и цар зла и најслађе пиће? Зашто је Вуку Мићуновићу лако да одлучи шта треба чинити, а владика се при доношењу одлуке толико мучи?

Младо жито, навијај класове...

Какву одлуку владика на крају доноси? На кога се односе стихови: „Младо жито, навијај класове, пређе рока дошла ти је жњетва“?

Односе се на:

- а) на младу црногорску државу која ће пропасти у борби са потурицама
- б) на младе Црногорце који ће изгубити живот у борби
- в) на жито које ће бити уништено и изгажено

Заокружи слово испред тачне тврдње.

„Борба непрестана“ коју владика најављује јесте борба против духовног зла. Борци се унапред одричу својих живота. На ком олтару ће их принети као жртву? Које је ова жртва намењена?

ЗА ОНЕ КОЈИ ЖЕЛЕ ВИШЕ

Размишљајмо и откривајмо...

У следећим стиховима откриј речи и изразе који представљају симболе и покушај да објасниш њихово симболичко значење. Откриј, затим, значење целе ове песничке слике.

„Чашу меда јошт нико не попи,
што је чашом жучи не загрчи;
чаша жучи иште чашу меда,
смијешане најлакше се пију“

Уочи које речи успостављају везу по супротности (контрасту).

Заокружи стилска средства којима песник постиже посебне ефекте у следећим стиховима:

„Не бојим се од вражија ката,
нека га је ка на гори листа“

- а) метафора,
- б) поређење,
- в) симбол,
- г) градација,
- д) хипербола,
- ђ) оноματοпеја.

Образложи своје одговоре.

Шта је песник желео да истакне у следећим стиховима? Како је нагласио трајност, непролазност. Које су вредности непролазне за Његоша?

„Вјечна зубља вјечне помрчине
нит' догори нити свјетлост губи.“

Читамо, рецитујемо...

Одабери стихове који ти се највише допадају и научи их напамет. Припреми се да их на следећем часу што изражајније одрецитујеш.

Стварајмо...

Најпре разговарај о значењу следећих стихова.

„Благо томе ко довијек живи,
имао се рашта и родити!“

Присети се и наведи још неке знамените личности из српске историје, књижевности, науке, културе или из неке друге области, чије је дело непролазне вредности.

Ђура Јакшић

ОТАЏБИНА

И овај камен земље Србије,
Што претећ сунцу дере кроз облак,
Суморног чела мрачним борама
О вековечности прича далекој,
Показујући немом мимиком
Образа свога бразде дубоке.

Векова тавних то су трагови –
Те црне боре, мрачне пећине;
А камен овај, ко пирамида
Што се из праха диже у небо,
Костију кршних то је гомила,
Што су у борби против душмана
Дедови твоји вољно слагали,
Лепећи крвљу срца рођеног
Мишица својих кости сломљене,
Да унуцима спреме бусију,

Оклен ће некад смело, презирућ
Душмана чекат чете грабљиве.

И само дотле, до тог камена,
До тог бедема,
Ногом ћеш ступит, можда, поганом.
Дрзнеш ли даље?... Чућеш громове
Како тишину земље слободне
Са грмљавином страшном кидају;
Разумећеш и срцем страшљивим
Шта ти са смелим гласом говоре,
Па ћеш о стења тврдом камену
Бријане главе теме ћелаво
У заносноме страху лупати...
Ал' један израз, једну мисао,
Чућеш у борбе страшној ломљави:
„Отаџбина је ово Србина!“...

Кључне речи: отаџбина, Србија, ослобођење од Турака, родољубље

Објашњење мање познатих речи и израза

дерашти, дерем – овде: парати, раздирати;
суморан, суморна, суморно – тужан, забринут;
бразда, ж. род – овде: већа бора на лицу, кожи;
таван, тавна, тавно – таман;
кршан, кршна, кршно – велик, јак;
душманин, м. род – непријатељ;
бусија, ж. род – скровито место подесно за изненадан напад, заседа, заклон;
оклен – одакле;
поган, погана, погано – нечист, прљав;
дрзнути (се), дрзнем (се) – усудити се;
заносан, заносна, заносно – овде: који доводи до помућености свести

Сава Шумановић,
Воћњак, 1928,
Спомен збирка Павла
Бељанског, Нови Сад

Песма *Отаџбина* настала је у важном историјском тренутку, у доба када су се вршиле припреме за ослободилачки рат против Турака и избијање босанскохерцеговачког устанка. Песма је објављена 1875. године у првом броју књижевног часописа *Отаџбина*.

И овај камен земље Србије...

О каквој вековечности сведочи „и овај камен земље Србије“? Зашто су његови образи пуни дубоких бразда? Зашто је његово чело испресецано мрачним борама? На шта песник указује овом песничком сликом? Којим се стилским средствима Јакшић служи да би сликовито и живо представио своју отаџбину? Какве особине приписује камену? Шта све камен може и како он изгледа? Како се назива та стилска фигура? Ако не можеш да се сетиш, одговор потражи у Читанци за средњи ниво.

Векова тавних то су трагови...

Каква је историја српског народа? Зашто су то „векови тавни“? Какве трагове оставља таква прошлост? Шта симболизује камен, који се ко пирамида „из праха диже у небо“? Како песник повезује прошлост са тренутком у којем живи? Који се стихови односе на јуначку погибију наших дедова? Да ли је њихова жртва била узалудна? Објасни свој одговор. Од чега су својим унуцима спремили бусију?

И само дотле, до тог камена...

Коме су упућени почетни стихови треће строфе? Шта непријатеља чека ако се усуди да пређе гранични камен Србије? Чије је срце страшљиво? Шта је узрок страха у њиховим срцима? Ко смелим гласом говори и зашто? На кога песник мисли у стиховима:

„Па ћеш о стења тврдом камену
Бријане главе теме ћелаво
У заносноме страху лупати...“

Отаџбина је ово Србина!...

У којој је строфи садржана порука ове песме? Пронађи те стихове и прочитај их наглас. Шта песник тим стиховима поручује?

Добро је да знаш...

Које осећање доминира у песми? Лирска песма у којој се исказује љубав према домовини, отаџбини назива се **родољубива песма**. Родољубива поезија се нарочито негује код оних народа који су вековима водили борбу за очување своје слободе и достојанства. Пронађи стихове у песми *Отаџбина* у којима се снажна родољубива осећања јасно износе.

Под **лирским субјектом** може да се подразумева носилац одређеног осећања или унутрашњег доживљаја на којем почива сама песма. Веома често се лирски субјекат стапа или сједињује с песником, односно с његовим осећањима и расположењима које стиховима исказује, па је то посебан облик „појавног ја“ у песми. Међутим, „лирско ја“ може бити носилац и онога стања, расположења или мишљења које је заступљено у народу, па онда и оно само поприма ту особину општег или колективног. Такав је случај у родољубивим песмама као што је *Ошацибина*, или у социјалним као што је, на пример, Шантићева песма *О, класје моје*.

Подела уметничке (ауторске) књижевности

ЛИРИКА	ЕПИКА	ДРАМА
описна песма	басна	трагедија
родољубива песма	бајка	комедија
мисаона песма	новела	драма у ужем смислу
љубавна песма	приповетка	
елегија	роман	
социјална песма	епска дела у стиху – еп, епопеја, спев	

Лирско-епске врсте
поема
романса
балада

Књижевно-научне врсте
биографија
аутобиографија
дневник
мемоари
путопис

Ђура Јакшић (1832–1878) је песник, приповедач, драмски писац, сликар. Значајан је представник романтизма у српској књижевности. Рођен је у Српској Црњи у Банату. Учећи се сликарству, у више наврата боравио је у Минхену

и Бечу. Огледао се у свим књижевним родовима – лирици, епици и драми. Објавио је избор поезије *Песме*, бројне приповетке и трагедије у стиху *Сеоба Србаља*, *Јелисаветина кнегиња црногорска* и *Сјаноје Главиш*.

Научили смо...

1. Наведи најпознатије Вукове певаче и певачице.
2. Због чега су значајни Вукови певачи и певачице?
3. У чему се огледа значај Вуковог рада на сакупљању народних умотворина?
4. Које године је објављена Вукова збирка народних песама? Како је Вук у њој поделио народне песме?
5. Обележи да ли су следеће тврдње тачне или нетачне.
 - а) Вук Караџић је описивао живот Срба и народне обичаје. тачно нетачно
 - б) Вук Караџић је сакупљао народне умотворина и сачувао их од заорава. тачно нетачно
 - в) Вук Караџић је дао систематизацију природних наука. тачно нетачно
 - г) Вук Караџић је основао Велику школу у Београду. тачно нетачно
6. Којој песми припадају следеће кључне речи: Први српски устанак, ослобођење Србије, сеча кнезова, Карађорђе, Филип Вишњић?

7. Која је основна тема народне епске песме *Почетак буне њрошних дахија*? Који историјски догађаји су опевани у овој народној песми? _____

8. О којим је бурним временима писао прота Матеја Ненадовић? _____

9. Заокружи слово испред тачног одговора.
Прота Матеја Ненадовић написао је:
а) аутобиографију, б) биографију, в) мемоаре, г) роман.
10. Прочитај пажљиво текст који следи. Чији је ово портрет? Напиши његово име. _____ је био танка и висока струка, смеђе косе и врло малих бркова, дугуљастих сувих образа, широких уста и подугачка,

мало покучаста носа; и није му много више било од 30 година кад је погинуо. По срцу и по телесном јунаштву био је први не само у Србији, него се може слободно рећи и у цијелој Европи свога свуд ратнога времена.

У ком значајном историјском догађају је он учествовао?

11. На које се дело односе ове кључне речи: Његош, Рим, црква Светог Петра, часне вериге? _____.

Љубомир Ненадовић је написао:

а) мемоаре, б) житије, в) путопис.

Заокружи слово испред тачног одговора.

12. Усмено одговори на следећа питања и задатке.

Који је значајан догађај опеван у *Горском вијенцу* П. П. Његоша? Поброј ликове које се јављају у одломцима. Наведи главне карактерне црте владике Данила. Кога представља коло у *Горском вијенцу*? Ко изговара ове речи:

„Благо томе ко довијек живи,
имао се рашта и родити!“

Напиши још неке стихове из *Горској вјенца*:

13. На празна места у тексту упиши наслов песме и име песника.

Песму _____ написао је песник _____ у важном историјском тренутку, у доба када су се вршиле припреме за ослободилачки рат против Турака и избијање босанскохерцеговачког устанка. Песма је објављена 1875. године у првом броју књижевног часописа *Оштрабина*.

14. *Оштрабина* је:

а) социјална песма,
б) љубавна песма,
в) родољубива песма,
г) описна песма.

Заокружи слово испред тачног одговора.

НА ГРАНИ ОД ОБЛАКА

Кључне речи: митолошке, обредне, обичајне и љубавне народне песме

МИТОЛОШКЕ НАРОДНЕ ПЕСМЕ

Лирске народне песме или, како их је Вук називао, женске песме, прво су што је он објавио из области књижевности. Изашле су у Бечу 1814. и 1815. године. Касније је објавио и две значајније збирке „различних женских пјесама“, једну у Лајпцигу 1824, а другу у Бечу 1841. У својим збиркама Вук је извршио и тематску систематизацију лирских народних песама.

Најстарији слој лирских народних песама чине **митолошке, обредне и обичајне** песме.

„Народни песник као да још чини једно са природом око себе, још чује како цвеће расте, како се пиле леже из јајета, како се звезде множе. У његовој песми сама земља и Сунце срце отворе и огласе се људским гласом. Његови ритмови изражавају и саму игру Сунчевих зракова и ветрова и грана. Његовим очима и сам камен и дрво прогледају и стасају како само он, човек – песник, уме да стаса.“ Васко Попа, *Од златна јабука*

Милица Зорић,
Плави соколар, 1958, Спомен
збирка Павла Бељанског,
Нови Сад

АНЂА КАПИЦИЈА

Високо се соко вије,
Још су виша граду врата;
Анђа им је капиција;

Сунцем главу повезала
Месецом се опасала;
А звездама накитила.

ВИЛА ЗИДА ГРАД

Град градила б'јела вила
Ни на небо ни на земљу,
Но на грану од облака:
На град гради троје врата:
Једна врата сва од злата,
Друга врата од бисера,
Трећа врата од шкерлета.
Што су врата суха злата,
На њих вила сина жени;
Што су врата од бисера

На њих вила кћер удава;
Што су врата од шкерлета,
На њих вила сама сједи,
Сама сједи, погледује,
Ђе се муња с громом игра,
Мила сестра су два брата,
А невјеста с два ђевера.
Муња грома надиграла,
Мила сестра оба брата,
А невјеста два ђевера.

Објашњење мање познатих речи и израза

капиција, м. и ж. род – чувар/чуварка на капији, вратар;

шкерлеи, м. род – скупце на тканина љубичасто-црвене боје;

ђевер, м. род – мужевљев брат, девер

Чије особине су приписане небеским телима у народним митолошким песмама?

Допуни следеће реченице на основу прочитаних песама: Сунце, Месец, звезде имају одлике _____ бића, Месец _____ муњом од облака, муња _____ с громовима, Сунце _____ сестру, а човек с њима _____ као са својим најближима.

Сунцем главу повезала...

Ко стоји на градским вратима?

Обрати пажњу на то где се и врата и град налазе.

Заносна девојка чува врата града у небеским висинама. Чак и њено име – Анђа (од Анђелка, Анђела) упућује на рајска небеска пространства.

Покушај на основу свега што је речено о митолошким песмама да претпоставиш какав би то град могао бити, чија то врата Анђа чува.

Обрати пажњу на опис девојке. Чиме се девојка повезала, опасала и накитила?

Светлост и сјај Сунца, Месеца и звезда у народној лирици су симболи:

- буђења живота;
- мене годишњих доба;
- којима се истичу животне вредности.

Град на грани од облака...

Какво биће је вила према народним веровањима?

Где она гради град у овој песми?

Колико врата град има? Од чега су она начињена?

Којим су редоследом, према значају за вилу, поређана?

Прва врата су од _____, друга од _____,
а трећа од _____.

На првим вратима вила жени _____, на другим удаје
_____, а на трећим _____.

Овакав или обрнут стилски поступак назива се **градација**. Градација се за-
снива на поређењу. Обично садржи три члана при чему се други и трећи
пореде с првим, а степен изражености може да расте или да опада.

Вила седи сама на вратима од скерлета – љубичастоцрвене тканине. Обрати
пажњу на то што вила посматра, па закључи с чим у песми је ова боја
повезана.

Чије обичаје и веровања је певач приписао вили и њеној породици? Кога је
још певач представио у овој песми као жива бића?

Истовремено док се на небу играју муња и громови, на земљи се пои-
грава _____ са два _____ и невеста са два
_____.

Ко излази као победник и на небу и на земљи? Објасни како разумеш то што
је мушки род у надигравању побеђен.

Вила...

Виле су чудесна бића замишљена као прелепе девојке обучене у дуге беле
хаљине. Врло су моћне и неустрашиве, али и веома осетљиве на своју
лепоту. Спремне су да учине зло људима ако их они увреде.

Јунаци и пастири се обично заљубљују у виле и с њима често имају децу која
постану велики јунаци. Тако се верује да је вила родила највећег српског
јунака Марка Краљевића.

ОБРЕДНЕ И ОБИЧАЈНЕ НАРОДНЕ ПЕСМЕ

Обредне и неке обичајне сватовске песме спадају у најстарији слој српске народне лирике. Поједине краљичке и додолске песме старе су и по хиљаду година. Ове песме потичу из паганског, многобожачког времена када је наш далеки предак био окренут природи и њеним силама, што се огледа и у овим песмама.

КАД ИДУ ПРЕКО СЕЛА

Ми идемо преко села
Ој додо, ој додо ле!
А облаци преко неба
Ој додо, ој додо ле!
А ми брже, облак брже,
Ој додо, ој додо ле!
Облаци нас претекоше,
Ој додо, ој додо ле!
Жито, вино поресише,
Ој додо, ој додо ле!

Милица Зорић,
Кућање јуштера, 1958, Спомен
збирка Павла Бељанског,
Нови Сад

Додолске песме су старинске обредне песме које су се изводиле према потреби – у сушним периодима. Додоле су младе девојке прерушене у костиме начињене од лишћа, трава и цвећа. Оне иду од куће до куће певајући и утркујући се са облацима. Домаћин, испред чије куће певају треба да их полије водом, а низ симболичних радњи треба да обезбеди да падне киша.

А ми брже, облак брже...

Какав је ритам у песми и шта се њиме опонаша? Који се стихови у песми ритмично понављају? Ко се у песми утркује? Зашто се додоле утркују са облацима? Ко у тој трци побеђује? Шта та победа значи?

Објашњење мање познатих речи и израза

шиком шикосан – украшена, облепљена шиком – златом истањеним попут фолије;

ковиље, с. род – биљка из породице трава која има дугачко и мекано осје, односно бодљике;

смиље, с. род – вишегодишња зељаста лековита биљка пријатног мириса;

босиље, с. род – вишегодишња зељаста биљка пријатног мириса и лековитих својстава, босиљак;

виџороџ, виторога, виторого – који је витих, савијених, извијених рогова;

џуџоноџ, путонога, путоного – који има путасте ноге, односно бели белег на копиту (о коњу);

боран, борна, борно – овде: са много набора, наборан;

скуџ, м. род – предњи део одеће који при седењу покрива колена;

разбориџ, разборита, разборито – овде: широк, са много набора;

сабориџ, саборита, саборито – набран и сакупљен у струку;

баш-џерзија, м. род – кројач

КАД ДОЛАЗЕ КОЛЕЂАНИ ПРЕД КУЋУ

Отворите врата!
Врата су ви златна!
Шиком шикосана,
Перјем искићена,
Перјем и ковиљем,
Смиљем и босиљем!

КАД УЛАЗЕ КОЛЕЂАНИ У КУЋУ

Добар вече, коледо!
Домаћине коледо!
Затекосмо, где вечера,
На трпези вино пије,
Твој говедар код говеда;
Краве ти се истелиле,
Све волове витороге;
Кобиле се иждребиле,
Све коњице путоноге;
Овце ти се изјагњиле,
Све овчице свилоруне.
Чобанин се наслонио
На гранчицу ораову;
Туд' пролази млада мома,
Да поткине ту гранчицу;
Проговара чобанине:
„Дјевојчице, бело лице!
Ко ти реза борну сукњу,
У скутови разбориту,
У појасу сабориту?“ –
„Имам брата баш-терзију,
Те ми реза борну сукњу,
У скутови разбориту,
У појасу сабориту.“

смиље

босиље (босиљак)

ковиље

Занимљивости

У народним песмама се смиље помиње као леп и мирисни цвет за кићење девојака и момака („... нит је смиље нити босиље, већ мирише душа девојачка...“).

Због лепоте и мириса цвета и деци су давана имена: Смиља, Смиљана или Смиљка.

Босиљак као хришћански симбол.– Босиљак се набере, сложи у букет, увеже се у струку и осуши. Такав се чува преко целе године и износи са када свештеник свети водицу да њиме кропи укућане. Босиљак и његов пријатни мирис симболизују благодат Духа Светога.

Коледарски обред је зимски обред који се изводио на дан зимске краткодневице, када дан почиње да се продужава а сунчеве моћи да расту. Коледари су били први весници који су најављивали долазак Нове године. Коледарски обред изводили су младићи који су се представљали као виша бића у људском обличју. Обред је сточарског карактера. Циљ обреда је да обезбеди плодност стоке. Коледари иду од куће до куће и певају обраћајући се домаћинима и упућујући им најлепше жеље.

Песме имају припев *колего*, који је изведен од латинске речи *calendae*, а означава први дан у новој години.

Врата од злата...

Размисли о свему што је речено о коледарским песмама и одговори зашто колеђани сложено узвикују: „Отворите врата, врата су ви златна!“
Чиме су све врата искићена?

Симболичним отварањем „сунчевих врата“ најављује се долазак _____ и буђење _____.

Добар вече, коледо!

Коме коледари упућују поздрав и најлепше жеље?
Какве жеље се домаћину упућују у првом делу песме?
Шта оне треба да обезбеде?

Бело лице и борна сукња...

Обрати пажњу на изненадни обрт у песми. Шта избија у први план у другом делу песме?

Обредни једногласни монолог замењен је _____ између _____ и _____.

На чему се момков поглед зауставио?

О чему момак и девојка разговарају?

На шта циља овај, низглед наиван разговор о сукњи широко набораној на скутовима и утегнутој појасом у струку?

Благосиља се све што домаћин поседује: говеда, коњи, овце, али и оно најважније – његови потомци. Шта ће се преко њих наставити?

Објашњење мање познатих речи и израза

перјаник – особа која носи перјаницу, украсно перо на капи или шеширу

МОМКУ

Момче, перјаниче!

Црн ти образ био!

Као грудa снега;

А срце ти ладно!

Као јарко Сунце.

Краљички обред је летњи обред и изводиле су га младе девојке у доба најдужег дана у години. Обред је требало да обезбеди богат род и здраве усеве. Десет до петнаест лепо обучених и искићених девојака иду од куће до куће певају и играју. Једна девојка је „краљ“, друга „краљица“, трећа „барјактар“, а четврта „дворкиња“... Игра и песма почињу од краљеве куће, а потом иду редом обилазећи све куће у селу. Пред сваком кућом заповеде домаћину или домаћици да изнесе столицу на коју седа краљица, а затим оне певају редом свима који живе у кући.

Црн ти образ био!

Као грудa снега...

Коме се обраћају краљице у овој песми?

Девојке наводно проклињу момка. Прочитај наглас још једном клетву коју му упућују.

Зашто је она необична? Какав ефекат се постиже овом обрнутом клетвом, клетвом – лепом жељом? Које осећање се крије у позадини?

Сватовске песме припадају групи обичајних песама и оне прате све етапе у свадбеном церемонијалу – избор младе, односно младожење, просидбу, прстеновање, одвођење девојке, долазак сватова... Ове песме су пуне ведрине, у њима се осећа дух вере и надања, а доминантни симболи у њима су младо Сунце, сјај Месеца и звезда, венци, прстенови, цео циклус је присут пролећним цвећем – смиљем, босиљком, селеном, ружама, љубичицама... Ово цвеће симболизује ово доба године и време љубави.

КАД ПОЛАЗЕ СВАТОВИ ПО ДЈЕВОЈКУ

Молила се млада Петра мајка
старом свату и вјенчаном куму:
„Заран’ нама снаху доведите,
у косам’ јој сунца донесите,
у њедрима јаснога мјесеца,
да огрије б’јеле дворе наше.

КАД ДОЛАЗЕ СВАТОВИ

„Бре не дај, не дај, дјевојко!
Јелен ти у двор ушета,
Босиљак бел ти попасе!“
„Нека га, друге, нека га;
За њега сам га сејала.“

СУНЦЕ НА НЕБО, СВАТИ НА ДРУМЕ

Сунце на небо, свати на друме,
Ручни девере на сунце маше:
„Послужи тако, сунашце јарко,
У моје снаје руво од злата,
Да не покисне злаћано руво,
Да јој не клоне зелени венац
И бео паћео на русој коси!“

Објашњење мање познатих речи и израза

сџари свати, м. род – други сведок на венчању, први је кум; старешина сватова;

ручни девер, м. род – пратилац младе на венчању, обично младожењин брат;

двор, м. род – кућа;

друџа, ж. род – другарица;

руво, с. род – одело, рухо;

паћео, м. род – танка прозирна тканина коју млада носи преко главе и лица; вео

У косам' јој сунца донесите...

Какву молитву упућује Петрова мајка куму и старом свату?

Венчани кум и стари сват су две важне улоге у свадбеном церемонијалу.

Кум је сведок младенцима на венчању. Веома га поштују и младина и младожењина породица. Код Срба се кумство не одбија и ако некога позову на кумство, он треба да га прихвати. Стари сват је старешина у сватовима и брине се о томе да у свадбеној церемонији све протекне у најбољем реду.

Обрати пажњу на ове метафоричне слике: „у косам' јој сунца донесите, у њедрима јаснога мјесеца...“

На кога се оне односе?

Шта симболизује златна боја?

Шта за мајку значи долазак снахе у кућу?

Којим ће својим особинама она огрејати њихове дворе?

Јелен ти у двор ушета...

Ко најављује девојци долазак младожење?

Каквом метафоричном сликом је он представљен?

Поредећи младожењу са јеленом у песми се наглашава његова:

- а) мужевност и снага б) младост в) заљубљеност г) понос и достојанство
д) необузданост

Заокружи слова испред одговора с којима се слажеш и образложи их.

Шта момак симболично узима девојци пасући бели босиљак који је она сејала и неговала, а затим му драговољно препустила?

Сунце на небо, свати на друме...

Песме попут ове певале су се док сватови с девојком путују младожењиној кући.

Природа и човек су у савршеном складу. Сунце на небо, _____

Девојку води девер.

Ручни девер има такође важну улогу у сватовској церемонији. То је младожењин брат или ако младожења нема брата, неки његов добар пријатељ. Он води девојку, чува је путем да не би пала с коња и све док траје свадба с њом двори кума и старог свата. Он дочекује и испраћа сватове.

Какву молбу девер упућује Сунцу?

Уочи доминантне симболе у овој песми.

Које боје преовлађују?

Златна симболизује _____, зелена _____,
бела _____.

ЉУБАВНЕ НАРОДНЕ ПЕСМЕ

Најлепши и најбогатији различитим емоцијама је тематски круг народних лирских љубавних песама. „Она (љубав) се објављује и испољава колико нежно и суздржано, толико страсно и отворено. Она је природно стање, душевна потреба и право на слободу избора...“

Хаџица Крњевић

ДРАГИ И НЕДРАГИ

Коњ зеленко росну траву пасе!
За час пасе, за два прислушкује
Где девојка своју мајку моли:
„Не дај мене, мајко, за недрага!
Волим с драгим по гори ходити
Глог зобати, с листа воду пити,
Нег’ с недрагим по двору шетати,
Шећер јести, у свили спавати!“

ТУЖБА НА ПОЉЕ

Равно поље, жао ми је на те,
где мој драги отиде низа те.
Он не рече: збогом остај, драга!
већ он клубук на очи намиче,
црне очи у земљу обара,
десну руку на срдашце меће.
Што он клубук на очи намиче,
то он вели: збогом остај, драга!
Што он очи у земљу обара,
то он вели: дража од очију!
Што он руку на срдашце меће,
то он вели оставит те нећу!

Објашњење мање познатих речи и израза

зеленко, м. род – коњ зеленкастосиве длаке;

ілої, м. род – дрвенаста биљка из породице ружа обично с белим цветовима;

зобайши, зобљем – јести зоб или сличну храну (обично о коњима);

клубук, м. род – шешир

Драги и недраги

Које осећање доминира у овој песми?

Страх од насилне удаје, удаје за недрагог или старог честа је тема љубавних песама.

Ко страхује у песми *Драги и недраги*? Кома она упућује своје молбе?

Обрати пажњу на природно окружење у којем се одиграва драма ове младе девојке.

Ко послушкује њене молбе? Можеш ли да претпоставиш ко је скривен у лику коња зеленка који више прислушкује него што пасе?

Волим с драгим по гори ходити...

На који начин се у песми истичу вредност и величина љубави?

Потражи у песми паралелне песничке слике.

Волим с драгим... /нег с недрагим...

по гори ходити/ _____

глог зобати/ _____

с листа воду пити/ _____

Издвојене песничке слике налазе се у _____.

Истицањем ових супротности девојка даје до знања мајци да _____

_____.

Равно поље, жао ми је на те...

Основни мотив у овој песми је:

а) неузвраћена љубав, б) растанак, в) усамљеност.

Определи се за један од понуђених одговора и образложи свој избор.

Девојчин поглед усмерен је на непрегледно равно поље које се пружа пред њеним очима.

Коју слику у свести призива гледајући то пространство?

Које симболично значење има поље у овој песми? Зашто се девојка обраћа баш њему?

Због чега она жали, тужи?

Он не рече: збогом остај, драга!

Одлазећи, младић се не поздравља са девојком, већ јој шаље низ скривених порука, сигнала. Зашто су те поруке само њој разумљиве?

Због чега намиче шешир на очи?

Шта јој поручује тиме што „очи у земљу обара“?
Како је девојка протумачила то што младић: „десну руку на срдашце меће“?

Размисли и реци...

Шта ти мислиш, да ли је овај расанак коначан? Хоће ли се момак вратити или је отишао заувек?

✿ Подсетимо се...

Обрати још једном пажњу на знаке које младић шаље девојци:

- намиче клобук на очи;
- црне очи у земљу обара;
- десну руку на срдашце меће.

Он су поређани према степену којим он изражава своју љубав према њој од _____ ка све _____. Како се зове ова стилска фигура?

Милица Зорић, *Царевих на њици*, 1959,
Спомен збирка Павла Бељанског, Нови Сад

Васко Попа

Кључне речи: очи, љубав, животна радост и ведрина

ОЧИЈУ ТВОЈИХ ДА НИЈЕ

Песма *Очију твојих да није* објављена је у збирци песама *Кора*, у другом делу тематског циклуса који носи назив *Далеко у нама*. Овај део циклуса Васко Попа посветио је љубави и лепоти жене. „Очи вољене жене откривају небо у *слепом сјању*, њен смех помера зидове, њене руке дозивају сунце и отварају дан, њени *гланови обасјавају наше две замишљене њудве земље кад сунце касни*. Љубав и лепота жене не усрећују само њеног драгог већ љубав двоје бића преображава свет који их окружује и чини га радосним и лепшим...“ (Александар Пејров).

ОЧИЈУ ТВОЈИХ ДА НИЈЕ

Очију твојих да није
Не би било неба
У слепом нашем стану

Смеха твога да нема
Зидови не би никад
Из очију нестајали

Славуја твојих да није
Врбе не би никад
Нежно преко прага прешле

Руку твојих да није
Сунце не би никад
У сну нашем преноћило

Васко Попа
са супругом Хашом

❁ Откривај тајну песме...

Читај песму *Очију твојих да није* пажљиво, више пута у себи, и покушај из сваке строфе да издвојиш парове мотива који се налазе у међусобној вези. Помоћи ћемо ти: у првој строфи то су мотиви очију и неба, у другој _____ и _____, у трећој _____ и _____, и у четвртој _____ и _____.

Покушај да објасниш према каквој сличности је песник довео у везу мотиве очију и неба.

Која се реч у првој строфи налази у супротности са речима небо и очи?

Смех који руши зидове...

Смех упућује на животну радост и ведрину. Шта чини смех вољене жене у овој песми?

Мотив славуја носи скривено (метафорично) значење. Какво метафорично значење има славуј? Покушај да откријеш шта Васко Попа у својој песми поистовећује са славујима. Помоћи ћемо ти. Песника глас вољене жене подсећа на песму славуја.

Сунце не би никад у сну нашем преноћило...

Песма *Очију твојих да није* је **љубавна лирска песма**. О каквој љубави песник пева? Како се песник осећа у присуству вољене жене? Чеге се прибојава? Шта би се догодило да из његовог живота нестану њене очи, њени смех и глас, њене руке?

Васко и Хаша

Читајмо и рецитујмо...

Научи песму код куће напамет и припреми се да је што изражајније одрецитујеш на следећем часу.

Богатимо свој речник

У српском језику има много израза у којима се помиње именица *очи*. Навешћемо неке од њих. Најпре повежи делове израза у смисаону целину, а затим пронађи за сваки израз одговарајуће значење.

1) далеко од очију	с некога
2) очи су	огледало душе
3) чувати као	далеко од срца
4) не скидати очи	очи у глави
-
- а) веома се бринути за некога
б) будно мотрити на некога
в) љубав бледи и нестаје кад смо далеко од вољене особе
г) по очима се види какав је неко

Васко Попа (1922–1991) је један од водећих модерних српских песника. Његова поезија обележава почетак новог правца песничког стварања педесетих и шездесетих година 20. века. Аутор је великог броја збирки песама: *Кора*, *Нејочин поље*, *Усјравна земља*, *Сјоред-*

но небо, *Вучја со*, *Кућа насред друма* и др. Објавио је и три антологије: антологију народних умотворина *Од златна јабука*, антологију песничке фантастике *Подноћно сунце* и антологију песничког хумора *Урнебесник*.

ЖЕНИДБА МИЛИЋА БАРЈАКТАРА

(Одломци)

или боже, чуда великога!
Кад се жени Милић барјактаре,
Он обиђе земљу и градове
Према себе не нађе ђевојке:
Главит јунак свакој ману нађе;
Женидбе се проћи хотијаше;
Но да видиш чуда изненада!
Једно јутро у свету неђељу
Поранио Милић барјактаре
На јутрење Миљешевици цркви,
Пред црквом га намјера намјери
На јунака војводу Малету
Од бијела Колашина града,
Па говори војвода Малета:
„Ој Бога ти, Милић брајактаре!
Ти обиђе земљу и градове
Од истока паке до запада,
А по ћуди не нађе ђевојке,
Но ти хоћу једно чудо казат:
Ено за те љепоте ђевојке
У Загорју украј мора сиња,
У онога Вида Маричића;
Чудо људи за ђевојку кажу:
Танка струка, а висока стаса,
Коса јој је кита ибришима,
Очи су јој два драга камена,
Обрвице с мора пијавице,
Сред образа румена ружица,
Зуби су јој два низа бисера,

Кључне речи: женидба, мотив девојачке лепоте, урок, невестина и младожењина смрт

Објашњење мање познатих речи и израза

барјактар, м. род – онај који носи барјак, заставу;

главић, главита, главито – наочит, леп, снажан;

проћи се хотијаше – хтео је да одустане;

јутрење, с. род – јутарња служба у цркви;

по ћуди – према себи;

сињи, сиња, сиње – модар, плавкаст;

кића, ж. род – свежањ;

ибришим, м. род – танак, свилени конач;

сијати, сијем – овде: просипати;

пауница, ж. род – женка пауна, птице украсног перја и раскошне лепоте;

гиздав, гиздава, гиздаво – који привлачи пажњу својом лепотом и оделом;

друга, ж. род – другарица;

поштивати – исказивати поштовање;

навршити, навршим – овде: обавити, учинити;

ођело, с. род – одело;

лицом њоникоше – лицем окренутим на доле;

Објашњење мање познатих речи и израза

ђувегија, м. род – младожења, ђувегија;

јуница, ж. род – невестина мајка, ташта;

салији, салијем – начини-ти од растопљеног метала (обично у каквом калупу), излити;

удомии, удомим – удати (ћерку);

походии, походим – овде: обилазити, посетити;

уроклив, урокљива, урокљиво – који има магијску моћ, који може да урекне (о очима, погледу);

урок, м. род – поглед или чини који по народном веровању може на некога да навуче несрећу, зло;

ђевер, м. род – мужевљев брат, девер;

ззор, м. род – страх;

уставии, уставим – зауставити;

сур, сура, суро – сив;

бедевија, ж. род – расна кобила;

поијјевка, ж. род – песма;

јелика, ж. род – зимзелено дрво, јелка;

барјак, м. род – застава;

љушо – овде: јако;

душу уустиии – умрети;

стерии, стерем – припремати, спремати (постељу) ширећи постељину

Уста су јој кутија шећера;
Кад говори, ка' да голуб гуче,
Кад се смије, ка' да бисер сије,
Кад погледа, како соко сиви,
Кад се шеће, као пауница;
Побратиме, сва ти је гиздава,
Далеко јој, веле, друге није,
А Виде је красан пријатељу,
Према тебе, према дома твога;
Сва је слика, мио побратиме!
А и Виду није за те криво,
Без ријечи даће ти ђевојку:
Нит' је проси, ни јабуке даји,
Већ ти купи кићене сватове,
Пак ти иди Виду по ђевојку.“

Пошту чини Виде Маричићу,
Часте свате три бијела дана,
Док наврши, што је коме драго;
Кад четврто јутро освануло,
Два су брата сестру изводила,
Ја каква је цура Љепосава!
Кроз мараме засијало лице,
Сватовима очи засјениле
Од господског лица и ођела;
Сви сватови ником поникоше,
И у црну земљу погледаше,
Ја од чуда лијепе ђевојке.
Но говори цури ђувегија:
„Ој пунице, ђевојачка мајко!
Или си је од злата салила?
Или си је од сребра сковала?
Или си је од сунца отела?
Или ти је Бог од срца дао?“

Заплака се ђевојачка мајка,
А кроз сузе тужна говорила:
„Мио зете, Милић-барјактаре!
Нити сам је од злата салила,
Нити сам је од сребра сковала,
Нити сам је од сунца отела,
Веће ми је Бог од срца дао:
Девет сам је такијех имала,
Осам их је удомила мајка,
Ни једне их није походила,
Јер су јадне рода урокљива
На путу их устријели стр'јела.“

Кад су били гором путујући,
Стиже урок на коњу ђевојку,
Па говори до себе ђеверу:
„О ђеверу, Мандушићу Вуче!
Ззор мене у те погледати,
А камоли с тобом говорити,
Ал' нагони мука на невољу;
Кажи куму, кажи старом свату,
Нек уставе суре бедевије,
Нек угасе свирке и поп'јевке,
Уз јелике прислоне барјаке,
Нек ме скину са добра коњица,
Нек ме спусте на зелену траву;
Љуто ме је забољела глава,
Јарко ми је омрзнуло сунце,
А црна ми земља омиљела,
Бог би дао, те би добро било!“

Ђевер скиде са коња ђевојку,
Па је спусти на зелену траву,
Он је спусти, она душу пусти.

Девојку сахрањују у гори под зеленом јелом и Милић барјактар се одваја од сватова и жури својој старој мајци. Мајка жељно ишчекује сина и невесту, али од сина сазнаје о невестиној смрти.

„Но старице, моја слатка мајко!
Брзо трчи двору бијеломе,
Па ми стери мекану постељу,
Ни дугачку ни врло широку,
Јер ти дуго боловати нећу.“
Проли сузе Милићева мајка,
Поврати се двору кукајући,

Брже стере мекану постељу,
Ни дугачку ни врло широку.
Како дође Милић барјактаре,
Он се спусти на меку постељу,
Док се спусти он душу испусти.

Кад се жени Милић барјактаре...

Којим стиховима започиње *Женидба Милића барјактара*? Зашто његову женидбу народни певач назива чудом великим? Због чега Милић не може да нађе девојку која му одговара? Какав је јунак Милић? Шта се десило кад је већ хтео да одустане од женидбе?

Чудо људи за девојку кажу...

Обрати пажњу на стихове у којима војвода Малета описује девојчину лепоту. Повежи сваки део девојчиног тела са поређењем које се у песми јавља.

Коса јој је	кутија шећера,
Очи су јој	кита ибришима,
Обрвице	два низа бисера,
Сред образа	румена ружица,
Зуби су јој	с мора пијавице,
Уста су јој	два драга камена;

Како то да војвода Малета тако сликовито говори о девојчиној лепоти, а девојку није ни видео? Потражи стихове у песми који потврђују то да Малета није видео девојку.

Каква је Љепосава док говори и док се смеје? Какав је њен поглед? Како девојка изгледа док се шеће? Одговори стиховима из песме.

Шта њено име – Љепосава (Лепосава) говори о њој?

Шта војвода Малета препоручује свом побратиму Милићу? Зашто је према његовом мишљењу, непотребно да проси девојку, већ може одмах да купи сватове и иде по њу?

Ја каква је цура Љепосава!

Како је сватове дочекао Вид Маричић? Кад су браћа извела девојку? Обрати пажњу на тај опис:

„Ја каква је цура Љепосава!
Кроз мараме засијало лице,
Сватовима очи засјениле
Од господског лица и ођела“

Шта се чини сватовима док је посматрају? Чиме им је девојка засенила очи? Зашто не могу да гледају у ту лепоту већ сви „ником поникоше и у црну земљу погледаше“?

Како је девојчина лепота деловала на Милића? Шта он пита девојчину мајку? Прочитај још једном гласно те стихове. Како му пуница (ташта) одговара?

Уречена лепота

Урок разносе очи злих духова. У народу постоји веровање да се речју или погледом може некоме наудити – учинити зло. Оно може да се призове урокљивим очима и речима претеране хвале. Урећи се може лепота, здравље, напредак и добробит људи, оно што је људима вредно. Против урока се деци ставља црвени конац око руке, кошуља облачи изврнута на наличје, говори му се да је ружно јер урок бежи од онога што је ружно.

Љепосавина лепота и лепота њених сестара уречена је. Шта се догодило њеним сестрама? Шта неизбежно и њу очекује? У песми све води неизбежном трагичном крају. Нико и не покушава да заустави и спречи зло које је уречено. Јунаци балада страдају од ових невидљивих сила које делују по властитој неминовности.

Покушај да објасниш зашто се Милић жени Љепосавом и њени родитељи пристају на ову свадбу иако знају шта се десило њеним сестрама?

Стиже урок на коњу девојку...

Где је урок стигао девојку? Шта је она у том тренутку осетила? Којим речима се обраћа деверу? Зашто ју је страх и погледати у њега, а камоли са њим говорити?

Девојка испушта душу у тренутку кад је спуштају с коња. Где су је сахранили?

Ја ти дуго боловати нећу...

Кога мајка жељно ишчекује? Шта Милић тражи од своје остареле мајке? Шта јунак предосећа? Шта ти мислиш, због чега он умире? Одабери један од понуђених одговора и образложи своје мишљење.

Милић барјактар умире:

- а) јер не може да преболи смрт своје невесте,
- б) јер га стиже казна пошто се и поред сазнања да је девојка уречена ожењено њоме.

Добро је да знаш...

У најширем смислу, **балада** је свака епско-лирска песма трагичног садржаја. У баладама су присутни епски, лирски и драмски елементи. У њима се углавном опевају догађаји из живота обичних људи, за разлику од јуначких песама у којима се опевају историјски познати догађаји и личности. Односи у породици чине садржај највећег броја балада. Најчешћи мотиви у баладама су несрећна љубав са смртним исходом, насилна удаја, зла маћеха...

Научили смо...

1. Којим је именом Вук Караџић назвао народне лирске песме? Заокружи слово испред тачног одговора:
а) осећајне песме, б) женске песме, в) песме о љубави.

2. Народне лирске песме *Изједен овчар*, *Вила зида њрад*, *Анђа кайиција* јесу:
а) митолошке песме, б) обредне песме, в) обичајне песме.
Заокружи слово испред тачног одговора.

3. О коме говоре следећи стихови?

„Сунцем главу повезала
Месецом се опасала;
А звездама накитила“ _____

4. Ко чини Месечево стадо? Која је митолошка народна песма посвећена тој теми?

5. Која је стилска фигура заступљена у следећим стиховима?

„На град гради троје врата:
Једна врата сва од злата,
Друга врата од бисера,
Трећа врата од шкерлета“ _____

6. Означи које су тврдње тачне, а које нетачне.

У обредне песме спадају краљичке и додолске песме.
У лирске народне песме се убрајају обичајне песме.
Песме у којима се говори о неком народном обичају
јесу епске народне песме.

тачно нетачно
тачно нетачно
тачно нетачно

7. Пажљиво прочитај наслове следећих песама:

Кад иду њреко села
Изједен овчар
Кад њолазе свањови њо дјевојку
Кад улазе колеђани у кућу
Анђа кайиција
Вила зида њрад
Сунце на небо, свањи на друме
Кад долазе колеђани њред кућу

Наведене песме разврстај на:

а) митолошке лирске народне песме:

б) обредне и обичајне песме:

8. Повежи стихове са насловом песме:

„Не дај мене, мајко, за недрага! Волим с драгим по гори ходити Глог зобати, с листа воду пити, Нег' с недрагим по двору шетати, Шећер јести, у свили спавати!“	Тужба на поље
„Равно поље, жао ми је на те, где мој драги отиде низа те.“	Драги и недраги
„Чудо људи за ђевојку кажу: Танка струка, а висока стаса, Коса јој је кита ибришима, Очи су јој два драга камена, Обрвице с мора пијавице, Сред образа румена ружица, Зуби су јој два низа бисера, Уста су јој кутија шећера; Кад говори, ка' да голуб гуче, Кад се смије, ка' да бисер сије, Кад погледа, како соко сиви, Кад се шеће, као пауница“	Женидба Милића барјактара

9. Који је мотив заједнички наведеним песмама? _____

10. Напиши наслов песме на основу истакнутог мотива:

девојачка молба	
очи драге	
драги и недраги	
растанак	
женидба	
мотив славуја	
лепота девојке	
смрт младенаца	
мотив неба	

11. Заокружи тачан одговор.

Женидба Милић барјакџара је:

- а) епска песма,
- б) лирска песма,
- в) лирско-епска.

ЛИЦЕ И НАЛИЧЈЕ ЖИВОТА

Лаза Лазаревић

Кључне речи: ратни инвалид, капетан, газда Благоје, просјак

СВЕ ЋЕ ТО НАРОД ПОЗЛАТИТИ

(Одломак)

Објашњење мање познатих речи и израза

подбочиши се, подбочим се – наслонити се о нешто;

блудиши, блудим – овде: немирно и убрзано прелазити погледом око себе;

јлавчина, ж. род – средњи ојачани део точка на колима;

омарина, ж. род – спарно време пред кишу, запа-ра, жега, оморина;

олуј, м. род – олуја;

ћерамида, ж. род – цреп за покривање куће;

рехав, рехава, рехаво – ре-дак, разређен;

јеак, м. род – сељак;

кадрил, м. род – врста пле-са у фигурама са чети-ри плесача и музика за тај плес;

оштрица, ж. род – оштри-ца;

локумић, м. род – демину-тив од локум: ратлук, врста посластице;

јерваз, м. род – руб, по-руб;

Капетан, пак, по имену Танасије Јеличић, стајаше готово цео дан на једном месту, подбочивши се на сабљу. Лице му беше окренуто страни с које лађа долази, а очи уморно и нестално блудише око тога места, као оно сасвим издубена главчина око оједене осовине. На његову лицу не беше онога хероичнога изгледа, који се кадшто виђа и на пензионованим потпуковницима, па ипак оно те опомиње на ома-рину иза које се диже олуј, одлећу ћерамиде с кућа и капе с глава. Пу-начки, малени, с обе стране пострижени бркови, мален али подебео нос, осредње смеђе очи, рехаве обрве, округао обријан подбрадак и чисти, масно жути, али не мршави образи, мала уста, с поверљивим контурама, велике руке, алкава униформа, а као снег бела кошуља и као млеко чиста сабља – све то издаваше човека господина и геака, човека од кога ишчекујеш да зна аранжовати кадрил и очистити острицу, а опет те нимало не би изненадило кад би он окренуо дами леђа, обрисао нос салветом или чак забó виљушку у лакумиће.

Он, дакле, стајаше, а казанџија се непрестано вртијаше. Напо-слетку, кад мрак стиже пре лађе и не могадијаше се више видети ни златан перваз на агентовој капи, и њих се двојица, покуњени, врати-ше у механу.

– Нема је па нема! – рече казанџија љутито, као човек коме не иде карта.

– Нема је – рече и официр, али мирно, као периодичан чиновник који зна да после пет година мора доћи класа.

– Што ли, боже? – рече опет казанџија. – Ваљда... та да... овде и нема Турака... А лађа се, ваљда, и не може бобандирати?

Капетан ћути.

– А кога ви чекате? – упита опет Благоје.

– Жену!

– А ја сина! Рађен је.

Он се мало стресе, брзо стаде истресати скоро пуну лулу и поново је напунивши и палећи, настави преко чибука:

– Али лако, сасвим лако! Писао ми је његов друг Јоле. Овде и овде! – он руком показа сасвим неодређено: најпре преко леве плећке, па онда дуж целе десне ноге.

– Само га окрзло! Отпуштен је кући из болнице, да се поправи, па после у име Бога опет!... И треба... Треба гонити пексијана!... Само нека нам је Бог у помоћи!...

– А шта вам је син? – рече капетан почињући учествовати у историји казанџиној.

– Мој син? Казанџија! Ех, да видите како тај ради. У њега рука, видите, овде дебља, него у мене нога овде. Ја сам због ових оскудних времена продао све што сам имао – шта ће ми? – само сам алат оставио. Али док је његових руку и алата, биће нама двојици хлеба, па баш да нас је и десеторо.

– Знам, знам – рече капетан – али шта је он у војсци?

– У војсци? Пешак! Јест, пешак! Ја увек кажем: ти, брате, ти би требало да си тобџија. Ти би лепо могао повући топ. После, оно кад груне – милина човеку чути! Али он хоће у пешаке. Каже: ово вреди – ако ћеш на пушкомет, ако ћеш за гушу! Страх те погледати кад се наљути. Тај где удари, ту трава не ниче!

– А где је рањен?

– Богами не знам. Не знам – бадава! Писао ми је, истина, његов друг Јоле, али ја сам заборавио. Смешна имена тамо. Ево писма! У две борбе – у две...

Надежда Петровић,
Ваљевска болница, 1915,
Музеј савремене уметности, Београд

Објашњење мање познатих речи и израза

бобандираџи, бобандирам
– бомбардовати;

чибук, м. род – лула;

окрзнути, окрзнем – не-
знатно оштетити;

пексијан, м. род – прљав,
нечист човек;

ћурче, с. род – кратак, кр-
знени прслук;

механа, ж. род – кафана;

зембил, ж. род – ручна кор-
па од трске;

нехојишце – случајно;

шишака, ж. род – помагало
за кретање особа које
немају ногу или се те-
шко крећу;

шиша, м. род – џеп;

крајџара, ж. род – нека-
дашњи аустријски ба-
карни новац;

иракџиканџи, м. род – чи-
новник, службеник;

маџаџија, м. род – вла-
сник магације (складишта
робе, дућана, радње);

пексијан *кућу харџијом* –
зидати на дуг, узевши
новац на меницу

Он извади сасвим масно и изгужвано писмо из ћурчета и предаде га капетану, који га понесе у руци, да га прочита спрам свеће у механи.

– Да ниси ти, војниче, газда Благојев син?...

– Јесам, господин-капетане – рече војник, састављајући ногу и штаку и дотакнувши се по војнички капе. Али га штака издаде и он се придржа за једну госпу с кучетом и зембилем, која врисну и одскочи у страну.

– Ту ти је отац! Чекај да му кажем!

Како беше тек зора, и путници неодлучно стајаху на обали, то и нехотице обратише пажњу овој сцени.

Капетан отрча напред у механу да пробуди Благоја. Свет се расклони у два реда, пуштајући инвалида: красног, једрог момка, с мушким лицем и жалостивим осмејком око усана. Све беше у њега: и снага, и здравље, и лепота; и, опет – ничега не беше!

Зверајући на све стране, он протрча поред инвалида и заустави се на крају публике:

– Па где је?

– Тата! – викну војник милостивно, окрећући се на једној ноzi и подупирући се штаком. – Тата! Та ево ме!

Благоје се, као муња брзо окрете. Стаде пред сина. Гледа га, гледа – па онда тресну о земљу.

Нико не мишљаше да иде својим послом. Сви прискочише, попрскаше га водом. Дама с кучетом и зембилем тури му некаке капљице под нос. Брзо га повратише и дигосе на ноге. Он се прво обриса од воде којом су га поливали, па онда загрли сина, али тако нагло, као да је се бојао да ће му побећи!

Дуго га не пусти. А и кад се одвоји, он га гледаше правце у очи, не смејући никако спустити очију доле, где је некад нога била.

– Хвала богу, само кад си ти жив! Све ће опет добро бити. Ово – он руком напипа штаку – ово ће народ позлатити! Је ли тако, браћо?

Сви прискочише одобравајући.

– Ево, ја – рече капетан – ја први дајем... – он стаде претурати шпагове, али нађе само неколико крајцара – ја, ево, дајем сахат и ланац. На!

– Хвала, господин-капетане! – рече војник, исто онако поздрављајући капетана. – Држи, тата! Ја немам друге руке.

– Ево, и ја ти дајем моју ћилибарску лулу. Вреди два дуката – рече Стево, практикант.

– Хвала, браћо! Држи, тата!

– Ево ти, да купиш дувана! – рече Маринко магазиција и пружи му неколико дуката.

Војник, с муком придржавајући штаку, скиде капу и подметну је магазицији, да тури у њу новце.

– Хвала, браћо! Држи, тата!

Благоје узнеме капу у обе руке, метну у њу сахат, лулу и дукате.

Народ поче редом спуштати у капу. Међу путницима беше браће Руса, са оном, како они веле, „широком натуром“. Они немилице даваше.

Војник се захваљиваше непрестано са: „Хвала, браћо!“ „Хвала, браћо!“, али му глас постајаше све више и више загушљив. Те две речи почеше добивати одсудан ритам, као у слепца на вашару, и он као да сад први пут осети, са свом снагом непоколебљивог уверења, да је богаљ и просјак. И најзад просуше се тихе, крупне сузе, као мајска киша.

– Гле, где ти њега! – рече Благоје. – Због такве ситнице па плаче! Па шта ми је то? Једна нога! Еј, хеј! Све ће то опет... – он умало не рече „нарасти“, али се устави: – Све ће то опет... Ама је ли ти ја кажем да ће то све народ позлатити? Па онда уједаред и сам бризну у плач:

– А шта ће ми све ово?

Он баци преда се на земљу капу с поклонима и као луд погледа у небо, као да одозго чека одговора.

Капетан је опет озидао кућу на истоме месту у Књажевцу. Покрио је, истина, као што се то каже, хартијом, али му је жена весела, и синчић здрав, и чупа га већ за бркове.

Благоје је још донекле говорио: „Све ће то народ позлатити!“ После је окренуо на: „Све ће то теби бог платити!“ Напослетку се пропије и ту скоро умре. А његов син прима издржање из инвалидског фонда и – проси!

Можете му, ако ћете, уделити.

Ово му је мој прилог!

Разговарајмо...

Како си се осећао/осећала након прочитане приповетке? Који су делови приповетке посебно утицали на тебе? Шта осећаш према казанцији и његовом сину, ратном инвалиду?

Размисли о томе зашто се приповетка зове *Све ће ти народ позлатити*. Да ли сада можеш да претпоставиш шта се подразумева под заменицом „све“? Покушај да објасниш како ће то „народ позлатити“.

У уводном делу приповетке упознајемо се с главним ликовима. Ко су они? Где се налазе? Којим су се поводом нашли на истом том месту? Кога чека капетан? А кога чека газда Благоје? Како ове податке сазнајемо? Како реагује Благоје након изговорених речи „Рањен је“? Како је Благоје сазнао да му је син рањен? О чему даље разговарају капетан и Благоје? Какво се осећање јавља код капетана?

Да ниси ти, војниче, газда Благојев син?

Ко је први угледао рањеног Благојевог сина? Како је свет реаговао на појаву младића без ноге? Којим речима капетан упозорава Благоја на призор који ће ускоро угледати? Како је изгледао и какав је утисак на тебе оставио сусрет оца и сина? Како би описао/описала смену осећања која обузимају Благоја? Које се осећање у њему најпре јавља? Поткрепи своје мишљење реченицама из текста. Како се осећао када је сина стегао у загрљај? Био је и захвалан Богу. Због чега? Када је Благоје изговорио пред окупљеним људима – ово ће народ позлатити?

Хвала, браћо! Држи, тата!

Како је рањени младић реаговао на прве дарове и новац који су му стављали у капу? Када се у његовом гласу осетило да је постао свестан чињенице да је богаљ и просјак? Потражи тај дао у одломку и прочитај га наглас. Како отац реагује на крупне синовљеве сузе? Зашто је и он бризнуо у плач?

Можете му, ако ћете, уделити

Како су у животу прошли капетан и његова породица? Шта се десило са газда Благојем? Шта је говорио уместо „све ће то народ позлатити“? Како је завршио несрећни младић, инвалид? Коју нам поруку шаље писац реченицом: „Ово је мој прилог!“

ЗА ОНЕ КОЈИ ЖЕЛЕ ВИШЕ

Тема приповетке и ликови који су у њој приказани условљени су социјалном (друштвеном) ситуацијом. У том преображају од става „све ће то народ позлатити“ до „све ће то теби бог платити“ јасно се виде друштвени положај и судбина ратног инвалида. Он завршава као просјак. Та животна и друштвена околност је основа на којој је писац развио ликове газде који пропада и његовог сина, ратног инвалида. Размисли и реци каква судбина очекује Благојевог сина. Шта је друштво омогућило капетану и његовој породици, а ускратило инвалиду? Подсети се завршених реченица у одломку:

„Капетан је опет озидео кућу на истоме месту у Књажевцу. Покрио је, истина, као што се то каже, хартијом, али му је жена весела, и синчић здрав, и чупа га већ за бркове.“

Какав живот очекује капетана?

Описи у приповеци *Све ће њо народ њозлајшији*

У овој су приповеци заступљени портрети ликова. Портрет капетана је веома развијен и са бројним детаљима. Пронађи га и прочитај наглас.

На који начин писац приказује његове спољашње особине? Шта сазнајемо о његовом карактеру и на који начин? Можемо ли на основу описа и дијалога у којима учествује да формирамо став, мишљење о капетану?

 Како опис лика утиче на развој радње у одломку? Заокружи слово испред одговора који сматраш тачним:

- a) описом се успорава радња,
- b) описом се убрзава радња,
- v) опис не утиче на ток радње.

Младић није тако детаљно описан као капетан. Пронађи реченице које говоре о њему, његовим особинама и изгледу. Од кога још сазнајемо какве је особине младић имао пре него што је отишао у рат?

Поред описа, у овом одломку заступљени су и дијалози као посебна форма казивања (изражавања).

Издвој дијалог који је на тебе оставио најјачи утисак. Прочитај га наглас и реци зашто си баш тај део приповетке одабрао.

Лаза Лазаревић (1851–1890) је приповедач и творац српске психолошке приповетке. Са својих девет приповедака, колико је написао, спада међу најзначајније српске прозне ствараоце. Рођен је у Шапцу, гимназију је завршио у Београду, а медицину у Берлину. Исте године кад

је докторирао медицину објавио је своју прву приповетку *Звона с цркве* (касније названа *Први њућ с оцем на јуџрење*). Поред ове, познате су и његове приповетке *На бунару*, *Ветлар*, *Све ће њо народ њозлајшији*, *Швабица*.

Кључне речи: књига, библиотека, библиотекар, страх, понижење, разочарање

КЊИГА

(Одломак)

Објашњење мање познатих речи и израза

књижница, ж. род – библиотека;

неук, неука, неуко – онај који не зна, ненаучен;

дорасџи, дорастем – овде: достићи одређени узраст;

риђ, риђа, риђе – црвене косе, црвенокос;

сџављаџи џримедбе, стављаам примедбе – изговарати речи приговора, приговарати;

одговараџи некоџа од нечеџа – одвраћати речима;

сџреџиџи, стрепим – унапред се плашити;

условљен, условљена, условљено – зависан од испуњења неког услова;

оскудан, оскудна, оскудно – недовољан;

доџније – касније;

баџиџи џоџлед – на кратко, на тренутак погледати;

ресак, реска, реско – оштар (о гласу);

џрибраџи се, приборем се – доћи к себи, средити мисли и осећања;

отресџиџи, отресита, отресито – који лако и брзо доноси одлуке;

Прве две године свога школовања дечак је толико пута мислио на тај тренутак кад ће и он смети да оде, у одређени дан и сат у недељи, и да из те књижнице узме на читање неко од оних илустрованих дела која је гледао код старијих другова. Он је из разговора с тим старијим друговима знао наслове многих књига које се налазе у тој малој гинмазијској библиотеци, слушао је како расправљају о њиховој садржини и долазио је сам себи ситан, и неук, и само је желео да и он дорасте до трећег разреда и до библиотеке.

Сада је дошао и тај дан.

Првог уторника после подне он је међу првима стајао пред закључаним вратима библиотеке и чекао на професора-библиотекара. Кад се професор појавио и кад је откључао врата и пустио их у хладовиту уску собу, поред чијих су зидова били ормани пуни књига, за дечака је наступило остварење једног дуго сањаног и живо жељеног тренутка.

Ђаци из виших разреда дошли су први на ред. Професор, дебео и риђ човек, брзих покрета и оштре речи, стављао је своје примедбе, препоручивао једне књиге, одговарао од читања других. Дечака је бунџио његов суви и подругљив начин говора о тако великим и свечаним стварима, али он је сваког тренутка заборављао на професора и на ђаке и само гледао књиге, поређане иза стакла, и маштао о свему што може да буде написано и насликано у тим књигама, и већ сада осећао као бол то што мора да се одлучи само за једну књигу и њу да затражи. Мислио је каква би то срећа била, и како би одмах са њега пао тај болни терет, кад се не би морао одлучивати и кад би могао мирно да прегледа сва три ормана и да разгледа све књиге и листа по њима. Шта је једна књига, па и најлепша, кад човек зна да постоје толике стотине и хиљаде других књига? Бар три-четири кад би могао да добије па да не стрепи, док чита једну од њих, да ће за који сат доћи до краја и да неће имати шта да чита. Овако, сваког уторника једну књигу, па и то само од оних које су за његов разред, које професор одобри, и то још под условом да ни из једног предмета не добије лошу оцену.

Све условљено, ограничено, тесно и оскудно. А ипак постоје у свету библиотеке, постоје толике књиге и постоје људи који их слободно читају. И он не жели много, четири-пет књига о разним путовањима по разним крајевима света. Само да може ону коју чита да наслони на оне три или четири које ће читати доцније, и да понекад погледа истовремено у две књиге, само да поглед баца. Не зна зашто, али чини му се да би то било остварење његове највеће жеље.

– Јеси ли ти дошао да спаваш овде или да узмеш књигу?

Траго га је из тих маштања професоров глас, резак и нестрпљив, али дечак је имао муке да се прибере. Није био ни приметио кад је дошао ред на њега. Са леђа су га гурали другови и смејали се. Пред њим, сасвим пред њим, стајао је отресити риђи професор. Видео му је јаке песнице, снажан врат, кратко шишану црвену косу, опуштене бркове и зелене очи тврда и подругљива погледа, очи човека који зна шта хоће и шта треба да се ради и који и од других неумољиво тражи да то исто знају о свакој ствари и у сваком тренутку.

Дечаку се чинило као да је одједном и неочекивано стављен на неку претешку и немилосрдну пробу. Најлепше што је имао од библиотеке – двогодишња жеља и мисао на њено остварење – сад је прошло. Грубо пробуђен, ухваћен у маштањима као у кривици, он је био збуњен и уплашен. Нарочито се бојао да му професор не надене неки подругљив надимак, јер је имао обичај да то чини, а после, кад ђаци прихвате то подругљиво име, нико му га неће скинути.

– Дакле, шта је по вољи? – продужи професор иронично.

– Ја бих... Молио бих нешто о путовањима – муцао је изненађени дечак.

– Ти би, молио би... Ти ни сам не знаш, чини ми се, шта хоћеш – каже професор и маша се за једну кратку, подебљу књигу, уноси дечак ово име у списак, и предаје му је жустро.

– Идемо даље!

Дечак се повлачи збуњен, мислећи само да је овог пута срећно избегао надимак. Разгледа књигу која на корицама има слику у бојама, све сами снег и лед, и наслов: *Експедиције у њоларне крајеве*.

Силазећи споро низ степениште и застајкујући на свакој степеници, он је отварао књигу на местима где су биле слике поларних предела, са леденим бреговима, саоницама које вуку пси и снежним шаторима. Лице му је горело и руке подрхртале од малопређашњег сусрета са професором-библиотекарком. Непријатност и хладноћа тога сусрета вејале су из свих тих поларних фотографија и са сваке странице те престареле, рђаво повезане и много употребљаване књиге.

То су, дакле, те лепоте и та задовољства која човека чекају кад стекне право да се служи библиотеком!

Објашњење мање познатих речи и израза

неумољиво – непопустљиво;
наденутии име, надимак,
наденом име, надимак –
дати име, назвати;

иронично – подругљиво;
машајти се, машам се – ићи
руком према нечему, до-
хватати;

жустиро – оштро, брзим по-
кретима;

њоларни, поларна, поларно –
који се тиче полова (Се-
верног или Јужног) или
припада половима;

вејати, вејем – овде: изби-
јати, зрачити;

самољубље, с. род – пре-
терана осетљивост на
мишљење других о себи,
таштина;

љубојийсиво, с. род – жеља
да се нешто сазна, радо-
зналост;

искоричији се, искоричим
се – испасти из корица
(о књизи);

њолејина, ж. род – овде:
задња страна књиге;

вео, м. род – овде: танак про-
зрачан слој;

излубији, излубим – испа-
сти из оквира

Арсеније Петровић,
Дечак у џлавам, 1863,
Галерија Матице српске,
Нови Сад

Загледан у те слике, са помешаним осећањима повређеног самољубља, разочарања и љубопитства, дечак је погрешно стао на једну излизану степеницу, повео се, затетурао и најпоследочекао рукама о зид, али је при том испустио књигу која се откотрљала низ степенице. Задржавши се да не падне, и прибравши се, он је одмах потрчао за књигом која је лежала на дну степеништа. Кад ју је подигао, видео је са запрепашћењем да се од пада потпуно искоричила; цео њен унутрашњи део одлепио се од корица и држао се само још са неколико танких конаца за полеђину.

Дечаку појури крв у главу. Кроз вео вреле магле, који му је играо пред очима, он стрпа излубљену свеску у корице, обазре се да га није ко видео и пође брзим корацима кући.

Дорастао је до библиотеке...

Која мисао није напуштала дечака у току прве две године школовања? Шта је сазнао из разговора са старијим друговима? Зашто се у тим разговорима осећао неуким и ситним?

Какво је осећање обузело дечака док је пред вратима чекао професора-библиотекара? Када је наступило остварење његовог сна?

Дебео и риђ човек, брзих покрета и оштре речи...

Опиши како је професор изгледао. Шта је дечака збуњивало док је посматрао библиотекара? О чему је маштао док је чекао да дође на ред? Које су га мисли опседале? Шта му је причињавало бол? Због чега је стрепео? Прочитај наглас реченице које говоре о његовој жељи да узме више књига, а не само једну.

О чему говори следећа реченица: „Све условљено, ограничено, тесно и оскудно“? Чиме је било условљено позајмљивање књиге из гимназијске библиотеке? Чему се дечак дивео?

Јеси ли ти дошао да спаваш овде или да узмеш књигу?

Ко је дечака пренуо из маштања? Каквим речима му се обратио библиотекар? Који се нови страх појавио у дечаку? Које детаље запажа дечак

на библиотекару док стоји очи у очи са њим? Шта професор неумољиво очекује? Зашто дечак не зна коју књигу да изабере? Има ли истине у професоровим речима: „Ти ни сам не знаш, чини ми се, шта хоћеш“? Образложи свој одговор.

Коју књигу дечак износи из библиотеке? О чему размишља док се повлачи збуњен из библиотеке? Шта му се чини док посматра књигу и слике које се у њој налазе? Која осећања су се јавила уместо очекиване радости? Шта је једино провејавало са слика поларних предела које су се налазиле у књизи?

Дечаку појури крв у главу...

Шта му се догодило док је силазио низ степениште? Које га је осећање обузело у том тренутку? Зашто се обазрео и брзо побегао одатле?

Богатимо свој речник

Одреди које се реченице из одломка односе на дечака, а које на професора-библиотекара. Упиши у табелу бројеве одговарајућих реченица.

1. Долазио је сам себи ситан, и неук...
2. Осећао је као бол то што мора да се одлучи само за једну књигу.
3. Бунио га је његов суви и подругљив начин говора...
4. Маштао је о томе да не стрепи док чита...
5. Пренуо га је из маштања глас, резак и нестрпљив...
6. Желео би да погледа истовремено у две књиге, само да поглед баци, чини му се да би то било остварење његове највеће жеље.
7. Грубо пробуђен, ухваћен у маштањима као у кривици, он је био збуњен и уплашен.
8. – Дакле, шта је по вољи? – продужи он иронично.
9. Нарочито се бојао да му не надене неки подругљив надимак...
10. Лице му је горело и руке подрхртале од малопређашњег сусрета...
11. Изашао је са помешаним осећањима повређеног самољубља, разочарања и љубопитства...
12. Видео је очи човека који зна шта хоће и шта треба да се ради...
13. Појури му крв у главу...

Дечак	Професор-библиотекар
1.	

У којим се реченицама открива карактерна особина лика, а које се реченице односе на ситуацију у којој се лик налази? О овим питањима разговарајте међусобно или са својим наставником/наставницом.

На пример, реченица „Долазио је сам себи ситан, и неук“ говори о ситуацији када се дечак тако осећао у разговору са старијим друговима, али открива и његову радозналост и жељу за сазнањем.

❁❁ Стварајмо...

Да ли ти волиш да читаш књиге? Које те књиге највише привлаче? Колико често идеш у школску библиотеку? Да ли је и теби ограничен избор књига?

Напиши састав у ком ћеш представити своју омиљену књигу или књигу коју си недавно прочитао/прочитала. У саставу наведи и име писца књиге и укратко прикажи њен садржај. Истакни тему и главне ликове, опиши их и реци нешто о њиховом међусобном односу. Издвој најинтересантније делове књиге. Састави план према датим тезама.

Моја омиљена књига

Тезе:

- наслов књиге,
- писац,
- главни ликови,
- кратак садржај,
- однос међу ликовима,
- твоје мишљење о књизи (разлози због којих ти се књига допада).

Иво Андрић (1892–1975) је најзначајнији српски писац 20. века. Рођен је у Долцу крај Травника, основну школу и гимназију завршио је у Вишеграду и Сарајеву, а студије књижевности и историје у Грацу. Андрић је био романсијер и приповедач, есејиста, критичар... У највећем броју својих дела приказао је Босну турског, аустријског и савременог доба као земљу на граници између Истока и Запада, ислама и хришћанства.

Књижевни рад почео је песмама, а нова фаза у његовом раду започиње првом

објављеном приповетком *Пути Алије Ђерзелеза*. Након ње Андрић се развијао првенствено као приповедач. Био је дипломата у Риму, Букурешту, Паризу и другим европским градовима у периоду од 1921. до 1941. Добитник је Нобелове награде за књижевност 1961. године. Најпознатија дела су му романи: *На Дрини ћуприја*, *Проклећа авлија*, *Травничка хроника*, *Госпођица*, збирке приповедака *Приповејке*, *Нове приповејке*, *Лица*, *Кућа на осами*.

Љубомир Симовић

ОДЛАЗАК РАСТКА НЕМАЊИЋА НА СВЕТУ ГОРУ

За трпезом пуном вина и ракије,
и мяса које устрелише и клаше,
он осети да није жедан да пије
из златне, него из дрвене чаше;
на Ибру, од мећаве скоро ослепео,
он осети да га, промрзлог до кости,
неће огрејати вагра, већ пепео,
и да не спасава крзно, него кострет.

И жељан да заслужи руво од кострети,
царско руво оставља царски син,
и, жељан да се нахрани маслином,
напушта царску трпезу и дом;
и док га храни купина, купа киша,
и четруна и боквица га лечи,
он путује и, путујући, чује
све мање српских све више грчких речи,

и, прешавши Халкидик, који три
кажипрста пружа у Егејско море,
из мрака стиже на Агион Орос,
и долази пред врата Русикона;
и, жудећи да се усели у облаке,
он чело спушта на камени праг,
и босе ноге моли: примите ме,
у сенку на коју не полагају права
ни мрав, ни трава.

Кључне речи: Растко Немањић, Света гора, растанак од царског живота, жеља за монашким животом

Објашњење мање познатих речи и израза

мећава, ж. род – снежна олуја, јака вејавица;

промрзнути до кости – јако озебити;

пепео, м. род – прах који остане од онога што потпуно изгори;

кострети, м. род – одећа од козје длаке;

руво, с. род – одело, рухо;

четруна, ж. род – дивљи лимун;

боквица, ж. род – лековита ливадска биљка;

Халкидик, м. род – грчко полуострво, Халкидики;

Агион Орос, м. род – Света Гора;

Русикон, м. род – светогорски манастир касније назван Свети Пантелејмон;

полагати права – сматрати нешто својим

Хиландар, поглед
са северне стране

Проверимо јесмо ли све добро разумели...

На основу прочитане песме допуни започете реченице:

Растко Немањић је осетио да није жедан да пије из _____ него из _____ чаше.

Схватио је да га неће огрејати _____ већ _____, да не спасава _____ него _____.

За трpezом пуном вина, ракије и меса Растко се определио за:

- а) добру вечеру,
- б) царски престо,
- в) монашки живот.

Заокружи слово испред тачног одговора.

На основу прочитане песме допуни започете реченице:

Растко оставља _____ и напушта _____ да би заслужио _____ и нахранио се _____.

Растко се упутио према:

- а) Јерусалиму,
- б) Светој гори,
- в) Студеници.

Заокружи слово испред тачног одговора.

Чиме се Растко на путу хранио? Како се купао? Чиме се лечио?
Пред којим вратима је Растко жудео да се „усели у облаке“?

Уселити се у облаке значи:

- а) оставити племићки живот и посветити се Богу и вери у окриљу манастира;
- б) преселити се у манастир који се налази на високој планини;
- в) задобити високе почести.

Заокружи слово испред тачног одговора.

Покушај на основу сећања, да распоредиш на одговарајућа места у стиховима следеће глаголе:

полагати, уселити се, примити, спуштати, молити

„...и, жудећи да _____ у облаке,
он чело _____ на камени праг,
и босе ноге _____ : _____ ме,
у сенку на коју не _____ права
ни мрав, ни трава.“

Ко изговара завршне стихове? Како их ти разумеш?

Тим стиховима се изражава:

- а) порука песме,
- б) тема песме,
- в) основни мотив у песми.

Подвуци одговоре које сматраш тачним.

Овим стиховима изражава се идеја о:

- пролазности живота,
- скромности као врлини,
- човековој потреби да се обогати,
- човековој жељи да богати свој духовни живот,
- складу који влада у природи.

Образложи свој избор.

ЗА ОНЕ КОЈИ ЖЕЛЕ ВИШЕ

Наведене речи и изрази имају симболично значење. Откривајмо њихову симболику.

Разврстај их на симболе који се односе на богатство којим је Растко био окружен у царском двору и оне који га чекају у монашком животу: царска трпеза, златна чаша, дрвена чаша, огрејати се ватром, огрејати се пепелом, крзно, кострет, царско руво, маслина, купина, стићи из мрака, уселити се у облаке

Богатимо свој речник

У песми се јавља израз *йолаіаіи йрава*. Шта се све може полагати? Међу понуђеним речима подвуци оне које се могу довести у везу с глаголом *йолаіаіи*.

рачун, испит, молбу, писмо, заклетву, истину, завет, моћ, љубав, новац, оружје, темељ

За добијене изразе напиши значење.

_____ , _____ , _____
_____ , _____ , _____

Источни део манастира
са пиргом Светог Саве

ПРИЧА О СВЕТОМ САВИ

Кључне речи: Свети Сава, светосавски дух, духовност, грех, борба против греха

Када је Свети Сава ишао по земљи,
Још пре свога рођења,
Док се звао Растко,
Као што иде и сада,
Само га не видимо,
А можда је то било и доцније.

Кренуо је Савиним стопама,
Ка Савином извору
Ка Савином врху,
Куда и ми идемо,
Јер другог пута и нема.

Када је негде око Савина дана,
Наишао Савином страном,
Напали су га пси,
Као што и сад нападају
Свакога ко се упути Савиним траговима.

Путник је најпре саставио три прста,
Како је одредио да се и ми крстимо,
Плашећи их законом
Од кога су још више побеснели,
А ни до данас нису узмакнули.

Онда се сагнуо да дохвати камен,
Али камење беше замрзнуто,
Свезано за земљу студеним синцирима,
Јер беше јака зима,
Као и ове године,
Као увек око Савина дана.

Већ су разносили Савина стопала,
Савин кук и Савин лакат,

Стеван Тодоровић,
Принц Расико Немањић,
чува се у Цетињском
манастиру од 1931.

Објашњење мање познатих речи и израза

доцније – касније;
узмакнути, узмакнем –
повући се, одступити у
борби;
сџуген, студена, студено –
хладан;
синцир, м. род – ланац;
џродол, м. род – долина;
џаруја, ж. род – овде: про-
валија, увала

По продолима и јаругама земље
Због које је подељен свет,

Кад је Свети отпасао мач уста,
Једино оружје које је носио,
А које је и нама оставио,
Говорећи ове речи:

– Нека је проклета земља у којој су
Пашчад пуштена, а камење свезано.

Прочитали сте доста књижевноуметничких текстова посвећених Светом Сави. Подсети се имена писаца и њихових дела из твоје читанке *Речи завичаја*.

По чему је ова песма посебна, другачија? Како гласи наслов ове песме? Зашто је у наслову прича, а не песма о Светом Сави?

Тема песме

Песма јесте посвећена Светом Сави, али о чему заправо она говори? Која је њена тема?

Када је Свети Сава ишао по земљи...

У које доба је смештена радња испевана у песми? Пронађи стихове којима ћеш потврдити свој одговор. Шта значе следећи стихови?

„Када је Свети Сава ишао по земљи,
Још пре свог рођења,
Док се звао Растко“

Које се симболично значење открива у стиху „још пре свог рођења“? Када се родио Растко, а када монах Сава?

Кренуо је Савиним стопама...

У другој строфи се понављају одређени изрази. Означи их и покушај да објасниш шта се таквим понављањем постиже, шта се истиче и због чега?

Какав је онај који иде Савиним стопама? Шта, у ствари, значи „ићи Савиним стопама“?

Чијим још стопама можемо ићи? Како ћемо рећи за сина који се бави истим послом као и његов отац? _____

Савин дан...

У трећој строфи реч је о Савином дану. Када се прославља Свети Сава? Шта се догодило баш тада? Кога представљају пси? Зашто они нападају Саву и „свакога ко се упути Савиним траговима“?

Како је путник покушао да отера псе? Шта симболизује састављање три прста? Када то и због чега чинимо? Како су на то реаговали пси? Зашто ни до данас нису узмакнули?

Чиме је онда покушао да отера псе? Шта представља замрзнуто камење?

Кад је Свети отпасао мач уста...

Којим се оружјем Сава супротставио псима? Зато реч има снагу оружја?

Која је порука клетве коју изриче Сава? Покушај да протумачиш ове завршне стихове:

„Нека је проклета земља у којој су
Пашчад пуштена, а камење свезано.“

Размишљајмо...

Ово је књижевно дело испевано у стиховима. Ком књижевном роду оно припада?

Од колико се строфа састоји ова песма? Строфе се не састоје из подједнаког броја стихова. Зашто је последња строфа састављена само из два стиха?

Како се назива таква строфа?

Да ли се стихови у *Причи о Светиом Сави* римују? Какав се утисак постиже изостављањем риме: шта се губи, а шта се добија?

Кључне речи: детињство, дјед Раде, стари Петрак, Мјесец, машта, стварност

Објашњење мање познатих речи и израза

поход, м. род – полазак, обилазак нечега;

стеџа, ж. род – овде: строго држање пуно забрана;

самарџија, м. род – занатлија који је правио дрвене направе сличне седлима, самаре;

парий, м. род – коњ;

чељаде, с. род – човек;

љескар, м. род – шумица лешника;

нашушурити, нашушурим – нагужвати и подићи нагоре;

јај, м. род – шумарак;

прекардашиши, прекардашим – претерати;

раскокаш, раскокам – пући као кокица;

исплуташиши, исплутама – испливати на површину;

легина, ж. род – необрађена и запустена земља;

докучити, докучим – овде: дохватити;

машице, ж. род – метална справа у облику клешта или маказа служила је за хватање и вађење врућих предмета из ватре;

камџија, ж. род – бич;

рујнија, рујнија, рујније – црвенија;

ПОХОД НА МЈЕСЕЦ

(Одломци)

Тек ми је пета година, а већ се свијет око мене почиње затварати и стезати. Ово можеш, а оно не можеш, ово је добро, оно није, ово смијеш казати, оно не смијеш. Ничу тако забране са свих страна, јато љутих гусака, хоће и да ударе.

– Добићеш ти, мали, па ће те проћи твоје будалаштине.

Како проћи! Ујутру, чим отвориш очи, ето их одасвуд, кљуцају попут врабаца, па морам да запиткујем. Овај свијет око мене шашав је и будаласт, а нисам ја.

Стега попушта тек онда кад се пред нашом кућом појави стари самарџија Петрак, неуморна скитница. Још није ушао у авлију, а већ гракће на мога дједа:

– Јеси ли жив, Раде, стари мој парипе? Види га, види.

Ихи, почело је! Кад он дједа смије назвати парипом, шта ли ће тек бити с осталом чељади? На мене ће, вјероватно, сви у кући заборавити, моћи ћу да одмаглим преко плота у љескар.

Кад је самарџија код нас у гостима, онда је мени много штошта дозвољено. Пењем се по дрвећу, завирујем на таван, шврљам око потока, одем чак и до малог млина завученог подно нашушурена гаја. Згодно бих тако и у Америку само да знам пут и да се не бојим паса.

– Чекај ти само, отићи ће стари Петрак – пријете ми у кући кад већ сасвим прекардашим.

А ти „Петракови дани“ у рану јесен обично су увијек били празнични, сјајни и пуни шапата, па ме тако повуку и ошамуте да не знам куд бих прије: кроз кукурузе, низ поток, уз бријег. Чучим тако на врби и зурим у нијем свјетlucaв рибљи рој, а онда се пред мојим засјењеним очима одједном разграна густа крошња питомог кестена с раскоканим презрелим чаурама: их, у кестењар, шта ће ми рибетине!

Шијем тако читав дан тамо-амо, а кад ме сутон опколи и отјера кући, ево ти опет нове напасти – Мјесеца.

Исплута он иза ријетка дрвећа на бријегу, бљештав, надомак руке, тајанствен, нијем, златопера риба. И ја заинтересован сав устрептао од скривене лоповске наде:

– Можда бих га некако могао дохватити?!

Ноћу се изненада тргнем из сна: вири Мјесец кроз прозор, гори читаво двориште, и бљештав посјетилац уноси ми се у лице и шапуће:

– Хајдемо!

Дижем се лак, опсједнут, али ме већ на првом кораку отријезни глас вјечито будног дједа:

– Баја, куда ћеш?

Они мене тако увијек: таман кренем у нешто, сав устрептао, изнад земље, кад неко подвикне, а ја – цоц! – о тврду ледину.

Сва срећа што једном у години дођу и Петракови развезани дани кад се много штошта може.

Дође тако једном ред и на Мјесец.

Пекла се код нас ракија од неких раних шљива па се послом зашло и у ноћ. Душу дало за мене!

Ја се мотам око дједа и Петрака, више одмажем него помажем, прислушкујем њихов разговор, па се најзад толико осмјелим да сједнем сасвим близу, већ готов да запиткујем. Поменуше Мјесец.

– Дједе, би л' се Мјесец могао дохватити грабљама? – изненада се огласим ја.

– Хех, шта њему паде на ум! – дочека дјед некако с висине и не обраћајући се мени него самарцији. – Хоће да докучи Мјесец.

Објашњење мање познатих речи и израза

коса, ж. род – стрмина, падина;

сједећив, сједећива, сједећиво – који седи;

клиснуйи, клиснем – побећи

Самарција уздахну и погледа ме преко чаше.

– Па нека, има дјечак право.

– Шта има право?

– Па нек проба. Камо среће да сам и ја некад тако радио, можда би ми друге тице данас пјевале.

– Ма шта тице, шта... Ти се већ напио ко мој весели Ницо.

– Јок, побратиме – тмурно дочека старац. – Сјећам се као да је вечерас било: помоли се Мјесец над гајем, сто метара над нашом кућом, а мене ноге саме понесу к њему. – Куда? – дрекне ћаћа па за машице, за камцију, за... не бира чиме ће. Затуче ме тако, утуца, изгубих душу још од малих ногу. А да сам се једном отео и пошао, Раде, брате мој...

– Ено га сад види. Ма немој ми ту кварити унука.

– Е, Раде, Раде... ако је за нас двојицу касно, није за овога дјечака. Хајде ти, душо, устај, тражи грабље, па да ја и ти кренемо, ето њега сад иза брда.

Бацам се у ћошак по оне наше најдуже грабље, а стари самарција полако исправља ноге, исправља леђа, врат и окреће се дједу, сједећивом и зачућеном.

– Нас два одосмо, а ти чувај казан...

Дјед је толико забезекнут да већ не умије ни да се покрене ни да штогод упита. Држи у руци празну чашу и гледа за нама двојицом: шале се, ваљда, шта ли.

Споро напредујемо уз мрачан зашаптан бријег. Над нама разгорено небо најављује близину најтајанственијег путника, Мјесеца. Ха, ту су грабље, само да га зақвачимо и повучемо, ево га зачас у крилу.

Из низине, од малене тужне дједове ватре, одјекне повик:

– Ехеј, будале, враћајте се!

Жао ми те ватрице у долини, жао ме викача, али пожар нада мном све је рујнији и шири...

– Ево га!

– Аха, видиш ли?

Старац ме прима за руку и сад заједнички савлађујемо последњу кратку узбрдицу, а кад стигнемо до самог врха, Мјесец изненада одскаче изнад дрвета пред нама и укаже се блистав, смањен и невино миран изнад сусједне брдске косе.

– Аха, утече ли, је ли! – победоносно кличе старац – препао се грабаља, а, лола једна.

Самарција ме чврсто пригрли, не да ми да се растужим и каже:

– Утеко лопов, па да. Нека, нека. Хајде ти мени наћи доље у селу дјечака од кога је Мјесец клиснуо тако брзо. Нема га. То си ти, само ти а ја с тобом.

Хм, нема?!... Па заиста нема таквог дјечака у читавој нашој долини. Нит сам га видио ни чуо за њега. Та не долази цабе Петрак баш нашој кући. Ја сам ту, ја...

– Делија наша – додаје Петрак као да је коначно нашао ону праву, завршну ријеч за читаво моје опчарано мјесечарско ткање, од кога ми је глава тако пуна да и сам почиње да зрачи и свијетли као жута бундева...

– Паметна дједова глава.

Стојим тако у обасјаној ноћи, пред хладњикавим неземаљским видиком какви се јављају само у сну, помало је и страшно и тужно... Даље се или не иде, ако већ путник није будала и „вантазија“, што би казао мој дјед, предобри душевни старац чија ме љубав грије и оvdје, на овој опасној граници гдје се кида са земљом и тврдим свакодневним животом...

Свет у очима петогодишњака...

Како се осећа петогодишњи дечак, који нам приповеда ову причу?

Како доживљава забране које ничу са свих страна? Истакни поређење из текста.

Размишља ли он о свету у којем живи? Какав је свет који га окружује? Пронађи и прочитај ту реченицу.

Петракови „развезани“ дани...

Зашто се дечак радује посети старог самарције, скитнице? Како је он иска-
зао осећај слободе и неспутаности? Како дечак доживљава природу? Које су његове дневне радости?

Блештави ноћни посетилац...

Шта се дешава са њим када се спусти ноћ и на небу се појави Месец?

Каква га осећања обузимају, какве му се жеље рађају?

Како се обично заврши сваки његов покушај да дотакне Месец?

Ко је још имао исту жељу? Како то сазнајемо?

Објасни дубљи смисао дечакове и самарцијине жеље да дохвате Месец.

Одакле потиче дечакова жеља за Месецом? Шта за њега представља поход на Месец?

Да ли је позив – *Ехеј, будале, враћајте се!* добар начин да се из света маште врате у свет реалности, односно у свакодневни живот?

Какав је, иначе, став деда Рада и стрица Николе према походу на Месец?

Светлуцање ватре и сјај Месеца...

Како се дечак осећао када је одлазио из долине, а како када се вратио?
Шта све ватра значи за дечака?
Које се животне вредности огледају у вагри и огњишту?
Откривај постоји ли у њој и делић Месеца за којим дечак чезне?

✿ Нежна и радознала душа дечака приповедача...

Ко је приповедач? Зашто је писац одабрао да причу казује петогодишњак?
Да ли је тако остварен ближи контакт између главног јунака и читаоца ове
узбудљиве и маштовите приповетке?
Дечак Баја је веома радозналост духа. У којим се деловима приповетке та
његова особина највише истиче? Управо је приповедањем у првом лицу
постигнут утисак да Баја непосредно говори, како о догађајима и другим
ликовима, тако и о својим осећањима.
Како се назива овакав начин приповедања? Њиме се појачава утисак
саживљености и присности са дечаком.
Постоји и објективније приповедање – у трећем лицу, али се тада у знатној
мери губе непосредност казивања и присан однос с читаоцем.

✿ ✿ Маштај и ти, сањари о непознатом...

Замисли да си члан експедиције која истражује непозната пространства.
Испричај шта ти се на таквом путу све „догодило“. У твом саставу нека
буду заступљени описи и дијалози. Описима ћеш украсти свој састав, а
дијалози ће га учинити интересантнијим.

Бранко Ћопић је рођен 1915. године, у селу Хашани, надомак Босанске Крупе. Основну школу завршава у родном селу, након чега уписује нижу реалну гимназију у Бихаћу. Године које је ту провео писац описује као један од најлепших периода свог живота. Учитељску школу учи у Бањалуци, Сарајеву и Карловцу. Филозофски факултет завршава у Београду. У Другом светском рату, чији су бурни догађаји били инспирација за многе његове романе,

био је припадних партизанских јединица. Цели радни и животни век, након Другог светског рата провео је у Београду. Живот је трагично окончао 1984. године. Најпознатији романи за децу су му *Орлови рано леће*, *Славно војевање*, *Бијка у златној долини* и *Мајареће године*. Дела су му превођена на многе језике. Многи су сматрали да је највећи дечији писац свих времена рођен на просторима бивше Југославије.

Бранислав Нушић

СУМЊИВО ЛИЦЕ

(Одломци)

Кључне речи: сумњиво лице, писмо, Ђока, Марица, капетан Јеротије, депеша

Комедију *Сумњиво лице* Бранислав Нушић је написао 1888, а први пут је постављена на сцену тек 1924. године. О томе зашто је ова изванредна комедија тако дуго стајала у мраку пишчеве фиоке, Нушић веома надахнуто прича у предговору овом делу. Прочитај га и сазнаћеш у чему је био велики „грех“ *Сумњивој лица*.

Пред тобом су уводне сцене из првог чина комедије у којима ћеш се упознати са њеним главним ликовима.

ЛИЦА

Јеротије Пантић, срески капетан
Анђа, његова жена
Марица, њихова кћи
Ђока, Маричин удварач
Вића, срески писар

ЧИН ПРВИ

Соба паланачки намештена. Врата са стране и у дну.

I

ЈЕРОТИЈЕ, АНЂА

ЈЕРОТИЈЕ (*шећта, узбуђено с рукама њозади и држећи једно њисамце*).

АНЂА (*долази из леве собе*): Шта си ме звао?

ЈЕРОТИЈЕ (*њодмеће јој њисмо њод нос*): Помириши!

АНЂА: Ала лепо мирише!

ЈЕРОТИЈЕ: На шта?

АНЂА (*госећа се*): Чекај!... Мирише на промингле.

ЈЕРОТИЈЕ: Баш си погодила!

АНЂА: Него?

ЈЕРОТИЈЕ: Мирише на Ђоку.

Објашњење мање познатих речи и израза

њроминцла, ж. род – врста бомбона са укусом метвице;

расњис, м. род – умножен службени акт који управа упућује својим органима;

деловодни њроњокол, м. род – књига у коју се уносе службени подаци;

њерсона, ж. род – особа, личност;

њресесњи, преседне – овде: осећати се врло лоше због нечега;

нањрњањи (некоме) нос – некога изгрдити;

јурњја, ж. род – гужва, јурњава;

дењеша, ж. род – телеграм; *анњидинасњички*, антидинастичка, антидинастичко – који је против династије, владарске породице;

срез, м. род – административно-територијална јединица која је обухватала више општина; данас срезови не постоје;

класа, ж. род – овде: степен на лествици службених чинова, „добити класу“ значи бити унапређен

АНЂА: Каквог Ђоку, бога ти?

ЈЕРОТИЈЕ: Ето таквог!

АНЂА: Говори, човече, шта је; ништа те не разумем.

ЈЕРОТИЈЕ: Имаш ли ти каквог Ђоку у фамилији?

АНЂА (*домишљајући се*): Немам!

ЈЕРОТИЈЕ: Е, ако ти немаш, твоја ћерка има.

АНЂА: Ама шта говориш, бога ти?

ЈЕРОТИЈЕ: Не говорим ја, Анђо, он говори, он!

АНЂА: Ама ко?

ЈЕРОТИЈЕ: Па Ђока!

АНЂА: Опет! Говори једанпут, човече, да те разумем!

ЈЕРОТИЈЕ: Је л' хоћеш да разумеш? Е, па на, прочитај ово, па ћеш разумети! (*Даје јој писмо*).

АНЂА (*чиња писмо*): „Ђока“.

ЈЕРОТИЈЕ: Њега знамо већ. Остави њега, па почни озго.

АНЂА (*чиња озго*): „Марице, душо моја!“

ЈЕРОТИЈЕ: Аха, је л' ти сада мирише на проминцле?

АНЂА (*наставља чињање*): „Примио сам твоје слатко писмо и изљубио га стотину пута.“

ЈЕРОТИЈЕ: Чудо није изљубио и писмоношу и управника поште и...

АНЂА (*чиња даље*): „Поступићу тачно по упутствима која си ми у њему изложила.“

ЈЕРОТИЈЕ: Дивота! Твоја ћерка шаље упутства! Ако тако потера, може почети још и да шаље расписе; може чак и да заведе деловодне протоколе па да почне посао под нумером...

АНЂА (*чиња даље*): „Једва чекам срећан час да притиснем...“

ЈЕРОТИЈЕ (*престрави се*): Шта да притисне?

АНЂА (*чиња даље*): „Пољубац на твоја уста.“

ЈЕРОТИЈЕ: Чудо не каже: „Да ударим печат на твој распис.“

АНЂА (*завршава чињање*): „Твој до гроба верни Ђока.“ (*Зіранућа.*)

ЈЕРОТИЈЕ: Ђока! Ето ти га с мисли и с персоном! Сад знаш ко је Ђока.

АНЂА (*крсти се*): Ју, ју, ју, ју! Господ је не убио! Прсте ћу јој исећи, да га мајци никад више не напише писмо!...

ЈЕРОТИЈЕ: Море ће га напише носем. Носем ће да га напише, само кад хоће.

АНЂА: Откуд ти ово писмо?

ЈЕРОТИЈЕ: Донео поштар.

АНЂА: За њу?

ЈЕРОТИЈЕ: За њу, дабоме!

Сцена из позоришне представе *Сумњиво лице* у извођењу *Звездара театра* из Београда, 2009. године, Игор Ђорђевић – *Вића*, срески писар, Милан Лане Гуговић – *Јеротије Панџић*, срески капетан, Бранко Јеринић – *Таса*, практикант, Лепомир Ивковић – *Миласав*, срески писар, Младен Андрејевић – *Жика*, срески писар

АНЂА: И ти га отворио?

ЈЕРОТИЈЕ: Отворио, дабоме.

АНЂА: Боље да ниси; боље, бога ми, него овако што ми преседе. И како ћу да јој кажем да си јој отворио писмо?

ЈЕРОТИЈЕ: Ето ти сад! Чудо божје! Отварао сам ја писма мало веће господе, па нећу Ђокино!

АНЂА: Отварао си, ал' си због тога и службу изгубио.

ЈЕРОТИЈЕ: Изгубио, па шта? Поседео мало, колико да се заборави, па после опет добио службу.

АНЂА: Па јесте, ал' немој сад опет да отвараш писма.

ЈЕРОТИЈЕ: Морам! Није што хоћу, него морам. Знаш како је то, остане човеку у крви. Има људи који воле туђе пиле, има их који воле туђу жену, а ја волим туђа писма. У мојим је рукама, гледам га, а не знам шта у њему пише. Не можеш да издржиш, па то ти је. Слађе је мени прочитати туђе писмо но појести три порције сутлијаша са циметом, а ти, Анђо, знаш колико ја волим сутлијаш са циметом. Ето, дошло јутрос пуно писама: из министарства, из округа, из општине. Кад, једно писмо мирише. Знам, писма из министарства не миришу; не миришу ни она из округа, а она из сеоских општина... можеш мислити већ!... Узмем ово писмо, погледам, кад „Госпођици Марици Панџићевој“. „Охо“, рекох, „ту смо!“ Отворим га, помиришем, кад... замириса Ђока. Ето ти!...

Сцена из позоришне
представе *Сумњиво лице* у
извођењу *Звездара театра* из
Београда, 2009. године, Душко
Ашковић – *Газда Сјаса*, Игор
Ђорђевић – *Вића*, срески
писар, Власта Велислављевић –
Газда Миладин

II

ГОСПОДИН ВИЋА, ПРЕЂАШЊИ

ВИЋА (*долази из канцеларије са њелејрамом у руци*): Добар дан, велим!

ЈЕРОТИЈЕ: А ти си, господин-Вићо. Баш сад нешто о теби говоримо.

ВИЋА: Телеграм, знате, па рекох...

ЈЕРОТИЈЕ: Из округа?...

ВИЋА: Није, из министарства.

ЈЕРОТИЈЕ (*са већом њажњом*): Из министарства? Шта је?

ВИЋА: Шифра.

ЈЕРОТИЈЕ: Шифра? Поверљиво?

ВИЋА: Врло поверљиво.

ЈЕРОТИЈЕ: Анђо, склони се ти! Знаш, поверљиве ствари нису за жене.

АНЂА: Знам де, разумем ја то! (*Полази*).

ЈЕРОТИЈЕ: А је л' понесе оно писмо? (*Сјази ја у њеној руци.*) Па овај, натрљај јој нос и кажи да ја то не трпим. Нека не чека да ја...

АНЂА (*оде*).

IV

ЈЕРОТИЈЕ, ВИЋА

ЈЕРОТИЈЕ (*на врајима, из којих је дошао*): 'Оди, господине Вићо.

ВИЋА: Јесте ли сами?

ЈЕРОТИЈЕ: Сам. Не можеш у целој кући да нађеш места где можеш поверљиво да разговараш. Она наша канцеларија права је јурија;

тек зинеш, неко упадне! Овде, опет, можемо! (*Сега.*) Дедер сад, молим те, господине Вићо, прочитај ми још једанпут депешу, али полако, реч по реч. (*Мејну шкољку од шаке на уво.*)

ВИЋА (*обзирујући се да ко не слуша*): „Строго поверљиво. Према сазнању и трагу досада уоченоме...”

ЈЕРОТИЈЕ: Аха, аха!

ВИЋА (*наставља*): „...у томе се срезу сада налази извесно сумњиво лице...”

ЈЕРОТИЈЕ: Упамти, господине Вићо, „сумњиво лице“.

ВИЋА (*наставља*): „...које носи собом револуционарне и антидинастичке списе и писма...”

ЈЕРОТИЈЕ: Прочитај то, молим те, још једанпут! (*Мејне на оба ува шкољке.*)

ВИЋА (*јонавља*): „...које носи собом револуционарне и антидинастичке списе и писма...”

ЈЕРОТИЈЕ (*узима дејешу*): Дај да прочитам. (*Чииа.*) „Које носи собом револуционарне и антидинастичке списе и писма...” (*Враћа му дејешу.*) Читај даље!

ВИЋА (*чииа*): „...са намером да их пренесе преко границе...”

ЈЕРОТИЈЕ: Аха, аха! Дедер даље!

ВИЋА (*чииа*): „...Тачан опис овог сумњивог лица непознат је властима! Једино се зна да је то млад човек. Учините све што је могуће да се ово лице у вашем срезу пронађе, списи и писма од њега одузму и под јаком стражом спроведе у Београд. Удвојте пограничне страже да би му се спречио прелазак преко границе и, ако вам затреба помоћ, обратите се у моје име суседним среским властима.”

ЈЕРОТИЈЕ: Аха, господине Вићо... Ово је важна и озбиљна ствар. А? Дај овамо ту депешу! (*Ставља је на длан и узноси као да би хтео да јој одмери тежину.*) Шта мислиш ти, господине Вићо, колико је тешка ова депеша?

ВИЋА: Боме!

ЈЕРОТИЈЕ: Ако хоћеш да јој измериш тежину, треба да знаш шта носи.

Шта мислиш, господине Вићо, шта носи ова депеша?

ВИЋА (*слеже раменима*).

ЈЕРОТИЈЕ: Носи класу, господине Вићо, класу!

ВИЋА: Вама, господине капетане!

ЈЕРОТИЈЕ: Па мени, дабоме! Уосталом ти, господине Вићо, и не мариш много за класу! Па јес' шта ће теби?

ВИЋА: Не кажем да ми не треба класа, али бих волео да се онако средим, одомаћим...

Сцена из позоришне представе *Сумњиво лице* у извођењу *Звездара театра* из Београда, 2009. године, Власта Велисављевић – *Газда Миладин*, Младен Андрејевић – *Жика*, срески писар

ЈЕРОТИЈЕ: Знам шта хоћеш да кажеш. Не брини, господине Вићо; ако овај посао свршимо, мени класа, а теби невеста у кућу.
ВИЋА: То ви тако кажете, а девојка?
ЈЕРОТИЈЕ: Девојка има да ћути и да слуша родитеље, само ако ми помогнеш да ухватимо ово лице...

Писмо које мирише на промингле...

Који ликови се појављују у првој сцени комедије?
Јеротије Пантић је срески полицијски капетан. Обрати пажњу на то како разговара са својом женом Анђом. На шта те овај њихов разговор подсећа?
Чије писмо је отворио? Које је писмо упућено?
Шта је Јеротија подстакло да отвори баш то писмо?
На шта је Јеротију „мирисало“ Ђокино писмо?
Изнеси укратко садржај тог писма.
Шта Анђа мисли о ћеркиној преписци са апотекарским помоћником?
Обрати пажњу на речи које је изговорила кад је прочитала писмо, а затим и на следећу реченицу: „И како ћу да јој кажем да си јој отворио писмо?“
Шта из ова два Анђина коментара сазнајеш о њеном односу са ћерком? Можеш ли на основу њих да наслутиш какву нарав Марица има?
Прати пажљиво и ироничне Јеротијеве коментаре којима он прекида Анђино читање. Прочитај их наглас. Какав ефекат они изазивају код читалаца/гледалаца?

Отварао сам ја писма и мало веће госпoде...

Шта из даљег разговора сазнајеш о Јеротијевој каријери?
Каква је то власт у којој службеници „поседе мало“ док се заборави, па после опет добију службу?
Прочитај наглас реченице којима Јеротије описује своју страст за читањем туђих писама. Шта он искрено признаје?

Телеграм из министарства...

У другој сцени комедије појављује се и један од среских писара, господин Вића. Њега, а не Ђоку, Јеротије сматра добром приликом за своју ћерку. Ево шта о њему мисли: „Он само накрупно хвата. Његова је струка политика и на њој, боме, добро зарађује. Највише зарађује на династији. За њега је династија крава музара. А музе, брате, вешто! Тек видиш притвори каквог газду, вели: 'Лајао против династије!' и натовари му оволика акта... седам, осам, дванаест сведока... пет година робије. А једног дана, тек нестала акта, или: искази сведока сасвим другаче гласе него кад си их први пут читао, и онај... тек видиш – у слободи.“

Шта из ових Јеротијевих речи сазнајеш о Вићи? Какав је он човек? Чиме се бави? Зашто се такав човек допада капетану Јеротију?

Какву вест капетану доноси Вића?

Обрати пажњу на Јеротијеве коментаре док Вића чита дешифрован телеграм из министарства. Које своје особине Јеротије открива?

Како се Вића опходи према Јеротију? Да ли међу њима владају искрени пријатељски односи? Подвуци речи за које сматраш да најбоље описују односе који међу њима владају: дволичност, искреност, оданост, разумевање.

Образложи свој избор и поткрепи га одломцима из комедије.

Депеша из министарства носи информације о „сумњивом лицу“ које је примећено у њиховом срезу. Прочитај поново опис сумњивог лица. Какве могућности овај опис оставља полицајцима?

Због чега је њима стало да ухвате сумњивца? Шта „јури“ капетан Јеротије, а шта писар Вића? Колико је и једном и другом стало до сигурности државе?

Обрати пажњу на следећи дијалог:

ЈЕРОТИЈЕ: Па мени, дабоме! Уосталом ти, господине Вићо, и не мариш много за класу! Па јес' шта ће теби?

ВИЋА: Не кажем да ми не треба класа, али бих волео да се онако средим, одомаћим...

Шта из њега још сазнајеш о односима између капетана и писара Виће?

То ви тако кажете, а девојка?

Хоће ли се девојка, када је реч о удаји, сложити са мишљењем свог оца? Како ће капетан и његови писари ухватити сумњиво лице и шта ће се даље у комедији дешавати, сазнаћеш ако је прочиташ до краја. Снимљена је и телевизијска верзија ове драме. Потражи је кад одеш у завичај или у позаоришту погледај представу *Сумњиво лице*.

Уколико си гледао/гледала представу, испричај нам неке детаље о њој.
Колико се радња представе поклапа са текстом драме?
Како глумци изгледају и како се понашају на сцени? Колико уверљиво приказују ликове из драме?
Који су ти се сценски ефекти посебно допали: расвета, изглед сцене, музички ефекти и сл.?
Упореди своје утиске стечене приликом читања са оним добијеним приликом гледања драме у позоришту.

Глумимо...

Припреми се да са друговима и другарицама из одељења одглумиш један део из *Сумњивој лица*. Поделите улоге и увежбајте текст најпре одвојено, а затим се састаните и направите пробу. Потрудите се да што верније одиграте своје улоге.

❁ Подсети се...

Којој врсти драме припада *Сумњиво лице*?
Којој врсти комедије припада *Сумњиво лице*?
Сумњиво лице је:
а) комедија карактера
б) комедија интриге
в) комедија нарави
Заокружи тачан одговор и образложи га.

❁ Драмска радња одвија се у пет етапа: **експозиција** (увод), **заплет**, **кулминација** (врхунац), **перипетија** (преокрет) и **расплет**.

Одломак који се налази у Читанци је из уводног дела комедије. У њему упознајеш ликове, и наговештава се предмет драмске радње.
По принципу развоја драмске радње може се организовати садржај неког прозног дела или епске песме. Потражи елементе драмске радње у народној балади *Женигба Милића барјакџара*.

Бранислав Нушић (1864–1938) је највећи драмски писац српског реализма. Рођен је у Београду, у трговачкој породици. Основну школу је завршио у Смедереву, а гимназију у Београду. Права је студирао у Грацу и Београду. Прву комедију *Народни посланик* написао је у својој деветнаестој години. Био је дипломата у крајевима под турском влашћу – Скопљу, Солуну, Приштини и другим градовима. По изласку из дипломатске службе био је драматург и управник Народног позоришта у Београду, директор Народног позоришта у Новом Саду, управник позоришта у

Сарајеву... Преживео је страхоте Првог светског рата, у којем је изгубио сина јединца.

Најзначајнији је по својим комедијама *Госпођа министарка*, *Сумњиво лице*, *Ожалошћена породица*, *Др*, *Покојник*... У својим комедијама подсмехнуо се друштвеним манама свог времена и манама појединца – жељи за влашћу и њеној злоупотреби, жељи за славом, похлепи и другим манама. Већина његових комедија се због актуелне тематике налази на сталном репертоару српских позоришта и данас.

МОСТ НА ЖЕПИ

(Одломци)

Четврте године свога везировања посрну велики везир Јусуф, и као жртва једне опасне интриге паде изненада у немилост. Борба је трајала целу зиму и пролеће. (Било је неко зло и хладно пролеће које није никако дало лету да гране.) А са месецом мајем изађе Јусуф из заточења као победник. И живот се настави сјајан, миран, једноличан. Али од оних зимских месеци, кад између живота и смрти и између славе и пропасти није било размака ни колико је оштрица ножа, остаде у победнику везиру нешто стишано и замишљено. Оно неизрециво, што искусни људи чувају у себи као скровито добро, и што им се, само покатакд, несвесно одражава у погледу, кретњи и речи.

Живећи заточен, у осами и немилости, везир се сетио живље свог порекла и своје земље. Јер, разочарање и бол одводе мисли у прошлост. Сетио се оца и мајке. (Умрли су обоје још док је он био скроман помоћник надзорнику царских штала, и он је дао да им се опервазе гробови каменом и подигну бели надгробни нишани.) Сетио се Босне и села Жепе, из ког су га одвели кад му је било девет година.

Било је пријатно, тако у несрећи, мислити на далеку земљу и раштркано село Жепу, где у свакој кући има прича о његовој слави и успеху у Цариграду, а где нико не познаје и не слуги наличје славе ни цену по коју се успех стиче.

Још истог лета он је имао прилике да говори с људима који су долазили из Босне. Распитивао је, и казивали су му. После буна и ратова бејашу наишли неред, оскудица, глад и свакојаке болести. Он одреди знатну помоћ свима својима, колико год их још има у Жепи, и у исто време нареди да се види шта им је најпотребније од грађевина. Јавише му да има још четири куће Шеткића и да су понајимућнији у селу, али да је и село и сав тај крај осиромашило, да им је џамија оронула и погорела, чесма пресахла; а најгоре им је што немају моста на Жепи. Село је на брегу крај самог утока Жепе у Дрину, а једини пут за Вишеград иде преко Жепе, педесетак корака повише ушћа. Какав год мост начине од брвана, вода га однесе. Јер, или набуја Жепа, нагло и изненада као сви горски потоци, па подрије и отплови греде; или надође Дрина, па зајази и заустави Жепу код ушћа и она нарасте и

Кључне речи: везир, Цариград, завичај, мост, Жепа, задужбина

Објашњење мање познатих речи и израза

везировање, с. род – оба-вљање везирске дужности;

везир, м. род – високи државни достојанственик у некадашњем Турском царству (министар или дворски достојанственик);

јранући, гранем – засијати, синути;

јосрнући, посрнем – пасти, клонути духом услед невоља;

зайочење, с. род – заробљеништво;

одражавајући се, одражавам се – оцртавати се, показивати се, видети се;

осама, ж. род – самоћа;

ојервазији, опервазим – уоквирити;

нишан, м. род – надгробни камен;

раштркан, раштркана, раштркано – разбацан;

оскудица, ж. род – немаштина, сиротиња;

јресахнући, пресахнем – пресушити;

ујшок, м. род – ушће, место где се једна река улива у другу;

Објашњење мање познатих речи и израза

брено, с. род – греда или даска која се поставља преко воде и служи као мост;

набујајати, набујам – на доћи;

погријати, подријем – поткопати земљу испод нечега;

зајазити, зајазим – поставити ток воде постављањем бране или какве друге препреке;

лула, ж. род – цев савијена надоле кроз коју тече вода из чесме, славина;

неимар, м. род – градител;

најмити, најмим – узети у најам, службу;

хазнадар, м. род – благајник;

коље, с. род – збирна именица од колац, дебља мотка, или дрвени стуб обично зашиљен на једном крају;

шанац, м. род – јарак за отицање воде;

иловача, ж. род – врста глине;

сврајити, свратим – овде: скренути ток реке;

речно коријо, с. род – удубљење којим тече река;

ировалији, провалим – овде: пробити;

силаснути, спласнем – овде: повући се;

илешер, м. род – ограда од пружа;

дигне мост као да га није ни било. А зими се опет ухвати поледица по брвнима, па да се поломе и стока и људи. Ко би им ту мост подигао, учинио би им највеће добро.

Везир даде шест ћилима за џамију, и новаца колико треба да се пред џамијом подигне чесма са три луле. И у исто време одлучи да им подигне мост.

У Цариграду је тада живео један Италијан, неимар, који је градио неколико мостова у околини Цариграда и по њима се прочуо. Њега најми везиров хазнадар и посла са двојицом људи у Босну.

Отпоче рад. Свет није могао да се начуди необичном послу. Није ни наличило на мост оно што се радило. Најпре побише укосе преко Жепе тешке борове греде, па између њих два реда коља, преплетоше пружем и набише иловачом, као шанац. Тако свратише реку, и једна половина корита остаде сува. Управо кад су довршили тај рад, проломи се једног дана, негде у планини, облак, и зачас се замути набуја Жепа. Ту исту ноћ провали већ готов насип по средини. А кад сутрадан освану дан, вода је већ била спласла, али је плетер био испроваљиван, коље почупано, греде искривљене. Међу радницима и у народу пође шапат да Жепа не да моста на се. Али већ трећи дан нареди неимар да се побије ново коље, још дубље, и да се исправе и поравнају преостале греде. И опет је из дубине одјекивало каменито речно корито од маљева и радничке вике и удараца у ритму.

Тек кад све би спремљено и готово, и довучен камен из Бање, стигоше клесари и зидари, Херцеговци и Далматинци. Подигоше им дрвењаре, пред којима су клесали камен, бели од камене прашине као воденичари. А неимар је обилазио око њих, сагињао се над њима и мерио им сваки час рада жути лименим троугаоником и оловним виском на зеленом концу. Већ су били с једне и с друге стране просекли камениту и стрму обалу, кад понестаде новца. Настаде зловоља међу радницима и у народу мрмљање да од моста неће бити ништа. Неки који су долазили из Цариграда причали су како се говори да се везир променио. Нико не зна шта му је, да ли је болест или су неке бриге, тек он бива све неприступачнији и заборавља и напушта већ отпочете радове и у самом Цариграду. Али после неколико дана стиже везиров човек са заосталим делом новца, и градња се настави.

На петнаест дана пред Митровдан, свет који је прелазио Жепу преко брвана, мало повише градње, примети први пут како се с обе стране реке, из тамносива камена шкриљавца, помаља бео гладак зид од тесана камена, оплетен са свих страна скелама као паучином. Од

Надежда Петровић, *Везиров мост*, 1913,
Народни музеј, Београд

тада је растао сваког дана. Али у то падоше први мразеви и рад се обустави. Зидари одоше кућама, на зимовање, а неимар је зимовао у својој брвнари, из које није готово никуд излазио, поваздан погнут над својим плановима и рачунима. Само је радњу прегледао често. Кад, пред пролеће, стаде лед пуцати, он је сваки час, забринут, обилазио скеле и насипе. Покаткад и ноћу, са лучем у руци.

Још пре Ђурђевдана вратише се зидари и рад отпоче поново. А тачно у пò лета би посао довршен. Весело оборише радници скеле, и из тога сплета од греда и дасака појави се мост, витак и бео, сведен на један лук од стене до стене.

На свашта се могло помислити пре неголи на тако чудесну грађевину у растргану и пуну крају. Изгледало је као да су обе обале избациле једна према другој по запењен млаз воде, и ти се млазеви сударили, саставили у лук и остали тако за један тренутак, лебдећи над понором. Испод лука се видело, у дну видика парче модре Дрине, а дубоко под њим је гргољила запењена и укроћена Жепа. Дуго нису могле очи да се привикну на тај лук смишљених и танких линија, који изгледа као да је у лету само запео за тај оштри мрки крш, пун кукурузовине и павите, и да ће првом приликом наставити лет и ишчезнути.

Из околних села поврве свет да види мост. Из Вишеграда и Рогатице су долазили варошани и дивили му се, жалећи што је у тој врлети и дивљини а не у њиховој касаби.

Објашњење мање познатих речи и израза

маљ, м. род – велики и тешки чекић или већа дрвена облица с дршком, којим се при обављању неких послова нешто сабија, набија, разбија и сл.;

клесар, м. род – мајстор који клеше камен, каменорезац;

клесайи, клешем – обликовати камен одбијајући комадиће од њега;

дрвењара, ж. род – колиба од дрвених дасака;

висак, м. род – купаст метални предмет обешен о концу врхом надоле који служи за одређивање усправног положаја;

мрмљање, с. род – неразговетан говор;

шкриљавац, м. род – стена мале тврдоће и слојевите структуре која се лако цепа у плоче;

йомаљайи се, помаљам се – делимично показивати нешто;

йоваздан – по цео дан;

луч, м. род – бакља;

расїрїан, растргана, растргано – измучен бригада и невољама;

їрїољийи, гргољим – жуборити;

укроћен, укроћена, укроћено – смирен;

кри, м. род – каменит крај;

кукурузовина, ж. род – посечене стабљике кукуруза;

Објашњење мање познатих речи и израза

йавийи, м. род – биљка пузавица;

ишчезнуџи, ишчезнем – нестати;

йоврвейи, поврвим – надолазити, појављивати се у великом броју;

врлеји, м. род – стрма страна планине или брда, као и брдовит, планински крај са стрмим, каменим обронцима;

касаба, ж. род – градић, варошица;

брид, м. род – овде: ивица, руб

Ваља родит везира! – одговарали су им Жепљани и ударили дланом по каменој огради, која је била права и оштрих бридова, као да је од сира резана а не у камен сечена.

Везир – жртва интриге...

Због чега је велики везир Јусуф пао у немилост? Када му се десила та неправда? Како се завршио тај велики неспоразум? Каквим је животом он наставио да живи? Везир је изашао као победник, али да ли се тако и осећа? Шта је схватио у тамници? Какав траг је она на њега оставила?

Лице и наличје славе...

Када је везир почео да се сећа свога села? Какво је село Жепа у његовом сећању? Какво је осећање у њему изазивало размишљање о родном крају? Објасни зашто.

Када и од кога је дознао шта се дешава са људима у Жепи? На који начин је помагао својим земљацима? Шта је учинио за џамију? Шта им је представљало највећи проблем? Да ли су они и како успевали да преомсте Жепу?

Отпоче рад...

Ко је неимар моста на Жепи? По чему се он прочуо? Када је неимар стигао у Вишеград?

Зашто свет није могао да се начуди започетом послу? Који су се послови обављали? Зашто се пронео шапат да Жепа не да мост на себе? Како је неимар успео да укроти Жепу? Када су стигли клесари и зидари и одакле су они? Када се поново јавила сумња међу народом да од градње неће бити ништа? Какви су гласови из Цариграда стизали о везиру? Пронађи и прочитај део који говори о везировом стању.

Чудесна грађевина у растргану и пуну крају...

Када је почео да се помаља „бео гладак зид од тесана камена, оплетен са свих страна скелама као паучином“? Зашто је био важан овај тренутак?

Прочитај наглас опис моста који је блеснуо у својој лепоти и задивио Жепљане.

Потражи у приповеци реченице којима ћеш поткрепити наведене ставове.

Какав је утисак на тебе оставила и градња моста и његова несвакидашња лепота?

Шта се постиже контрастирањем нестварне и несвакидашње лепоте моста и врлетног и дивљег краја у којем је он постављен?

Ваља родит везира!

Ко је све долазио да се диви мосту? За чим су жалили варошани из Вишеграда? Како су реаговали на мост први путници? Шта Жепљани заправо изражавају овом кратком, језгровитом реченицом која је одговор на сва питања варошана: „Ваља родит везира!“?

ЗА ОНЕ КОЈИ ЖЕЛЕ ВИШЕ

Тема и мотиви у приповеци *Мост на Жейи*

Која је основна тема у приповеци *Мост на Жейи*? У наведеном одломку приказују се различити догађаји у вези са градњом моста, али и шире. Наведи најзначајније догађаје и размисли о томе којим се редом они појављују у приповеци.

Ликови у приповеци

Наведи главне ликове у приповеци. Посебно обрати пажњу на лик везира Јусуфа. Покушај да повежеш његова размишљања о животу, људима, са околностима у којима је живео. Који је догађај био пресудан у његовом животу? Којим би речима описао везира Јусуфа? Који детаљи у приповеци говоре о њему као племенитом и мудрому човеку?

Која је идеја покренула градњу моста? Како је текла сама градња? Пронађи описе моста и обрати пажњу на одређене појединости. Која је симболика уткана у мост?

Стварајмо...

Изабери један мост који привлачи твоју пажњу и припреми се да о њему говориш на следећем часу. Обавести се о њему да можеш да изнесеш што више података. Као припрема за говорну вежбу може да ти послужи план који садржи следећа питања:

- Где се мост налази?
- Када је подигнут?
- Како изгледа? (материјал од којег је грађен, боја, величина, облик, детаљи...)
- Какав утисак оставља на тебе?

Ако можеш, пронађи илустрацију или фотографију тог моста.

ЗОНА ЗАМФИРОВА

(Одломак)

Кључне речи: Зона, Мане, љубав, родбина, увреда, лажна отмица, побегуља, помирење, свадба

Објашњење мање познатих речи и израза

бићи сџарој кова – живети у складу са традицијом, живети на старински начин;

сџаровременски, старо-временска, старовременско – који припада старом времену, старински;

џоклањати веру нечему – веровати нечему;

сџлејка, ж. род – потајан, лукав поступак који има за циљ да направи забуну;

на једно ухо џримџи, на друго џусџиџи – непридавати важност нечему;

џавом – лично;

џрем, м. род – покривен ходник око зграде, обично на стубовима;

(у)вребати, (у)вребама – (са)чекати некога на одређеном месту где треба да прође;

искрасџи се, искрадем се – отићи да нико не примети;

изјагаџи се, изјадам се – рећи некоме своје јаде, муке;

изнеџи (некоја) на џлас – пронети лоше вести о некоме;

Јевда је била жена још млада и лепа, али старога кова, „старо-временска“, како би тамо рекли, озбиљна и достојанствена. Син њен, Мане, јако је поштовао и био према њој необично нежан и послушан. Али баш зато јој није много поверавао никада. Па тако и сада. Оно што је знала тетка Дока, није знала мајка Јевда; јер Мане није хтео, а други јој није смео казати то. Јевда је чула, истина, да се нешто прича о Зони, о њеном бекству, о некој отмици, али Манино име није чула том приликом, а целој ствари није поклањала никакве вере. Она је знала да је Зона добро дете, и све је ово сматрала и презирала као гадне сплетке беспослена света, сплетке, које је на једно ухо примила, а на друго пустила, чула, па и заборавила.

Зато се силно изненадила кад јој на Крстовдан приђе главом сама Зона и поче о том истом да јој се јада. Јевда изишла мало из цркве и села у трем, који је око цркве, а Зона је вребала и увребала. Искрала се од својих, само да се састане с њом. Приђе јој и пољуби је у руку, па је одазва у страну у башту црквену... И ту јој се изјада. Изнесе све шта је и како је било. Плачним гласом причаше јој Зона да је она, истина, крива, јер га је волела и хтела за њега, па тетке покварише – али да ипак није заслужила да тако прође, и да је Мане још кривљи, јер је он изнео на глас, он и нико други, он, који јој је претио и претњу своју испунио. Упропастио је, и она сада остаде на подсмех као ниједна њезина друга, заврши Зона и бризну силно у плач.

Јевда је неко време искрено бранила свога сина, верујући и сама искрено да није до њега кривица, али када Зона спомену Докино име, да је и она ту умешана била – Јевди је онда све јасно било, све је веровала да је сушта истина. И она обећа Зони да ће учинити све код сина, и да се нада да ће је Мане послушати и да она неће дуго плакати...

Идући кући, Јевда је размишљала о томе. Била је тужна и замишљена. Плач унесређеног девојчета звонио јој је једнако у ушима као звоно које оглашава мртваца, а речи последње Зонине, које јој је рекла праштајући се и љубећи је у руку: „Стринке Јевдо, ели ћеш ми џи саг овеј јесени да биднеш мајчица, ели, ће ми то на пролет бидне Горица и зелена травица!“ Речи те никако јој не избијаху из главе. И

сада јој је све јасно било. Веровала је да је све тако како јој је несрећна девојка рекла; веровала, као да је и сама својим очима гледала и својим ушима чула. Сад јој је јасно било и оно расположење Манино, а сетила се и покојног Ђорђија, оца Манина, да је и онај увек готов био на такве ствари – а Мане је исти отац...

Силно је оптуживала сина, али само зато што је био Крстовдан, уздржала се и није му тога дана ништа споменула. Али сутрадан нападе га свом жестином једне увређене честите мајке. Мане се трудио да се брани и одбрани.

Јевда тада плану:

– Ти душу немаш, Бога се не бојиш... Девојачку срећу да убијеш!...

– Ама несам, нане... – брани се Мане.

– Јеси! Јеси, несрећо, познавам ја Ђорђијину крв!... Ђорђијо, Ђорђијо!

– Несам, нане – брани се и куне Мане – жива ми... ете-ете...

– Деде, деде, мори... Закуни се! Што поче, па застаде... Што се не закунеш?!... Закуни се, де ако смеш и можеш...

– Ама де, несам, нане... ете... ловачке ми среће, несам.

– Јеси, јеси, Мане. Знаш ја тебе убаво... Јеси! Ти да се жениш, а она да те куне! Тој да си дочекам, црна мајка!

– Је се нећу женим, нане.

– Манчо! – рече Јевда подигнутим гласом. – Узни се, дете, у памет! Бог дужан ником не остајује!... Скудена и оклеветана девојка када прокуне, тешко ће ти бидне, сине! До Боја се, мори, чује њојна клетва!...

– Ама, несам, нане!

– Јеси! За све си сал ти кабаећ!...

Мане ућута и не хте више да се брани, а није му лако било ни да слуша карање, зато се диже и оде од куће. Осећао се да није ни за каква посао, зато узе пушку и оде у поље, да се разоноди мало.

После овога ствар се брзо развијала и крају приводила; брже него што је и сама Зона желела и очекивала.

Свршила се и прошевина и прстен. Мане је изненадио Замфира, али и Замфир Мана. Хаџи-Замфир споменуо пет стотина дуката, али их Мане не прими него одговори да ће он за толико дати накита својој невести. Усхићен тиме, стари Замфир поклони им једну од својих кућа, најлепшу после оне у којој је становао.

Журно се спрема у обема кућама. Прије Ташана и Јевда походе се узајамно чешће и разговарају се и саветују шта ће и како ће урадити да све то испадне што боље. Оне саме све то свршавају, никога не

Објашњење мање познатих речи и израза

друја, ж. род – другарица;
сушић, сушта, сушто – потпун, цео, прави;

Сиринке Јевдо, ели... – Стрина Јевдо, или ћеш ми *ићи* сад ове јесени бити мајчица, или ће ми то на пролеће бити Голица и зелена травица!
не избијати из главе – престано о нечему мислити;

бити јошов на нешто – бити спреман;

жестина, ж. род – сила, снага;

Ама несам, нане – Ама, ни сам, нано...

Знаш ја шебе убаво... – Знаш ја тебе добро

Тој да си дочекам – То да дочекам

Је се нећу женим, нане – Ја се нећу женити, нано

Узни се, дете, у памети – Опамети се, дете!

Бог дужан ником не остаје!... Наружена и лажно оптужена девојка када прокуне, тешко ће ти бити, сине!
До Боја се, море, чује њена клетва!...

За све си сал ти кабаећ!... – За све то си само ти крив!...

карање, с. род – грдња;
приводићи крају – завршавати;

усхићен, усхићена, усхићено – одушевљен;

прија, ж. род – мајка једног од младенаца према родитељима другог младенца, пријатељица;

Објашњење мање познатих речи и израза

походити се, походим се – посећивати се;

шкодити, шкодим – сметати;

лицем на празник – тачно на дан празника;

слећи се, слегнем се – доћи;

бити све и сва – бити најважнији;

Ама, сај право ... – Ама, сад право да ми кажеш шта ћу те питати;

...ама ти ја направим сав онај џумбус – ама ти си направил сав онај неред;

снебивајти се, снебивам се – устезати се, устручавати се;

Теке сутрадан, пред ручак... – Тек сутрадан, пред ручак и ја сам чуо у граду, ама вичем оговарање је... Шта све неће беспослени да говоре!

Тајко кој ти беше?... Ђорђија! А иверка пада ли далеко од кладу?... – Ко ти беше отац?... Ђорђија! Пада ли ивер далеко од класе (зар син не личи на свога оца)?...

џајрон, м. род – заштитник;

ћиф, м. род – воља; *мучно* – овде: тешко

питају; Таска и Дока, те две тетке, вешто су и фино удаљене да не би шкодиле ствари која се тако лепо и глатко свршава. Чак је у услове ушло да се ни на дан свадбе не нађу оне две заједно.

Лицем на Свету Петку била је свадба. Био је леп, ведар дан као и лица срећних младенаца. Све се слегло у сватове, и радовало се што се тако лепо, и баш онако као што је требало, свршило. Тетка Таска је тога дана била све и сва у Замфировој, а тетка Дока у Маниној кући. Дубоко у ноћ још се таласало коло и игре...

– Ама, сад право да ми кажеш што ћу те, ете питајем – запита трећег дана Замфир зета Ману – ама ти га направим сав онај џумбус?! Ете, жив ти ја; *џој право* да ми кажеш?!

– Хехе! – снебива се Мане. – Несам, несам, ловачке ми среће, несам! Куд па смем ја тој да направим?! – куне се Мане. – Теке сутрадан, пред ручак и ја си сам чуо у чаршији, ама викам „сокак-лаф“ си је... Што си неће залудњаци да зборе!

– Хе! – врти главом стари Замфир и не верује му. – Татко кој ти беше?... Ђорђија! А иверка пада ли далеко од кладу?...

А Мане му се куне у пушку, која га никад није слагала па тако неће ни он сад њега слагати. Заклиње му се напоследку чак и у Светог Евстатија, патрона ловачког!

Али му Замфир не верује. Врти главом, али му ипак мило кад их погледа, гледа их дуго и вели и признаје у себи: да другог зета по свом ћифу и тако слику и прилику као што су Зона и Мане, мучно да би могао наћи и саставити....

О делу Зона Замфирова

Роман *Зона Замфирова* је први пут објављен у *Српском књижевном гласнику* 1903. године и у њему је излазио у наставцима. Стеван Сремац је дело касније прерадио и допунио. Последња верзија романа штампана је након пишчеве смрти 1907. године. *Зона Замфирова* је наишла на велики успех код читалаца и критике.

Према Сремчевом делу снимљен је истоимени филм. Читај пажљиво одабране одломке из дела *Зона Замфирова*, а затим их упоређуј са сценама из филма које су обрађене у следећој лекцији у твојој читанци.

Стринке Јевдо, да ми биднеш мајчица...

Који ликови се појављују у овом одломку? Чија мајка је Јевда? Какве приче о свом сину је она начула? Шта је знала о Зони? Како Јевда размишља о

сплеткама којима се бави беспослен свет? Шта значи израз „На једно уво примити, а на друго пустити“?

Кад се Зона обраћа Јевди за помоћ? Где се одиграо овај разговор? Шта јој је Зона испричала? Шта је Јевда обећала Зони?

О чему је Јевда размишљала идући кући? Како се осећала због Зонине несреће? Које Зонине речи су јој одзвањале у ушима?

Ти душу немаш, Бога се не бојиш...

Којим речима Јевда грди сина? Мане покушава да порекне своју кривицу, али Јевда му не верује. Зашто? Како се Мане осећа док слуша мајчине речи?

Све се слегло у сватове...

Све се на крају за Зону и Манета ипак завршило добро. Како је прослављено њихово венчање?

Шта је хаџи-Замфир на крају покушао да сазна од Манета? Признаје ли Мане хаџи-Замфиру да је он учествовао у намештеној отмици? Хаџи-Замфир му не верује ни реч, али му ипак све опрашта. Шта осећа док гледа пресрећне младенце?

Стеван Сремац (1855–1906) – значајан српски приповедач и романописац. Рођен је у Сенти, школовао се у Београду у Великој школи, дипломирао је историју и радио као професор у гимназији. У свом делу приказао је све три средине у којима је живео: војвођанску, нишку

и београдску. Са симпатијама пише о старим патријархалним временима, људима и обичајима. Најзначајнија дела су му *Пој Бира и њој Сири*, *Ивкова слава*, *Зона Замфирова*, приповетке *Чича Јордан*, *Бури* и *Енїлеси*.

Књижевно дело на филму

ЗОНА ЗАМФИРОВА

Кључне речи: филм, режисер, сценарио, сценариста, кадар, камерман, глумац, план – крупни, средње крупни, америкен, средњи, угао снимања, филмска музика

Објашњење мање познатих речи и израза

чорбаџија, м. род – домаћин, богаташ, газда;

кујунџија, м. род. – занатлија који израђује предмете и украсе од злата и сребра;

чакшире, м. род – панталоне;

побегуља, ж. род – девојка која од родитеља побегне момку ради удаје;

мушџиџија, ж. род – направа за пушење цигарета у виду кратке цевчице у коју се утакне цигарета;

стандардни језик, м. род – општеприхваћени језик који је у складу са важећом језичком нормом;

дијалект, м. род – књижевни говор, локални говор; скуп народних говора који имају неке заједничке особине

Према делу Стевана Сремца *Зона Замфирова* снимљен је истоимени филм. Дело је објављено први пут 1903. године. У роману је приказан Ниш крајем деветнаестог века. То је град старих, озбиљних богатих чорбаџија, ситних занатлија и неких нових људи, тек пристиглих са других страна. Представник богате и угледне друштвене класе је Зонин отац хаџи-Замфир, а момак који је освојио Зонино срце припада занатлијском реду који се тек рађа, чије време тек долази.

Зона Замфирова је љубавна прича о двоје младих. Мане је заљубљен у Зону, али ту љубав крије, јер је Зона, Замфирова кћер, из богате и угледне куће. Дока, Манова тетка, долази да проси Зону за Манета, али је Зонини одбијају. Да се Зона не би заљубила у Манета, њене тетке и њена мајка вређају Манета кујунџију, називајући га „куче у чакшире“. Мане се свети Зони тако што организује лажну отмицу. Девојка је осрамоћена јер се прича да је она „побегуља“, што је за то време била велика срамота. Зонина родбина покушава да убеди околину да то није истина и да Зона није „побегуља“, али у томе не успева.

Видећи да од њене удаје „за бољу прилику“ ништа неће бити, хаџи-Замфир одлази у радњу кујунџије Мана, тобож да му овај поправи мушџиџију, а у ствари да му да до знања да су му врата отворена...

Према Сремчевом роману снимљен је филм 2002. године који је режирао Здравко Шотра. Главне улоге у филму одиграли су познати српски глумци:

Зона Замфирова – Катарина Радивојевић

Мане – Војин Ђетковић

хаџи-Замфир, Зонин отац – Драган Николић

Јевда, Манетова мајка – Светлана Бојковић

Дока, Манетова тетка – Радмила Живковић

Ташана, Зонина мајка – Милена Дравић и други.

Сценарио за филм и роман

Препоручујемо ти да погледаш филм. У филму ћеш чути призренско-тимочки дијалект. Њиме говоре Зона, Мане, њихова родбина... Ко у филму прича стандардним српским језиком? Прочитај и одломак из романа. Обрати пажњу на то када се писац служи стандардним језиком, а када дијалектом.

Филм је сниман према сценарију који је писан на основу књиге. **Сценарио** је књижевни текст са елементима драмске радње на основу кога се прави филм или телевизијска серија. Филмски сценарио може бити адаптиран за велико платно из неких извора као што су роман, приповетка, драма и сл. или може бити оригиналан, написан наменски за одређени филм.

Сценарио за филм *Зона Замфирова* написао је Здравко Шотра према роману Стевана Сремца.

Сцене из филма *Зона Замфирова*

Посматрај пажљиво одабране фотографије из филма, одговарај на питања и решавај задатке.

– Утро ћу је пратим код зета у Лесковац. Нек си седи там’ док ово не прође.

- Зонини родитељи склањају девојку од чаршијског оговарања. Прате је у Лесковац код родбине. Пажљиво посматрај њихов израз лица. Он одаје:

– чуђење	тачно	нетачно
– забринутост	тачно	нетачно
– изненађење	тачно	нетачно
– олакшање	тачно	нетачно

Означи које су тврдње тачне, а које нетачне

„На порту сеђаше то Зоне Замфирче.
Туд се шпацирује Манулаћ банкирче.
– Здраво живо, Зоне! Што ти раде дома?
– Здраво су ми дома, сербез си живују,
Сербез к ноћи лежу, спију, урањују,
Теке у собу ми често нагвирују:
Дома ли си, Зоне? Ваздан ме питују!...“
– Зар и у Лесковац стиже?

- Зону су послали у Лесковац код родбине, али песма о њој стиже и тамо. Зашто су родитељи послали Зону у Лесковац код родбине? Да ли је тамо била мирна? Погледај слику из филма и реци зашто су девојке на прозору? Каква се песма разлеже и лесковачким сокаком? Како се Зона због тога осећа?

Објашњење мање познатих речи и израза

йорџа, ж. род – врата;
шпацирајти се, шпацирам се – шетати се;
банкирче, м. род – деминутив од банкар;
сербез – безбрижан;
шеке – тек;
нагвиривати, нагвирујем – кришом гледати, за-виривати;
ваздан – стално

- Упореди одломак из романа у Читанци са дијалогом који се на филму води између мајке Јевде и сина Манета. Шта примећујеш?

– Ти душу немаш, Бога се не бојиш... Девојачку срећу да убијеш!...

– Ама несам, нане... – брани се Мане.

– Јеси! Јеси, несрећо, познавам ја Ђорђијину крв!... Ђорђијо, Ђорђијо!

– Несам, нане – брани се и куне Мане – жива ми... ете-ете...

– Деде, деде, мори... Закуни се! Што поче, па застаде... Што се не закунеш?!... Закуни се, де ако смеш и можеш...

– Ама де, несам, нане... ете... ловачке ми среће, несам.

– Јеси, јеси, Мане. Знам ја тебе убаво... Јеси! Ти да се жениш, а она да те куне! Тој да си дочекам, црна мајка!

– Је се нећу женим, нане.

– Манчо! – рече Јевда подигнутим гласом. – Узни се, дете, у памет! Бог дужан ником не остањује!... Скудена и оклеветана девојка када прокуне, тешко ће ти бидне, сине! *До Боја* се, мори, чује њојна клетва!...

– Ама, несам, нане!

– Јеси! За све си сал ти кабает!...

Објашњење мање познатих речи и израза

Знам ја тебе убаво – Знам те ја добро;

Узни се у памет – Опамети се;

скуден, -а, -о – наружена, покућена;

њојн, -а, -о – њено;

За све си сал ти кабает – За све си само ти крив

Као што видиш, разлика нема. Писац сценарија овај дијалог у потпуности преузима из књижевног дела. Ово чини због тога:

- што је ово кључно место за даљи развој радње;
- што није имао бољу идеју;
- што је желео да покаже како син не слуша мајку.

Шта мајка замера сину? Како су на њу утицале Зонине сузе и речи? Кома она верује – девојци или сину? Зашто од њега тражи да се закуне да говори истину? Покушај да објасниш њене речи: „Јеси, несрећо, познавам ја Ђорђијину крв!... Ђорђијо, Ђорђијо!“ Чију она крв препознаје у Манету? Можеш ли да претпоставиш ко је Ђорђија? У роману мајка каже да ивер не пада далеко од класе. Знаш ли шта значи ова пословица? Када Јевда изговара те речи? Како је на Манета утицала мајчина грдња? Зашто неће да јој призна да је он осрамотио девојку? Зашто је мајци важна девојачка срећа? Потражи у одломку из романа разговор који се води између Зоне и Јевде, Манетове мајке и прочитај га пажљиво. Које Зонине речи Јевди још увек одзвањају у ушима?

- Подсети се дела филма у којем се код винограда сусрећу Зонина служавка Васка и Мане.

– Не л’жем те бата-Мане, две ми очи!... Жив ми Гмитраћ; а Ниш да ми даваш – не давам га!...

Да гу видиш, твоје Зоне, па да гу не познаш! Никаква се напрајила! Еве, да видиш, колико гу мило за теб’; таг ће гу зар верујеш. „Однеси му и овој – рече ми Зоне – и питуј га: е ли је било јоште у свет, да је девојка на момка овој пратила?“ – рече и предаде му завијену свилену мараму.

– Што је овој!? – кликну Мане зачуђено, кад разви мараму. – Шефтелија?!...

– Шефтелија! – прошапта женица и устукну поплашена два-три корака у страну.

– Шефтелија?!... прошапта Мане и заљуља се од неочекиване среће.

О чему разговарају Васка и Мане? Какве вести Васка доноси Манету? Шта Зона по Васки шаље Манету? Шта Зонини поклони представљају?

- Они Манету поручују да је она добро и здраво.
- Зона поручује да се удаје за другога.
- Жели да му каже да га воли и да ће се радо удати за њега.

Како Мане прима Зонине поклоне и Васкине речи?

- Радује се, али сумња да Васка говори истину.
- Мисли да му се Зона поново подсмева.
- Не верује ни реч Васки.

Заокружи слово испред тачног одговора.

- Текст сценарија не мора бити исти као текст дела по којем је сценарио рађен. Сценариста има уметничку слободу и може текст да преради и прилагоди потребама филма.

Подсети се сцена на љубашци и разговора између Зоне и Манета. Најпре наводимо део текста филмског сценарија.

МАНУЛАЋ: Бата-Мане!

ЗОНА: Ево га Манулаћ.

МАНЕ: А, то ти девер.

ЗОНА: А, нећу.

МАНЕ: А што?

Објашњење мање познатих речи и израза

не л’жем те – не лажем те;
да гу видиш – да је видиш;
никаква се напрајила – није јој ни до чега;
колико гу мило за теб’ – колико си јој драг;
таг ће гу зар верујеш – тад ћеш да јој поверујеш;
праћиии, пратим – послати;
шефтелија, ж. род – марама

Објашњење мање познатих речи и израза

форма, ж. род – овде: изглед;

Татко ме њраиџија – Тата ме је послао;

вересију да си сабијам – да скупљам новац за неплаћену робу;

заденуџи, заденем – увући, уметнути;

џрвенче, с. род – прворођено дете;

оскудација, ж. род – беспарица

ЗОНА: Нема си форму за девера.

МАНЕ: А за младожењу имаше си форму? Ајде, ајде... Тој беше у један мој страшан с'н. Манулаћ ти беше младожења. Ајде, готово је с твоје плакање.

МАНУЛАЋ: Мане!

МАНЕ: О, побратиме, деверу!

МАНУЛАЋ: А јок! Не мог да будем девер.

МАНЕ: А, зашто, море?

МАНУЛАЋ: Татко ме пратија по село вересију да си сабијам.

МАНЕ: Златну минђушку ћу ти купим за увце да заденеш, првенче татино.

МАНУЛАЋ: Никако не бива.

МАНЕ: И ципелке лаковане ћу ти купим.

МАНУЛАЋ: Не бива, бата-Мане.

МАНЕ: А зашто, море?

МАНУЛАЋ: Зашто су с'г скупе паре, с'г је оскудација.

МАНЕ: Тако.

МАНУЛАЋ: Тако, тако. Ајд у здравље.

Упореди наведени дијалог из филма са дијалогом у књижевном делу.

- Да рекнеш: драгичка! Нешеја сам побратима!
- А кој си је?
- Е, ела, сама да га погодиш!...
- Какав је? Је ли танак, висок; има ли мустаћи? Нећу га ако нема мустаћи...
- Па... ће да има...
- А шта је? Од какав си је ред? Е ли чиновник, офицер?...
- Неје!
- Трговац?
- Неје ни тој...
- Ама, де!... Збори си, жива ти ја, што је!
- Сараф и банкер...
- Е, сараф! Како може сараф девер да бидне!? Нећу сарафина!

Објашњење мање познатих речи и израза

нешеја сам – нашао сам;

сараф, м. род – мењач;

мустаћи, м. род – бркови;

банкер, м. род – банкар

збори си – говори;

Ко су учесници у разговору у филму? Да ли се Манулаћ појављује као саговорник и у одломку из романа? О чему разговарају Зона и Мане? Зашто Зона неће Манулаћа за девера? Потражи Зонин одговор. У ком разговору сазнајемо да Манулаћ нема одговарајућу форму за девера? Шта Зони смета на њему? Наведи те детаље. Да ли Манулаћ жели да буде девер на свадби? Објасни зашто.

Када се води овај разговор? Да ли је Зона испрошена за Манета? Они сада планирају своју свадбу.

О коме разговарају? На кога мисли Зона? О коме Мане заправо говори?

● Гледајући филм, обрати пажњу на ова два лика – Манулаћа и Манетовог побратима официра Митанчета.

Како је у филму приказан Манулаћ? Чији је он син? Шта мислиш, ко је боља прилика за Зону: Манулаћ или Мане? Какав утисак на тебе оставља Манулаћ? Шта ти је смешно у његовом понашању, изгледу, говору?

Какав је Митанча?

а) безбрижан и весео	тачно	нетачно
б) штедљив и прави домаћин	тачно	нетачно
в) спреман на сваку лудорију	тачно	нетачно
г) повучен и миран	тачно	нетачно
д) поштен и частан	тачно	нетачно

Означи које су тврдње тачне, а које нетачне.

● Како се завршава љубавна прича? Погледај сцене из филма и подсети се неких детаља.

Објашњење мање познатих речи и израза

...сај право да ми кажеш ишио, ћу ше, еше иишу-јем – сад право да ми кажеш што ћу те питати;

...ама ти ти најраји сав онај џумбус – ама ти си направио сав онај неред;

снебиваши се, снебивам се – устручавати се;

Теке сушрадан њред... – Тек сутрадан, пред ручак и ја сам чуо грају, ама вичем оговарање је... Шта све неће беспослени да говоре;

Татко, кој ти беше?... Ђорђија! А иверка пада ли далеко од кладу?... – Ко ти беше отац?... Ђорђија! Пада ли ивер далеко од кладе (зар не личи син на оца)?...

Шта је Мане обећао хаџи-Замфиру? Чиме ће даривати невесту? Шта ће младенци добити од хаџи-Замфира? Посматрај Зону и опиши је што детаљније. Како ће изгледати када је Мане окити сребром и златом?

Ево и завршних сцена из филма:

– Ама, сад право да ми кажеш што ћу те, ете питајем – запита трећег дана Замфир зета Ману – ама ти га направи сав онај џумбус?! Ете, жив ти ја; *ишој право* да ми кажеш?!

– Хехе! – снебива се Мане. – Несам, несам, ловачке ми среће, несам! Куд па смем ја тој да направијем?! – куне се Мане. – Теке сутрадан, пред ручак и ја си сам чу у чаршију, ама викам „сокак-лаф“ си је... Што си неће залудњаци да зборе!

– Хе! – врти главом стари Замфир и не верује му. – Татко кој ти беше?... Ђорђија! А иверка пада ли далеко од кладу?...

Чијим разговором се завршава филм? Зашто хаџи-Замфир на крају све прашта зету?

Места збивања у филму

Радња у филму се одвија у нишкој чаршији. Неке се сцене дешавају у Зониној кући, нека на сокаку, неке у Манетовој радионици, неке у башти...

Где се води разговор између Зоне и Јевде? Где Зонина породица већа и одлучује о њеној судбини? Где се прослављају венчања?

Наведи и друга места на којима су снимане сцене из филма.

Обрати пажњу на живописност нишке чаршије. Међу понуђеним објектима подвучи оне који се уклапају у слику старог Ниша.

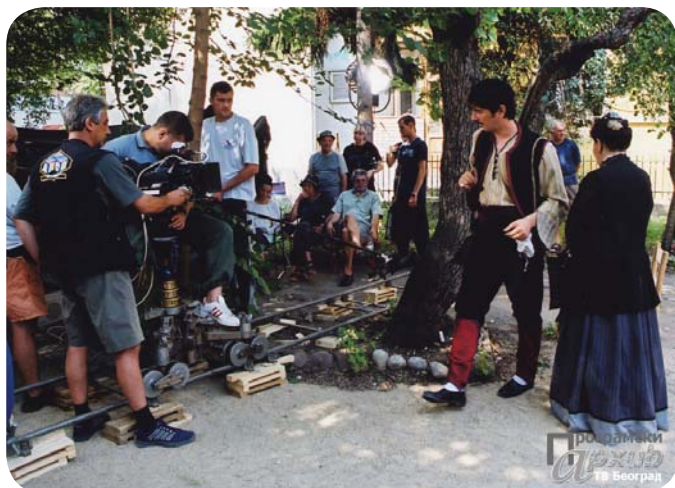
калдрма, асфалт, бутици, робне куће, уски сокаци, паркови, баште, мали дућани, занатске радионице, фабрике, дрвене капије, кафане ресторани, беле куће с тремовима, црква

Важни елементи у снимању филма

Кадар је филмска слика снимљена непрекинутим радом камере. Може да траје неколико секунди, али и читав сат или више.

Обрати пажњу на следеће фотографије. На њима су приказани детаљи са снимања филма. На сликама видимо камермана и глумце. Камера може бити постављена и на различитој удаљености од објекта снимања. Ко-

лико је камера овде удаљена од глумца? У зависности од тога колико је камера удаљена од глумца односно објекта снимања, они ће се видети у **крупном, средње крупном, америкен или средњем плану.**

У овом кадру видимо Зонине родитеље у средње крупном плану. Кога они прате? Како се осећају? Приказани су у загрљају. Шта тај загрљај симболизује?

Шта се види у другом плану?

Какав је план у овом кадру?

Овај кадар преноси потпуно другачије расположење главних јунака.

Какво је расположење дочарано у првом, а какво у другом кадру?

Погледај прву фотографију на претходној страни. Ту су камерман и глумци. Обрати пажњу на положај камере.

Камера може бити постављена у различитим угловима. Тако се одређује **угао снимања (ракурс)**. Уобичајен угао је благи доњи угао. Тада се фигура и лице глумца приказује најверније и у најлепшем виду.

Када се снима из горњег угла, постиже се потпуно другачији ефекат. Тада фигура изгледа ситније и мање упадљиво.

- Положај камере и њена удељеност од глумаца утучу на то како ће глумац бити истакнут у сцени.

Ко је истакнут у овом кадру?

Како је истакнута главна јунакиња у групи лепих девојака? Обрати пажњу на њен израз лица. Усне су мало стиснуте, обрве скупљене. О чему њен израз лица говори? Подвуци тачне одговоре: уморна је; несрећна је; болује од љубави.

- Обрати пажњу на сцену која је снимљена у кући Зониних родитеља. Зонина родбина разговара о њеној судбини.

Ко је истакнут на овој фотографији? Иако је хаџи-Замфир у другом плану, он је ипак истакнут међу групом жена које га окружују. Како је то учињено?

Костими у филму

Овако Сремац описује шаренило одеће на момцима и девојкама:

„После ручка поче се шаренити сокак од момака и од девојака, од минтана и фустана, од јелека и шалвара, па изгледају као цветна башта...

Прстаде замало песма, а игра траје и развија се још лепше и бујније; чујеш како звецкају ђердани и дукати, и трупкају кондурице и папучице и шуште свилене шалваре...”

Упореди овај опис са костимима глумаца. Они су веома важни у филму. Погледај пажљиво женске костиме.

Какву одећу носи главна јунакиња?
Подвуци или заокружи тачне одговоре.

Зона носи:

белу везену кошуљу, памучну мајицу, црвени јелек, кратку сукњу, дугу хаљину, црвене шалваре, широк појас око струка, кожни каиш.

Од накита има:

златан ланчић, ђердан од дуката.

Девојке на глави носе:

везене капе, беле мараме, шешире.

Какве фризури имају девојке?

- а) Имају кратку косу.
- б) Имају дуге косе уплетене у плетенице.
- в) Косу везују у репове.
- г) Коса им је дуга и пуштена.
- д) Носе шишке.
- ђ) Имају раздељак по средини главе.

По чему се разликује одећа младих девојака од одеће које носе удате жене – Зонине и Манетове рођаке?

Како се облаче младићи?

Подвуци или заокружи тачне одговоре.

Младићи носе:

фармерице, панталоне горе широке а доле уске, кошуље, прслуке, качкете, црвене фесове, кожни каишеве, широке појасеве око струка, сакое, минтане.

Њихова ношња највише подсећа на:

- а) српску народњу ношњу,
- б) турску ношњу,
- в) европску ношњу тог времена.

Музика у филму има посебну функцију. Песме из филма су у духу народне српске музике. Оне дочаравају атмосферу, време у којем се радња одвија. Музика преноси осећања и расположења главних јунака.

Која песма ти се највише допала? Објасни због чега. Ко изводи музику у сценама када се прослављају венчања и сви играју коло? Која музика прати сцене у којима Зона тугује? Каква је музика у сценама у којима се Мане забавља са чочецима у кафани?

На часовима музичке културе слушајте музику из филма. Музику за филм компоновао је Ненад Милосављевић, а изводе је група „Галија“ и Биљана Крстић и група „Бистрик“. Познате су композиције *Зонина њесма*, *Нане*, *Побеђуља*, *Пејлови*, *Где има вода сјудена*, *Радуле*, *Пуче њушка* и др.

Научили смо...

1. Подвуци тачан одговор.
Газда Благоје, капетан, рањени младић су ликови из приповетке:
а) Увела ружа, б) Све ће њо народ њозлајији, в) Моси на Жейи.
2. Означи одговор који сматраш тачним.
У приповеци *Све ће њо народ њозлајији* писац критикује:
– друштво које не води бригу о ратним инвалидима тачно нетачно
– појединце који се богате на непоштен начин тачно нетачно
– нехумане породичне односе тачно нетачно
– неразумевање које отац испољава према рањеном сину тачно нетачно
3. Допуни започету реченицу.
Главна тема приповетке *Све ће њо народ њозлајији* гласи:

4. Подвуци форме казивања (изражавања) које су заступљене у приповеци
Све ће њо народ њозлајији:
а) унутрашњи монолог, б) монолог, в) дијалог, г) описивање.
5. У одломцима из приповетке *Књиџа* Иве Андрића дечак:
а) воли да чита књиге тачно нетачно
б) дечак се плаши библиотекара тачно нетачно
в) дечак не воли да иде у библиотеку тачно нетачно
г) дечак уопште није заинтересован за књиге тачно нетачно
Означи које су тврдње тачне, а које нетачне.
6. Којим би речима и изразима описао однос између професора-библиотекара и дечака? Подвуци одговоре које сматраш тачним.
пријатељски, присан, хладан, пун разумевања, наставник жели да дечаку открије тајне које се крију у књигама, наставник подстиче дечака да чита, дечак се боји наставника
7. Од понуђених речи састави реченице у којима ћеш описати ситуације у којима је дечак осећао:
радост _____
зебњу _____

страх _____
стрепњу _____
радозналост _____

8. На које се књижевно дело односе кључне речи: Свети Сава, светосавски дух, духовност, грех, борба против греха?

Допуни започете реченице.

Аутор овога књижевног дела је _____.

Заокружи тачан одговор.

Ово књижевно дело је написано:

а) у стиху, б) у прози.

9. Напиши име писца и наслов приповетке из које су преузете следеће реченице:

„Ноћу се изненада тргнем из сна: вири Мјесећ кроз прозор, гори читаво двориште, и бљештав посјетилац уноси ми се у лице и шапуће:

– Хајдемо!

Дижем се лак, опсједнут, али ме већ на првом кораку отријезни глас вјечито будног дједа:

– Баја, куда ћеш?“

Писац: _____

Назив дела: _____

Шта на основу понуђених реченица можеш рећи о томе какав је дечји свет, а какав свет одраслих? Шта им је заједничко, а по чему се разликују?

10. Ко је главни јунак приповетке *Поход на Мјесећ*? Ко је приповедач у причи? У ком лицу је испричан одломак из приповетке?

11. У којој се драми појављују следећа лица: Јеротије Пантић, срески капетан; Анђа, његова жена; Марица, њихова кћи; Ђока, Маричин удварач; Вића, срески писар?

12. Којој драмској врсти припада *Сумњиво лице*? _____

Сумњиво лице је

а) комедија карактера	тачно нетачно
б) комедија интриге	тачно нетачно
в) комедија нарави	тачно нетачно

13. Заврши започету реченицу:
Експозиција (увод), заплет, **кулминација** (врхунац), **перипетија** (преокрет) и **расплет** представљају _____.
14. У ком лику из приповетке *Мост на Жейи* су приказани лице и наличје славе?

15. Зашто је везир даровао Жепљанима мост? Објасни које све значење може да има мост.

16. Закључи на основу прочитаног одломка која је порука Андрићевог дела *Мост на Жейи*?

РЕЧНИК МАЊЕ ПОЗНАТИХ РЕЧИ И ИЗРАЗА

А

Аион Орос, м. род – Света гора
ад, м. род – пакао
адамско колено – честита и верна жена
А иверка њада ли далеко од кладу?... – Пада ли ивер далеко од кладе (зар син не личи на свога оца)
антиерија, ж. род – горњи део ношње с дугачким рукавима
антидинастички, антидинастичка, антидинастичко – који је против династије, владарске породице
ар (ахар), м. род – коњушница
ашлук, м. род – у песми *Мали Радојица*: намирнице

Б

бајаји – као, као да
бајан, бајна, бајно – диван, чаробан, као из бајке
банк, м. род – клупа
барјак, м. род – застава
барјакшар, м. род – онај који носи барјак, заставу
барјаци крвави идоше – односи се на комету која се појавила изнад наших крајева половином фебруара 1805.
бајријаји, батргам – у одломку *Увела ружа*: бацакати се, копрцати се, праћакати се
бацјији њолед – кратко, на тренутак погледати
баи-шерзија, м. род – кројач
бедевија, ж. род – расна кобила
беден, м. род – висок заштитни зид, бедем
беретиа, ж. род – врста капе, беретка
Бесарабија, ж. род – историјски богата покрајина у источној Европи између Дњестра и реке Прут, данас подељена између Молдавије, Румуније и Украјине

беседјији, беседим – говорити
бисаје, ж. род – врста торбе која се пребацује преко седла или се носи о рамену
бијији њошов на нешишо – бити спреман да се нешто учини
бијији све и сва – бити најважнији
бијији сшарој кова – живети у складу са традицијом, живети на старински начин
блајодети, ж. род – у одломку из *Мемоара*: срећа, добробит
блајослов, м. род – одобрење да се некакав посао ради
блудији, блудим – у одломку *Све ће шо народ њозлајији*: немирно и убрзано прелазити погледом око себе
бобандираји, бобандирам – бомбардовати
божији, божим – поздравити кога спомињањем божијег имена
божји ујодници, м. род – свеци
боквица, ж. род – лековита ливадска биљка
боран, борна, борно – у песми *Кад улазе колеђани у кућу*: са много набора, наборан
босиље, с. род – вишегодишња зељаста биљка пријатног мириса и лековитих својстава, босиљак
босшан (тур.), м. род – у песми *Љубавни расшанак*: цветни врт
бошчица, ж. род – деминутив од бошча: завежљај; женска мараме за главу
бразда, ж. род – у песми *Ошшубина*: већа бора на лицу, кожи
браји сшричевић, м. род – брат од рођеног стрица
брвно, с. род – греда или даска која се поставља преко воде и служи као мост

бриг, м. род – у одломку *Мосѝ на Жейи*: ивица, руб
бујан, бујна, бујно – пун, раскошан
була, ж. род – турска госпођа, отмена и угледна жена
бусија, ж. род – скровито место подесно за изненадан напад, заседа, заклон

В

ваиз, м. род – муслимански проповедник
вај, м. род – тужан уздисај, вапај
вајан, вајна вајно – 1. јадан, жалостан
2. тобожњи, лажан
'вако – овако
вал, м. род – талас
варварин, м. род – странац, туђинац за старе Грке и Римљане
васкрснуѝи, васкрснем – оживети
везир, м. род – високи државни достојанственик у некадашњем Турском царству (министар или дворски достојанственик)
везировање, с. род – обављање везирске дужности
вејашѝи, вејем – у одломку *Књѝа*: избијати, зрачити
велики жујан, м. род – владарска титула Стефана Немање
Веље јувно – место окупљања главара и виђенијих Црногораца
вељи, веља, веље – већи, повећи
вео, м. род – у одломку *Књѝа*: танак прозрачан слој
...вересију да си сабијам – да скупљам новац за неплаћену робу
весма – стално, непрестано
веђма – више
вечно боравишѝе, с. род – гроб
винуѝи се, винем се – полетети у висине
висак, м. род – купаст метални предмет обешен о концу врхом надоле који служи за одређивање усправног положаја
вишѝи, вијем – уплићући и преплићући правити нешто овално, обично венац, или гнездо

вишѝороѝ, витороба, витороба – који је савијених, извијених рогова
владика, м. род – највиши чин у православној цркви, епископ
Власи – у одломку *Живоѝ и ѝрикљученија*: Румуни
влашки, влашка, влашко – у песми *Почейшак буне ѝроѝив дахија*: хришћански
војеваѝи, војујем – борити се, ратовати
врѝнуѝи, вргнем – у песми *Почейшак буне ѝроѝив дахија*: дати, ставити
врело, с. род – извор
вресак, м. род – ниска дрвенаста биљка са ситним лишћем и медоносним љубичастим цветовима
врешено, с. род – справа у облику штапића на који се намотава конач или вуна при предењу
врлешѝи, м. род – стрма страна планине или брда, као и брдовит, планински крај са стрмим, каменитим обронцима
врѝи, м. род – вртови
всеђа – увек

Г

Газимешѝан, м. род – узвишење на Косову, на којем се по предању водила Косовска битка, на којем се и данас налази споменик цару Лазару и косовским јунацима
гај, м. род – шумарак
гаек, м. род – сељак
газдав, гиздава, гиздаво – који привлачи пажњу својом лепотом и оделом
газдаѝи, гиздам – улешавати, украшавати
главишѝи, главита, главито – наочит, леп, снажан
главом – лично
главчина, ж. род – средњи ојачани део точка на колима
глоба, ж. род – у одломку из *Мемоара*: новчани откуп, у песми *Почейшак буне ѝроѝив дахија*: порез
глоѝ, м. род – дрвенаста биљка из породице ружа обично с белим цветовима

ћњиздо, с. род – гнездо, лежиште које праве птице за полагање јаја и чување птића

ћолем, голема, големо – велик

ћолушаво ћииче, с. род – птиче коме још није израсло перје, у одломку има значење младог недораслог детета

ћордићи се, гордим се – показивати се надмено, охоло

ћоћов, готова, готово – спреман, склон, расположен за нешто

ћранићни, гранитна, гранитно – који је начињен од гранита, веома чврстог камена који се користи у грађевинарству

ћранући, гранем – засијати, синути

ћрољићи, гргољим – жуборити

ћрнчић, м. род – лончић

ћројло, с. род – велик отвор

ћрош, м. род – ковани новац различите вредности у разним земљама

ћуњ, м. род – део мушке народне ношње, огртач с рукавима који сеже обично до колена

Д

да ћледамо робље неробљено – да гледамо наше породице

да друја ћосћане судија – да дође друга власт

даћи се, да се – успевати, полазити за руком

дахија, м. род – насилник који се одметнуо од султанове власти и закона

двор, м. род – кућа

двоумица, ж. род – двоумљење, сумња, колебање, неодлучност

дејство, с. род – у комедији *Покондирена ћииква*: део драме, чин

делија, м. род – јунак

деловодни ћројокол, м. род – књига у коју се уносе службени подаци

дејеша, ж. род – телеграм

дерићи, дерем – у песми *Оћацбина*: парати, раздирати

дефинићиван, дефинитивна, дефинитивно – коначан, завршен, потпун

диван, м. род – разговор

дика, ж. род – понос

дирицићи, дирицим – радити тешке послове, ринтати

дичан, дична, дично – поносан

добацивање, с. род – у песми *Ћачки корзо*: упућивање речи неком

довијек – заувек, вечно

докучићи, докучим – у одломку *Поход на Мјесец*: дохватити

долай, м. род – у одломку *Увела ружа*: орман, обично узидан

дорасћи, дорастем – у одломку *Књија*: достићи одређени узраст

Досићеј Обрадовић – књижевник и српски просветитељ с краја 18. и почетка 19. века, био је први министар просвете у Карађорђевој Србији

дојући, дотучем – задати некоме последњи, смртоносан ударац

доћи хака некоме, нечему – савладати некога, нешто

доцкан – касно

доцније – касније

дрвењара, ж. род – колиба од дрвених дасака

дрзнући (се), дрзнем (се) – усудити се

дрнда, ж. род – незграпна жена

друја, ж. род – другарица

дубићи, дубим – у песми *Међу својима*: чинити све дубљим, ићи све више у дубину

душманин, м. род – непријатељ

душу ћустичићи – умрети

Ђ

ђевер, м. род – мужевљев брат, девер

ђекоји, ђекоја, ђекоје – неки

ђерган, м. род – огрлица

ђечерма, ж. род – део старинске народне ношње, прслук без рукава од чоје или свиле, обично извезен, који се не закопчава, јелек

ђувејлија, м. род – младожења, ђувегија

Е

екмециница, ж. род – пекара

емоционалносћ, ж. род – својство онога ко је емоционалан, осетљив

ейикетй, м. род – погрешно изговорена француска реч (*étiquette*) етикета, утврђени ред и начин отменог понашања

Ж

жврк, м. род – у песми *Ђачки корзо*: место где је коса савијена у круг, спирално увијена, зврк

ждрал, м. род – коњ сиве боја

жертйва, ж. род – жртва

жестйина, ж. род – сила, снага

жййййе, с. род – књижевно дело у којем се описује живот знамените личности или светитеља

жњеййва, ж. род – жетва

журнал, м. род – (франц.) новине, часопис

жусйро – оштро, брзим покретима

жуч, ж. род – горки сок жућкастозелене боје који лучи јетра

З

За све си сал ййи кабаейй!... – За све то си само ти крив!...

зайрчиййи, загрчим – загорчати

заденуййи, заденем – увући, уметнути

задиркивање, с. род – упућивање шала на туђ рачун

зазираййи, зазирем – плашити се

ззор, м. род – страх

зајазиyйи, зајазим – обуставити ток воде постављањем бране или какве друге препреке

залазййи, залазим – ићи

занихаййи се, занишем се – лагано се кретати телом лево-десно

заносан, заносна, заносно – у песми *Ойшаyбина*: који заноси, изазива дивљење

зайййййи се, заптијем се – зауставити проток ваздуха, дисање

зарф, м. род – украшена метална чаша у коју се ставља шољица за кафу

засваyда – заувек

засобице – један за другим, узастопно

застаййи, застанем – у песми *Ройсйво Јанковић Сйојана*: затећи кога или шта, наићи на кога или шта

засйреййи, застрем – прекрити, покрити

заййочење, с. род – заробљеништво

зацело – сигурно, свакако, доиста

збиyа, ж. род – стварност

зелена када, ж. род – пролећни цвет нежних жутих латица, нарцис, зеленкада

зеленко, м. род – коњ зеленкастосиве длаке

земан – време

зембил, ж. род – ручна корпа од трске

зјаййййи, зјапим – бити широм отворен

змија йрйсојкиња, ж. род – змија која живи у присоју (месту према сунцу)

Знам ја йебе убаво... – Знам ја тебе добро

знаменийосй, ж. род – знаменити, значајни предмети, споменици културе

знамење, с. род – обележје, симбол

зобаййи, зобљем – јести зоб или сличну храну (обично о коњима)

зрцаййи се, зрцам се – огледати се

зубyа, ж. род – комад дрвета који упаљен служи за осветљење

зулум, м. род – насиље

И

Ибар, м. род – река у Србији

ибришйм, м. род – танак, свилени конац

издерайй, издерата, издерато – поцепан, подеран

издрй, издрта, издрто – подеран, поцепан

изјадаййи се, изјадам се – рећи некоме своје јаде, муке

излубиййи, излубим – испасти из оквира

изнајйрије – најпре

изнеййи (некоја) на йлас – пронети лоше вести о некоме

изобилије, с. род – материјално богатство, удобан живот, изобиље

иловача, ж. род – врста глине

индайй, м. род – помоћ

иронично – подругљиво

искаййи, иштем – тражити

искоричиџи се, искоричим се – испасти из корица (о књизи)
искрасџи се, искрадем се – отићи да нико не примети
исџлуџаџи, исплутам – испливати на површину
исџоџаџи, испојем – испевати
исџредаџи, испредам – вretenом или прстима правити конац, нити
исџријека – преко, са друге стране
исџросиџи, испросим – просећи девојку добити пристанак за њену удају, добити пристанак на брачну понуду; измолити нешто
исџтурчиџи се, истурчим се – прећи у турску (муслиманску) веру
ишчезнуџи, ишчезнем – нестати

Ј

јава, ж. род – стварност
јаџлук, м. род – марама
јаџ, м. род – мука
јаруџа, ж. род – у одломку *Приче о Светом Сави*: провалија, увала
Је се неђу женим, нане – Ја се неђу жени-ти, нано
јаџаџан, м. род – врста ножа
јелек, м. род – женски или мушки прслук од сомота, чоје, свиле, украшен гајтанима
је ли иџеџир мало џоџеваџи – да ли је дозвољено мало запевати
јелика, ж. род – зимзелено дрво, јелка
јер је крвица из земље џроврела – према народном веровању, крв провре кад невина жртва тражи да буде освећена
јера – јер
јеџаџи, јеџам – плакати гласно и испрекидано
јолдаш, м. род – близак пријатељ
јоџиџе – још
јурија, ж. род – гужва, јурњава
јуџрење, с. род – јутарња служба у цркви

К

каџа, ж. род – свађа
кад се џаше – кад се хтело

каџрил, м. род – врста плеса у фигурама са четири плесача и музика за тај плес
калем (тур.), м. род – тршчано перо којим се некада писало
калемџиџи, калемим – уметати гранчицу с пупољком питоме биљке под кору сродне дивље врсте
калџак, м. род – врста капе
камџија, ж. род – бич
канда си – као да си
каџиџија, м. и ж. род – чувар/чуварка на капији, вратар
карање, с. род – грдња
караула, ж. род – кула на државној граници у којој се чува стража
кардаш, м. род – друг
касаба, ж. род – градић, варошица
качкеџи, м. род – врста капе са штитником за очи
кесџи маџир – иди, одлази
киџа, ж. род – свежањ
класа, ж. род – у одломку из *Сумњивоџи лица*: степен на лествици службених чиновна, добити класу значи бити унапређен
клесар, м. род – мајстор који клеше камен, каменорезац
клесаџи, клешем – обликовати камен одбијајући комадиће од њега
климаџи џлавом – чинити покрете главом на доле
клинаџ (клин), м. род – ексер
клиснуџи, клиснем – побећи
клиџаџи, кличем – весело испољавати радост
клубук, м. род – шешир
кмеџи, м. род – сељак
књџа, ж. род – у песми *Смрџи војводе Пријезде*: писмо
књџиџе инџијеље, ж. род – свете књиге
књџжница, ж. род – библиотека
ковиџе, с. род – биљка из породице трава која има дугачко и мекано осје, односно бодљике
кокеџи (франц. *coquette*), ж. род – женска особа која жели да се допадне другима, посебно мушкарцима

кокошар, м. род – тако је хајдук Вељко погрдно називао војводице
коловоз, м. род – део пута по којем иду кола
коље, с. род – збирна именица од колац, дебља мотка или дрвени стуб обично зашиљен на једном крају
комйламенй, м. род – погрешно изговорена франц. реч (compliment) комплимент, похвалне речи, израз учтивости
конак, м. род – преноћиште, место за преноћиште
кондир, м. род – посуда за вино и ракију
корзо, м. род – шеталиште
коса, ж. род – стрмина, падина
косйурница, ж. род – место где се налазе кости погинулих јунака
косйрей, м. род – одећа од козје длаке
кошй, м. род – животињски пород; у одломку *Писама из Ийталије*: сурови, безосећајни људи
кошјао, м. род – велика округла посуда у којој се кувају веће количине хране
крајцара, ж. род – некадашњи аустријски бакарни новац
кр'аи, м. род – коњ зеленко, сиви коњ
крейко – у одломку *Живой и йрикљученија*: веома јако
кросред – по средини
крошња, ж. род – горњи разгранати део дрвета, круна
круйник, м. род – врста житарице чије се зрно употребљава за сточну исхрану
криш, м. род – каменит стеновит крај
кршан, кршна, кршно – велик, јак
кукурузовина, ж. род – посечене стабљике кукуруза
кумйе йисли хер, *вирфйе йрубијана хи-науз* – дођите часком овамо, избаците грубијана напоље
куйасй, купаста, купасто – који има облик купе

Л

лајум, м. род – дугачки прокоп испод земље који се пуни барутом ради минирања

лаком, лакома, лакомо – који жели да се дочепа нечег (често туђег), грамзив, похлепан
лала, м. род – у народној песми *Почетак буне йроийив дахија*: дворјанин, учени човек у султановој служби
ласно – лако
лебдеийи, лебдим – у одломку *Родийељи свейој Саве*: стајати, бити пред очима
ледина, ж. род – необрађена и запуштена земља
лелек, м. род – плач, јаук
Лейо Сйојан ойравио мајку – лепо је сахранио
лейо, с. род – у одломку из *Покондирене йикве*: година
лисице, ж. род – оков ставља на руке
лицем на йразник – тачно на дан празника
ложишије, с. род – део пећи на којем се ложи ватра
локумић, м. род – деминутив од локум: ратлук, врста посланице
лула, ж. род – цев савијена надоле кроз коју тече вода из чесме, славина

Љ

љескар, м. род – шумица лешника
љубойийсйиво, с. род – жеља да се нешто сазна, радозналост
љуйо – у песми *Женидба Милића барјакшара*: јако

М

мајазација, м. род – власник магазе (складишта робе, дућана, радње)
маљ, м. род – велики и тешки чекић или већа дрвена облица с дршком, којим се при обављању неких послова нешто сабија, набија, разбија и сл.
машаийи се, машам се – ићи руком према нечему, дохватати
машийи се, машим се – посећи руком за нечим
машице, ж. род – метална справа у облику клешта или маказа служила је за хватање и вађење врућих предмета из ватре

Медија, м. род – Медина, свети град муслимана, данас у Саудијској Арабији
међа, ж. род – граница
међава, ж. род – снежна олуја, јака вејавица
механа, ж. род – кафана
мешџер, м. род – у одломку *Живој и ѝрикљученија*: учитељ
мидер, м. род – (нем. Mieder) стезник
миловајџи, милујем – у одломку *Живој и ѝрикљученија*: завоleti
милошџа, ж. род – осећање, расположење које потиче из љубави, нежности, наклоности, милина
миндерлук, м. род – део намештаја за седење, диван, софа, канабе
минџан, м. род – уз тело скројена горња одећа
миџолошка ѝрича, ж. род – прича фантастичног и магијско-религиозног карактера о постанку света, о боговима, небеским телима, природним појавама и сл.
Мјесец се вајџаше – било је делимично помречење Месеца
монашка риза, ж. род – монашка, калуђерска хаљина, мантија
мраморје, с. род – врста камена, мрамор, мермер
мрмљање, с. род – неразговетан говор
мук, м. род – тишина
муређей (тур.), м. род – мастило
мусав, мусав, мусаво – умазан, прљав
муђурла, ж. род – (тур.) будала
мучајџи, мучим – ћутати
мучно – у одломку из *Зоне Замфирове*: тешко

Н

на једно ухо ѝримџи, *на друјо ѝусџи* – не придавати важност нечему
набујајџи, набујам – надоћи
навалија, ж. род – одлична сабља
навијајџи, навијам – савијати
наврејџи, наврем – у одломку *Увела ружа*: обузимати (о осећају), надоћи
навриџи, навршим – у песми *Женидба Милића барјакџара*: обавити, учинити

наденуџи име, *надимак*, наденем име, надимак – дати име, назвати
надјенуџи име – назвати, именовати
називајџи, називљем – звати
најмиџи, најмим – узети у најам, службу, у одломку из *Покондирене џикве*: узети некога за слугу
'наки, 'нака, 'нако – онакав
наџрљајџи (*некоме*) *нос* – некога изгрдити
нахија, ж. род – управно подручје у османлијској територијалној подели, округ, срез, област
находџи, находим – наћи
нашушуриџи, нашушурим – нагужвати и подићи нагоре
не избијајџи из џаве – непрестано о нечему мислити
Неајољ, м. род – Напуљ
Небојџа кула, ж. род – кула на северној страни Доњег београдског града која је бранила прилаз Београду са Дунава
неимар, м. род – градитељ
немам, рано, никоја млађеја – у обраћању од милоште, драгости: немам, душо или срце, никога млађега
нейромашан, непромашна, непромашно – који увек погађа циљ, не промашује
неук, неука, неуко – онај који не зна, не научен
неумољиво – непопустљиво
нехојџице – случајно
нијда – никада
низбрџица, ж. род – земљиште које се спушта, нагиб, стрмина
ником џоникоше – лицем окренутим надоле
нишан, м. род – надгробни камен
ноблес – (франц. noblesse) виши, отмени свет

Њ

њедарца, с. род – деминутив од њедра: груди, прса
њива, ж. род – обрађена земља
њихајџи, њишем – љуљати

О
обедийи, обедим – лажно оптужити
 кога за неко лоше дело, набедити
обештаније, с. род – обећање
обештаи, обештам – обећати
обзор, м. род – што се може погледом
 обухватити, видокруг
обор кнез, м. род – виши кнез
обрећи, обрекнем – обећати
обуздаваи, обуздавам – држати у гра-
 ницама допуштеног, савладавати,
 кротити
оіледаи, огледам – испробати
од азбуке рејарираи – из корена пре-
 правити
од најуре – по природи
од стиолице цара чесийиоіа – из турске
 престонице, Стамбола града
одаја, ж. род – соба, просторија
одбији, одбијем – у песми *Смрти војводе*
Пријезде: одвојити, одвалити
одговараи некоіа од нечеіа – одвраћати
 речима
одражаваи се, одражавам се – оцрта-
 вати се, показивати се, видети се
одсечан, одсечна, одсечно – оштар, од-
 лучан
ођело, с. род – одело
озарен, озарена, озарено – обасјан ја-
 сном светлом, осветљен
озіо – одгоре
оклен – одакле
оклојник, м. род – витез заштићен ме-
 талним оклопом
око оіњевах – око огњева, ватри, Његош
 користи старе падежне облике (око
 огњевах, од царах, од главарах...)
окрзнуи, окрзнем – незнатно оштети-
 ти
олеандар, м. род – украсни жбун који
 успева на приморју са белим, цвре-
 ним или жутиим цветовима
олїар, ж. род – место где су се у свети-
 лишту приносиле жртве, жртвеник
олуј, м. род – олуја
омарина, ж. род – спарно време пред
 кишу, запара, жега, оморина
ојервази, опервазим – уоквирити

Ойленац, м. род – брдо поред Тополе
 на коме се налази црква која је и
 мазулеј у династије Карађорђевић
оіоіанији, опоганим – испрљати
ојробаи, опробам – испробати
ојїочии, опточим – окружити нечим
 као ивицу, оивичити, обрубити
ореол, м. род – светао круг насликан око
 главе светитеља, у песми *На Газиме-
 сїану*: слава, част
осама, ж. род – самоћа
осийаи се, осипа се (осипље се) – пара-
 ти се, распадати се (о тканини)
оскудан, оскудна, оскудно – недовољан
оскудација, ж. род – беспарица
оскудица, ж. род – немаштина, сиротиња
остїаи іо оцу сиройа – постати сироче
 без оца
остїрица, ж. род – оштрица
ојкуийи живой – платити да би остао
 у животу
ојресий, отресита, отресито – који
 лако и брзо доноси одлуке
очајаваи, очајавам – бити у стању
 безнађа, очаја

П
їавий, м. род – биљка пузавица
їаланка, ж. род – градић
їандур, м. род – полицајац
їаоренїина, ж. род – (погрдно) сељан-
 чура
їаорски, паорска, паорско – сељачки
їарий, м. род – коњ
їас, м. род – појас, струк
їаїфрон, м. род – заштитник
їаїео, м. род – танка прозирна тканина
 коју млада носи преко главе и лица;
 вео
їауница, ж. род – женка пауна, птице
 украсног перја и раскошне лепоте
їединїер, м. род – погрешно изговоре-
 на нем. реч (Bedinter) слуга
їексијан, м. род – прљав, нечист човек
їелцован, пелцована, пелцовано – који
 је примио вакцину, вакцинисан
їенцер, м. род – прозор
їейео, м. род – прах који остане од онога
 што потпуно изгори

йервас, м. род – руб, поруб
йерјаник, који носи перјаницу, украсно
 перо на капи или шеширу
йерсона, ж. род – особа, личност
йечалии, печалим – радити
йиийи с *йокој душе* – пити у част покој-
 нику
йјаниийи се, пјаним се – опијати се
йјесна, ж. род – песма
йлам, м. род – пламен
йлачевно – плачно
йлева, ж. род – опна житног зрна која
 отпадне при жетви
йлеме, с. род – у одломку *Родийшељи Све-*
йшої Саве: народ
йлешер, м. род – ограда од прућа
йлећа, с. род – горњи део леђа
йлош, м. род – ограда од испреплетеног
 прућа
йо Србији земљи да йреврне – да се пре-
 окрене, промени власт у Србији *да*
друја йосийане судија – да дође друга
 власт
йо ћуди – према себи
йо(х)арайи, по(х)арам – силом отети
 туђу имовину, опљачкати
йоваздан – по цео дан
йоворка, ж. род – низ људи или животиња
 који се крећу у неком реду
йоврвейи, поврвим – надолазити, поја-
 вљивати се у великом броју
йоіан, погана, погано – нечист, прљав
йоіурен, погурена, погурено – тела
 повијеног према напред
йодайи, подам – дати
йодбочийи се, подбочим се – наслонити
 се о нешто
йодбрадник, м. род – трака украшена
 новчићима која се носила високо
 под брадом
йодвезица, ж. род – трака којом се
 подвезују чарапе
йодјуркивање, с. род – гуркање (обично
 руком) више пута и давање знака не-
 ком
йодобан, подобна, подобно – сличан
йодриийи, подријем – поткопати земљу
 испод нечега

йозорје, с. род – део чина у драми, по-
 јава
йоклањайи веру нечему – веровати не-
 чему
йоклизайи се, поклизе се – постати кли-
 зав
йоклоник, м. род – онај који се клања
 светињи, верник
йокољење, с. род – млади нараштај
йокондирийи се, покондирим се – уо-
 бразити се
йокривка, ж. род – покривач
йокрийи кућу харицијом – зидати на дуг,
 узевши новац на меницу
йокучаси, покучаста, покучасто – ку-
 каст, крив као кука
йолаіайи йрава – сматрати нешто
 својим
йоларни, поларна, поларно – који се
 тиче полова (Северног или Јужног)
 или припада половима
йолеђина, ж. род – у одломку *Књија*:
 задња страна књиге
йомаљайи се, помаљам се – делимично
 показивати нешто
йомесийи, пометем – побркати, погре-
 шити
йоморийи, поморим – побити
Појина, ж. род – поље у Хрватској
йој'јевка, ж. род – песма
йојовайи, попујем – у одломку из *Ме-*
моара: бити поп, обављати свеште-
 ничке дужности
йораз, м. род – неуспех у борби или рату
йоросийи, поросим – пасти попут росе,
 поквасити
йослушайи се, послушам се – договори-
 ти се
йосрнуийи, посрнем – пасти, клонути ду-
 хом услед невоља
йосршайи, посрћем – несигурно и те-
 шко ходати од умора, болести или
 старости
йошећи, потекнем – у песми *Почейак*
буне йройив дахија: пожурити
йошужийи се, потужим се – пожалити се
йошурчийи, потурчим – примити тур-
 ску веру, ислам

йоход, м. род – полазак, обилазак нечега
йоходийи се, походим се – посећивати се
йоходийи, походим – у песми *Женидба Милића барјакџара*: обилазити, посетити
йохранийи, похраним – склонити, оставити на чување
йошљейак, м. род – крај
йошйу чинийи – исказивати поштовање
йраќийиканй, м. род – чиновник, службеник
йрвенче, с. род – прворођено дете
йрејришй, ж. род – у песми *Крвава бајка*: мноштво нечега
йредање, с. род – народно веровање
йредео, м. род – у песми *Међу својима*: крај, област
йређе – пре
йрекардашиийи, прекардашим – претерати
йрељубезан, прељубезна, прељубезно – веома љубазан, мио
йрейланушйи, препланем – поцрнети од сунца
йресахнушйи, пресахнем – пресушити
йресесийи, преседне – у одломку из *Сумњивој лица*: осећати се врло лоше због нечега
йресјавийи се, преставим се – умрети
йреудайи се, преудам се – поново се удати
йрибрайи се, приберем се – доћи к себи, средити мисли и осећања
йриводийи крају – завршавати
йрија, ж. род – мајка једног од младенца према родитељима другог младенца, пријатељица
йрикљученије, с. род – доживљај, догађај
йрикучивайи се, прикучујем се – приближавати се
йрикучийи се, прикучим се – приближити се
йробавийи, пробавим – провести
йрвалийи, провалим – у одломку *Мосй на Жейи*: пробити

йродол, м. род – долина
йроламайи, проламам – ширити се
йроминцла, ж. род – врста бомбона са укусом метвице
йромрзнушйи до костйи – јако озепсти
йросшйирка, ж. род – оно што се простира, шири испод нечега, обично нека тканина, ћилим, простирач
йроћи се хойијаше – хтео је да одустане
йрса, с. род – груди
йукетй, м. род – (franc. bouquet) букет
йуница, ж. род – невестина мајка, ташта
йусйа жеља – неостварљива жеља
йуйоној, путонога, путоного – који има путасте ноге, односно бели белег на копиту (о коњу)

Р

разбирайи, разбирам – мислити
разборийи, разборита, разборито – у песми *Кад улазе колеђани у кућу*: широк, са много набора
разлучийи се, разлучи се – поделити се
раја, ж. род – народ
раскокайи, раскокам – пући као кокица
расйис, м. род – умножен службени акт који управа упућује својим органима
расйорийи, распорим – оштрим сечивом расећи утробу, кожу, трбух
расшйран, растргана, растргано – измучен бригама и невољама
расшу /некоме/ крила – каже се кад неко добија посебан полет, осећа се као да ће полетети
расудийи, расудим – разумети, схватити
раф, м. род – полица
рашйа – ради чега
рашшйркан, раштркана, раштркано – разбацан
резак, реска, реско – оштар (о гласу)
резон, м. род – (франц. raison) у одломку из *Покондирене йикве*: ред
реснашй, ресната, реснато – који има ресе, конце који висе
рехав, рехава, рехаво – редак, разређен
речно коришй, с. род – удубљење којим тече река

рић, *риђа*, *риђе* – црвене косе, црвено-кос

ризница, ж. род – просторија у којој се чувају драгоцене ствари, новац, благо

рифџик – погрешно изговорена нем. реч (*rihtig*), тачно

рожденије, с. род – рођење

ронџији сузе, *роним сузе* – плакати

руво, с. род – одело, рухо

рујнији, *рујнија*, *рујније* – црвенији

рукосад, м. род – виноград засађен руком власника

Русикон, м. род – светогорски манастир касније назван Свети Пантелејмон

ручни девер – пратилац младе на венчању, обично младожењин брат

С

саборџији, *саборита*, *саборито* – набран и сакупљен на струку

савише – штавише

салиџији, *салијем* – начинити од растопљеног метала (обично у каквом калупу), излити

самарџија, м. род – занатлија који је правио дрвене направе сличне седлима, самаре

самољубље, с. род – претерана осетљивост на мишљење других о себи, таштина

самоџан, *самотна*, *самотно* – усамљен, сам

самуровина, ж. род – врста скупоценог крзна

сандал, м. род – у песми *Мали Радојица*: врста fine полусвилене тканине

саџана, ж. род – ђаво, враг

саћераџији, *саћерам* – сатерати

сахан, м. род – метални тањир

свакад – увек

сваки своје да ђокаје сџаре – свако да освети своје претке

свеџиња, ж. род – у одломку *Писма из Иџалије*: предмет који је црква прогласила светим

свеџоџба, ж. род – потврда

свод, м. род – у песми *Подне*: небо које изгледа као полулопта

свраџиџији, *свратим* – у одломку *Мосџи на Жейи*: скренути ток реке

сербес – без бриге

сеџан, *сетна*, *сетно* – тужан

сиџаџији, *сијем* – у песми *Жениџба Милића барџакџара*: просипати

силина, ж. род – снага

синџир, м. род – ланац

сињи, *сиња*, *сиње* – модар, плавкаст

сјаџији, *сјам* – сијати

сјаџиџији се, *сјате се* – окупити се на неком месту у великом броју

сјеџеџив, *сјеџеџива*, *сјеџеџиво* – који седи

скерлеџији бињиши, м. род – црвени огр-таци са крзном

скоџчан, *скопчана*, *скопчано* – повезан

скриња, ж. род – у одломку *Писма из Иџалије*: ковчежић, кутија

скуџији, м. род – предњи део одеће који при седењу покрива колена

слаџији, м. род – водопад

слеџи се, *слегнем се* – дођи

слоџиџији се, *слоџи се* – у *Шашавој џесми*: сместити се, стати

смиље, с. род – вишегодишња зељаста лековита биљка пријатног мириса

смушен, *смушена*, *смушено* – збуњен

снаша, ж. род – млада, тек удата девојка

снебиваџији се, *снебивам се* – устезати се, устручавати се

сневаџији, *сневам* – сањати

снимџији, *снимим* – скинути

совесџији, м. род – савест

совра (софра), ж. род – сто за којим се једе, трпеза

сокак, м. род – улица

сосџоџаније, с. род – у одломку *Живоџи и џрикљученија*: стање, изглед

силаснуџији, *спласнем* – у одломку *Мосџи на Жейи*: повући се

силеџија, ж. род – потајан, лукав поступак који има за циљ да направи забуну

сиџомињање, с. род – сећање

сиџомињаџији се, *спомињем се* – сећати се

срџиџији се, *срџим се* – љутити се

срез, м. род – административно-територијална јединица која је обухватала више општина; данас срезови не постоје

с ретка ошварања – због ретког отварања

сџављаши примедбе, ставља примедбе – изговарати речи приговора, приговарати

сџајаши, стоји – у песми *Мали Радојица*: чути се

Сџалаћ, м. род – градић у близини града Крушевца, на месту где се спајају Јужна и Западна Морава

сџари сваш, м. род – други сведок на венчању, први је кум; старешина сватова

сџаровременски, старовременска, старовременско – који припада старом времену, старински

сџеја, ж. род – у одломку *Поход на Мјесец*: строго држање пуно забрана

сџераши, стерем – припремати, спремати (постељу) ширећи постељину

сџидан, стидна, стидно – стидљив

сџрејши, стрепим – унапред се плашити

сџуден, студена, студено – хладан

сџуја, ж. род – посуда у којој се дрвеним или металним тучком дробе и уситњавају зачини, аван

сџујаши, ступам – у тексту *Сџара њорочична кућа*: улазити

судба, ж. род – судбина

сужањ, м. род – заробљеник

суморан, суморна, суморно – тужан, забринут

сур, сура, суро – сив

сурваши се, сурвам се – срушити се, пасти

суши, сушта, сушто – потпун, цео, прави

Т
џабља, ж. род – постоље или кола на које се поставља топ

џаван, тавна, тавно – таман

џаинџија, м. род – особа која се брине о снабдевању града храном

џаки – одмах

џалијер, м. род – крупан сребрни новац

џаљие, ж. род – врста запрежних кола које обично вуче један коњ

џврди џрад, м. род – чврст град, утврђење

џајко кој џи беше?... – Ко ти беше отац?...

џајко ме џрајија – Тата ме је послао

џебека – тебе, теби

џејоџа, ж. род – терет

џеферич, м. род – летњиковац

џијо – тихо

џињаши, тиња – у песми *Међу својима* показивати се повремено и у малом степену

џио, тија, тијо – тих

џић, м. род – птиче

џозлуци, м. род – беле вунене чарапе

Тој да си дочекам – То да дочекам

џојиши се, топим се – давити се

Тојола, ж. род – место у Србији где је подигнут Први српски устанак

џојуз, м. род – буздован

џочираси, точираста, точирасто – који је у облику левка, точира

џраја, ж. род – род, врста

џрем, м. род – покривен ходник око зграде, обично на стубовима

џрло, с. род – стаја за стоку

џуде – ту

џуди – ту

џужии се, тужим се – жалити се

Турци Биоџраци, м. род – београдски Турци

џучан, тучана, тучани – направљен од ливеног гвожђа, туча

Ћ
ћерамида, ж. род – цреп за покривање куће

ћераши осветиу – светити се

ћеф, м. род – воља

ћурче, с. род – кратак, крзнени прслук

ћурчија, м. род – крзнар

У

у ови 'аљина – у овим хаљинама
у њејсију зв'језде њовајаше – посматрају
одраз звезда на воденој површини
ради прорицања судбине
убијти се, убијем се – у анегдоти
Карађорђе и Досијеј: ударити се
уважавајти, уважавам – поштовати
(у)вребайти, (у)вребам – (са)чекати некога на одређеном месту где треба да прође
ударайти у њусле – свирати гусле
удова, ж. род – удовица
удомити, удомим – удати (ћерку)
узјавље, с. род – подметач који се ставља под главу, јастук
узмакнути, узмакнем – повући се, одступити у борби
узнейти се, узнесем се – у песми *Крвава бајка*: дићи се, винути се
укроћен, укроћена, укроћено – смирен
ункаш, м. род – предњи део седла
унтерондловајти се, унтерондлујем се – погрешно изговорена нем. реч (*unterhalten*) забављати се
урадијти, урадим – у песми *Ројство Јанковић Стојана*: повезивати и орезивати лозу
уредник, м. род – у одломку из *Житија ајдук-Вељка Петровића*: онај који уме да организује људе и уређује полове
урок, м. род – поглед или чини који по народном веровању може на некога да навуче несрећу, зло
урокљив, урокљива, урокљиво – који има магијску моћ, који може да урекне (о очима, погледу)
усјев, м. род – род, летина
условљен, условљена, условљено – зависан од испуњења неког услова
уставити, уставим – зауставити
устјајати на ноге – понизно некога поздравити
усхићен, усхићена, усхићено – одушевљен
ушећи, утекнем – побећи
ушок, м. род – ушће, место где се једна река улива у другу

Ф

фес, м. род – врста мушке капе
форма, ж. род – у одломку из *Зоне Замфирове*: изглед
фреска, ж. род – слика са ликом свеца и мотивима из библијских прича на зидовима цркава и манастира
фјори, фтора, фторе – други

Х

хазнадар, м. род – благајник
Халкидик, м. род – грчко полуострво Халкидик
хан, м. род – гостионица, крчма која је служила и као коначиште за путнике
харач, м. род – порез
хай, м. род – коњ
хрид, ж. род – стена

Ц

целер, м. род – двогодишња повртарска биљка чији се корен употребљава као зачин или за салату
целивајти, целивам – љубити
цензор, м. род – прегледач, проценитељ књига, часописа, филмова, штампе
цесарски, цесарска, цесарско – царски
црне ме расјезају мисли – муче ме црне, тешке мисли
Црни Ђорђевић, м. род – Карађорђе Петровић, вођа Првог српског устанка

Ч

чардак, м. род – лепа двоспратна кућа источњачког типа с избоченим делом према улици у крајевима под јаким турским утицајем
чаршија, ж. род – трговачки део града
часловац, м. род – збирка молитви, молитвеник
Часне верије, ж. род – црквени празник (29. јануара)
чељад, ж. род – збирно: особе, људи
чељаде, с. род – човек
чемјрес, м. род – врста четинарског дрвета
чейити се, чепим се – ширити, размицати ноге

чесѝ, ж. род – част
чейруна, ж. род – дивљи лимун
чибук, м. род – лула
чуйаваи, м. род – у одломку *Увела ружа*:
врста покривача, вуненог ћилима са
чупавим петљицама

Ц

цамадан, м. род – прслук од материјала
црвене боје

Ш

шалварице, ж. род – деминутив од шал-
варе: дугачке и врло широке пан-
талоне ногавица скупљених око
глежњева, као део мушке и женске
одеће у неким крајевима
шамија, ж. род – танка марама разних
боја којом жене повезују главу
шанаи, м. род – дубока рупа са насипом
за одбрану у рату, јарак за отицање
воде

шашав, шашава, шашаво – будаласт,
луцкаст
шенлук чиниѝи – веселити се
шиком шикосан – украшен, облепљен
шиком – златом истањеним попут
фолије
шкерлеѝи, м. род – скупочена тканина
љубичастоцрвене боје
шкодиѝи, шкодим – сметати
шкриљаваи, м. род – стена мале тврдоће
и слојевите структуре која се лако
цепа у плоче
шиаѝ, м. род – цеп
шианцир, м. род – погрешно изговорена
нем. реч (*Spazir*) шетња
шиѝака, ж. род – помагало које кори-
сте особе које имају проблеме при
кретању
шиѝедњаг, м. род – пећ на којој се кува,
шпорет
шиѝедро – несебично
шубара, ж. род – капа од крзна

САДРЖАЈ

ЧИТАНКА ЗА 7. РАЗРЕД

КАЖИ МИ, КАЖИ

Мирослав Антић, ШАШАВА ПЕСМА	8
<i>Дисџих</i>	10
Мирослав Антић, ЂАЧКИ КОРЗО	11
Мирослав Антић, ПРОЛЕЋЕ	15
<i>Сџирофа</i>	16
<i>Терцеџи</i>	16
<i>Каџирен</i>	16
Јован Јовановић Змај, ЂУЛИЋИ	18
<i>Лирска џесма</i>	20
<i>Љубавна лирска џесма</i>	20
Бранко Радичевић, ЂАЧКИ РАСТАНАК (одломак)	21
<i>Еџиџеџи</i>	23
<i>Сџјални еџиџеџи</i>	23
Владислав Петковић Дис, МЕЃУ СВОЈИМА	24
<i>Меџафора</i>	26
<i>Рима</i>	27
Јован Дучић, ПОДНЕ	28
<i>Рџиџам и рима</i>	30
Научили смо...	32

НА БРДОВИТОМ БАЛКАНУ

Десанка Максимовић, КРВАВА БАЈКА	34
<i>Рефрен</i>	36
Милан Ракић, НА ГАЗИМЕСТАНУ	37
Народна песма СМРТ ВОЈВОДЕ ПРИЈЕЗДЕ	41
<i>Сџмбол</i>	44

Народна песма МАЛИ РАДОЈИЦА	45
<i>Фабула</i>	48
<i>Сиже</i>	48
<i>Словенска антиципеза</i>	48
Народна песма РОПСТВО ЈАНКОВИЋ СТОЈАНА	49
<i>Јуначке ејске њесме</i>	53
<i>Хајдучки и ускокчи циклус</i>	53
<i>Ејски десетерац</i>	53
<i>Тема и кључни мотиви</i>	54
Народна песма ЉУБАВНИ РАСТАНАК	55
<i>Хијербола</i>	56
<i>Лирска народна њесма</i>	56
<i>Љубавна лирска народна њесма</i>	56
Научили смо...	57

ХАЈДЕ ДА СНЕВАМО

Павле Угринов, СТАРА ПОРОДИЧНА КУЋА (одломак)	60
Борисав Станковић, УВЕЛА РУЖА (Из дневника) (одломак)	64
<i>Дневник</i>	67
<i>Експериментални</i>	69
Јован Стерија Поповић, ПОКОНДИРЕНА ТИКВА (одломак)	70
<i>Драма, комедија, трагедија, драма у ужем смислу</i>	76
<i>Дијалоги, монолози</i>	76
<i>Дигаскалије</i>	76
<i>Комедија карактера, комедија нарави, комедија интриге</i>	76
Научили смо...	77

НЕПРОЛАЗАН СЈАЈ

Народна легенда САВИНИ ЛОНЦИ	79
<i>Легенда</i>	80
Милош Црњански, РОДИТЕЉ СВЕТОГ САВЕ	81
Милан Ђ. Милићевић, КАРАЂОРЂЕ (портрет)	84
<i>Портрет</i>	88
Народна анегдота КАРАЂОРЂЕ И ДОСИТЕЈ	89
<i>Анегдота</i>	90
Доситеј Обрадовић, ЖИВОТ И ПРИКЉУЧЕНИЈА (одломци)	91
<i>Биографија</i>	93
<i>Аутобиографија</i>	93
Вук Стефановић Караџић, СРПСКИ РЈЕЧНИК	95
Научили смо...	100

ЧИТАНКА ЗА 8. РАЗРЕД

БУРНА ВРЕМЕНА

Вук Стефановић Караџић, О НАРОДНИМ ПЕВАЧИМА.	104
<i>Народна њоезија и њроза</i>	108
<i>Подела народне књижевности</i>	108
Вук Стефановић Караџић, ЖИВОТ И ОБИЧАЈИ НАРОДА СРПСКОГ (одломак)	109
Народна епска песма ПОЧЕТАК БУНЕ ПРОТИВ ДАХИЈА (одломци)	113
Прота Матеја Ненадовић, МЕМОАРИ (одломак)	119
<i>Конијраси</i>	120
<i>Мемоари</i>	121
Вук Караџић, ЖИТИЈЕ АЈДУК-ВЕЉКА ПЕТРОВИЋА (одломак)	123
Љубомир П. Ненадовић, ПИСМА ИЗ ИТАЛИЈЕ (одломак)	127
<i>Пуџојис</i>	128
Петар Петровић Његош, ГОРСКИ ВИЈЕНАЦ (одломци)	129
<i>Драмски еј</i>	130
Ђура Јакшић, ОТАЏБИНА	133
<i>Родољубива лирска њесма</i>	134
<i>Лирски субјект</i>	135
<i>Подела уметничке (ауџорске) књижевности</i>	135
Научили смо...	136

НА ГРАНИ ОД ОБЛАКА

МИТОЛОШКЕ НАРОДНЕ ПЕСМЕ	138
<i>Митолошке лирске народне њесме</i>	138
Анђа капиџија	139
Вила зида град.	139
<i>Граџација</i>	140
ОБРЕДНЕ И ОБИЧАЈНЕ НАРОДНЕ ПЕСМЕ	141
<i>Обредне доџолске њесме</i>	141
Кад иду преко села.	141
Кад долазе колеђани пред кућу	142
Кад улазе колеђани у кућу	142
<i>Обредне коледарске њесме</i>	143
Момку	144
<i>Обредне краљичке њесме</i>	144
<i>Обичајне свайовске њесме</i>	145
Кад полазе сватови по дјевојку.	145
Кад долазе сватови.	145

Сунце на небо, свати на друме	145
ЉУБАВНЕ НАРОДНЕ ПЕСМЕ.....	147
Драги и недраги	147
Тужба на поље	147
Васко Попа, ОЧИЈУ ТВОЈИХ ДА НИЈЕ	150
Народна песма ЖЕНИДБА МИЛИЋА БАРЈАКТАРА (одломци)	153
<i>Народна балада</i>	156
Научили смо...	157

ЛИЦЕ И НАЛИЧЈЕ ЖИВОТА

Лаза Лазаревић, СВЕ ЋЕ ТО НАРОД ПОЗЛАТИТИ (одломак)	160
Иво Андрић, КЊИГА (одломак)	166
Љубомир Симовић, ОДЛАЗАК РАСТКА НЕМАЊИЋА НА СВЕТУ ГОРУ	171
Матија Бећковић, ПРИЧА О СВЕТОМ САВИ	175
Бранко Ћопић, ПОХОД НА МЈЕСЕЦ (одломци)	178
Бранислав Нушић, СУМЊИВО ЛИЦЕ (одломци)	183
<i>Ејтаје драмске радње</i>	190
Иво Андрић, МОСТ НА ЖЕПИ (одломци)	191
Стеван Сремац, ЗОНА ЗАМФИРОВА (одломак)	196
Књижевно дело на филму: ЗОНА ЗАМФИРОВА	200
<i>Сценарио</i>	200
<i>Кадар</i>	206
<i>План снимања</i>	207
<i>Угао снимања</i>	208
<i>Филмска музика</i>	211
Научили смо...	212
<i>Речник мање познатих речи и израза</i>	215

Гордана Штасни
Наташа Добрић

МЕЂУ СВОЈИМА

Читанка за старији узраст ученика
7. и 8. разреда основне школе
Посебан програм образовања
и васпитања у иностранству

Прво издање, 2011. година

Завод за уџбенике, Београд
Обилићев венац 5
www.zavod.co.rs

Лектор
Љиљана Мишировић

Ликовни уредник
Биљана Савић

На корицама
Надежда Пејровић,
Везиров мост, 1913.
Народни музеј, Београд

Фотографије у лекцији „Књижевно дело на филму“
Произвођач серије и филма „Зона Замфирова“
РДУ Радио-телевизија Србије, у сарадњи
извршног продуцентског предузећа „Dream Company“
и директор фотографије из серије и филма,
иј. аутор фотографија Веселко Крчмар

Графички уредник
Мирослав Радић

Коректор
Маријана Васић Ситјејановић

Компјутерска припрема
ЈП Завод за уџбенике, Београд
Одељење у Новом Саду
Бранка Пајић

Обим
29,5 штампарских табака

Формат
20,5 × 26,5 cm

К.Б. 49701

www.zavod.co.rs